SIMSON

Filistealaiset, filistealaiset:
kavahtakaa!
Ovat Simsonin suortuvat täydet taas,
taas jätti on vanhassa voimassaan
ja se hirmuinen on.

Kavahtakaa
pedot, jotka hänen silmänsä poltitte puhki
tulisin raudoin,
jotka vaskisin köysin hänet kahlitsitte
myllynne kampiin!
Kavahtakaa;
katso, Simsonin olkapää pilareihin nojaa,
hänen harteensa kohoo
ja silmäkuopat kuivuneet kulon lailla palaa.
Pian, pian orjanne kahle jo katkaiskaa
taikka muuten te ratkeatte raunioiden alle,
koska kiivaana kostavi Simson!

(Kössi Kaatra vuonna 1905)

Kössi Kaatran elämä ja työ

on jäänyt unohduksiin nykyisin, vaikka sodanjälkeisen kehityksen, erityisesti kansandemokraattisen liikkeen syntymisen ja koko työväenliikkeen voimistumisen olisi pitänyt luoda edulliset olosuhteet hänen kirjallisen perintönsä tutkimiselle ja hänen teostensa uusien painosten julkaisemiselle.

Armas *Äikiä,* joka aikaisemmin on esitellyt suomalaiselle lukijalle Neuvostoliiton sosialistisen runouden alkuvoimaisimman edustajan Vladimir *Majakovskin* tuotannon, kuvaa tässä teoksessaan Suomen proletaarisen, sosialistisen runon uranuurtajan Kössi Kaatran elämäntyötä. Tutkielmassa kerrotaan pikapiirroin Kaatran lyhyestä elämästä (1882–1928) ja eritellään hänen teoksensa: seitsemän runokokoelmaa, valkoista terroria käsittelevä paljastusteos *Punaiset ja valkoiset* sekä omaelämäkerrallinen romaani *Äiti ja poika.* Samoin esitellään Kaatran 20-luvulla vasemmistotyöväen lehdissä julkaisemat runot, erittäin merkitsevät balladit ja lähes 30 novellia. Myös Kaatran toiminta sanomalehtimiehenä ja kulttuurikriitikkona on saanut tutkielmaan oman lukunsa.

Kössi Kaatra oli vuosien 1904–06 ja 1917–18 työväen ja torpparien vallankumouksellisen liikkeen ylistyslaulaja. Hän vertasi näitä kansan vapausliikkeitä tulivuoreen. Punaisten tappion jälkeen Kaatra pystytti valkoisen terrorin uhallakin jykevän runollisen monumentin työväen vallankumouksen sankareille ja raivasi siten tietä sosialistiseen realismiin suomalaisessa runoudessa. Miten paljon sosialistinen runous Suomessa lieneekin jo kehittynyt ja miten paljon se kehittynee tulevaisuudessa Kössi Kaatran jälkeen, tämä "laulaja tulivuoren juurella" on aina pysyvä sen suurimpana uranuurtajana ja siinä mielessä voidaan odottaa hänen "ylösnousemustaan", Äikiä toteaa tutkielmansa johtopäätöksissä.

Kun Äikiä esittää Kaatran elämänvaiheita seuratessaan samalla omaperäisen kuvan Suomen poliittisesta ja kirjallisesta taistelusta, joka vaikutti Kaatran tuotantoon, luulisi tämän teoksen kiinnostavan jokaista runouden ja kirjallisuuden tutkijaa ja harrastajaa. Ehkä siinä on myös paljon sellaista uutta, mikä synnyttää väittelyä ja herättää laajempaakin kiinnostusta Kaatran elämäntyötä kohtaan. Siinä mielessä suosittelemme tätä teosta kaikille.

Kustantaja.

Kössi Kaatra vuonna 1919

ARMAS ÄIKIÄ

3. 2. 63
Armas Äikiä

LAULAJA TULIVUOREN JUURELLA

Kössi Kaatran elämä ja työ

KUSTANNUSOSAKEYHTIÖ YHTEISTYÖ
HELSINKI 1962

Tulivuori

Tulella paasien povessa ei ole tilaa,
ahdas on aikakausien kaava,
hehkuva laava
ilmoille pyrkii, kussa on mailma aava.
Kaitkaa teitänne kääpiöt maaemon pinnalla,
vuoren rinnalla,
muuten te maksatte henkenne hinnalla
huolettomuuden;
uumenten uhma ei ymmärrä pilaa!

Kaikaa maan alla ankara jymy
kamppailusta.
Siinä on orjan huohotusta,
orjan, mi iskee elämän uusta.
Kaikkaa, tuomion ääni on syvyyden soitossa
loitossa,
kaameana kaikuva hävitykson hetkien koitossa,
jähkä on joutuva aika!
Katoava kerta on kepeä huultenne hymy.

Allanne maaperä vavahtaen riippuu.
Vuoren peikko on yössä
työssä.
Vielä on kumminkin kalliokapaloyössä.
Mut ken tietää, kosk' on se katki?
Pian lie pitimet pienimmätki
piirtoina katki.
Kaitkaa teitänne kääpiöt, kentiesi
hetkestä henkenne riippuu!

Suomen ensimmäisen työväenrunoilijan edeltäjät ja aikalaiset

Proletaarinen runous, jonka ensimmäisenä väkevänä ilmentäjänä meillä esiintyi Kössi *Kaatra,* on syvimmältä sisällöltään kansainvälistä. Sen pääaiheena on kaikkialla kapitalistiluokan ja työväenluokan välinen taistelu työväen maailmankatsomuksen kannalta nähtynä. Samassa määrin kuin tämä luokkataistelu on kansainvälistä sitä on myös työväenluokan runous.

Mutta jokaisen maan työväenluokan taistelulla on sen lisäksi kansallinen pohja, jolta työväenrunouskin nousee. Niin paljon kuin toisten maiden runous voikin vaikuttaa jonkin maan runouteen, seuraa runouden kehitys kuitenkin kansan oman historian edellyttämiä lakeja. Proletaarisen runon syntyminen on siitä erinomaisena todistuksena, sillä se syntyy eri maissa eri aikoina.

Saksan työväenluokka esitti suurta osaa jo 1840-luvulla ja sen vuoksi "Saksan proletariaatin ensimmäinen ja huomattavin runoilija" *) Georg *Weerth* oli vuoden 1848 maaliskuun vallankumouksen aikana *Marxin* Neue Rheinische Zeitungin vakituinen runoilija ja pakinoitsija. Ranskan työväenluokan ensimmäinen suuri runoilija Eugène *Pottier* pääsi tuotantonsa huipulle vasta Pariisin kommuunin jälkeen. Hän kirjoitti etevimmät runonsa 1870–80-luvuilla. Venäjän proletariaatin suurin kirjailija ja samalla sen ensimmäinen runoilija oli Maxim *Gorki*, joka aloitti tuotantonsa niin myöhään kuin 1890-luvun alkuvuosina. Vähemmän tunnettuja Venäjän työväen runoilijoita olivat silloin Jegor *Netšajev*, Aleksandr *Bogdanov* ja Leonid *Radin*. Demjan *Bednyi* ja Vladimir *Majakovski* liittyivät tähän rivistöön vasta tämän vuosisadan toisella kymmenluvulla. Näissä maissa niinkuin muuallakin proletaarisen runouden synty tapahtui yhdessä marxilaisen sosialistisen työväenliikkeen syntymisen kanssa.

Suomi ei tässä suhteessa tee suinkaan poikkeusta. Marxilainen työväenliike alkoi kehittyä Suomessa 1890-luvun puolella, mutta sen keskeisin kansainvälinen sosialistinen vaatimus tuotannonvälineiden yhteiskunnallistamisesta esitettiin vasta vuonna 1903 Forssan ohjelmassa. Samana vuonna ilmestyi Kössi *Lindströmin*, myöhemmin Kössi Kaatraksi nimensä muuttaneen runoilijan esikoisteos *Kynnyksellä*. Ja vaikka tässä kokoelmassa ei proletaarinen laulu esiintynytkään vielä kuin enteenä, on sitä kuitenkin pidettävä murroksena suomalaisen runouden kehityksessä. Siitä nimittäin alkoi kehitys, joka teki Kössi Kaatrasta 1904–06 ja 1917–1918 vallankumousvuosien suurimman proletaarisen runoilijan. Sellaisena hän pysyi sitten kuolemaansa asti miltei koko 20-luvun ajan, joskin hänen oli tällöin pakko elää maanpakolaisuudessa.

Kössi Kaatra on niitä suuria suomalaisia runoilijoita, jotka luokkavihan sokaisema taantumus on painanut unohduksiin vain siksi, että hän edusti kansallisessa runoudessamme sen demokraattisinta puolta, proletaarista suuntausta. Muuten kirjallisilta

---

*) Friedrich *Engelsin* antama arvio.

ansioiltaan ja taiteellisen kypsyytensä puolesta hän oli aikansa porvarillisen runouden etevimpien edustajien tasolla.

* * *

Vuosisadan alku ei Suomessa ollut suinkaan sellainen idyllinen kilpakausi, jolloin "kaikki puolueet olivat äkkiä muuttuneet hillittömiksi edistyspuolueiksi" ja "jokainen niistä oli kirjoittanut pisimmälle menevät kansanvaltaiset uudistukset ohjelmaansa", kuten Eino *Leino* romaanissaan *Tuomas Vitikka* väittää. Sosialistisen työväenliikkeen syntyminen oli tosin pakottanut porvarilliset puolueet kilpailemaan kansansuosiosta, mutta silti ne kaikki vastustivat syvällisiä yhteiskunnallisia uudistuksia.

Siten ei voida ottaa vakavasti Rafael *Koskimiehen* teoksessaan *Elävä kansalliskirjallisuus* esittämää väitettä, että ensimmäiset torpparivapautukseen tähtäävät aloitteet olisivat lähteneet suomettarelaisten piiristä ja että tämän puolueen piirissä olisi havaittu erityistä "sosiaalista harrastusta". Suomettarelaiset vastustivat jyrkimmin jokaista työpäivän lyhentämisen vaatimusta ja yleensä työväenluokan aseman parantamista. Jos nuorsuomalaiset vielä tahtoivatkin antaa työväelle jotakin, niin suomettarelaiset tuskin mitään. Myös ruotsinkieliset porvarit vastustivat tärkeimpiä yhteiskunnallisia uudistuksia, samoin talonpoikaiston alkiolaiset edustajat olivat työväelle nurjamielisiä, joskin he julistivat puolustavansa "köyhän asiaa". Tämä koko porvariston vanhoillisuus oli yhtenä suurena syynä siihen, että Suomi suistui vuonna 1918 kansalaissotaan.

Vain työväenluokka vaati yhdessä torppariväestön kanssa suuria yhteiskunnallisia uudistuksia, joista 8-tunnin työpäivä ja torpparien vapautus olivat suurimpia jo kapitalismin puitteissa toteutettavista olleista. Tuotannonvälineiden yhteiskunnallistaminen, joka oli työväen ohjelmassa, tähtäsi jo yhteiskunnalliseen vallankumoukseen. Ja sitä ei ainoakaan porvarillinen puolue tahtonut edes demagogisista syistä kirjoittaa ohjelmaansa. Kapitalistisen yhteiskunnan perusristiriita oli jo vuosisadan alkuun mennessä johtanut kahden perusluokan, työläisten ja kapitalistien, väliseen taisteluun, jossa porvariston taantumuksellisuus tuli sel-

västi näkyviin kaikissa peruskysymyksissä, kun sitävastoin työväenluokka alkoi nousta kaikkien edistyksellisten voimien johtajaksi.

Tämä perustava luokkajako ei tietenkään merkinnyt sitä, että porvaristo olisi kokonaisuudessaan ollut "yhtä taantumuksellista massaa". Vielä viime vuosisadan lopulla oli tilanne sellainen, että ruotsalainen porvaristo esiintyi jyrkimmin työväen vapautuspyrkimyksiä vastaan, kun sitä vastoin suomettarelaiset luulivat voivansa pitää työväen aisoissa elättelemällä sen kansallistunteita. Tehtailija *Wrightin* toiminta työväenliikkeessä tähtäsi sellaiseen kapitalistien ja työläisten yhteistyöhön, joka ehkäisisi sosialististen aatteiden syntymisen Suomessa. Vielä sittenkin, kun tämä yritys ajautui karille jo 1896, jolloin Wright erosi työväenpuolueesta, suomettarelaisten keskuudessa oli aineksia, jotka yrittivät suostutteluilla ja lupauksilla, "hillittömällä edistyksellisyydellä", pitää työläiset suomettarelaisen puolueen vanavedessä. Mutta yleensä suomettarelaiset ottivat jo viime vuosisadan lopulla paikkansa maan taantumuksellisimman politiikan edustajina. Myönteisimmin työväestön vaatimuksiin suhtautuivat nuorsuomalaiset, joiden avuksi myöhemmin tulivat myös ruotsalaiset liberaalit ja suomalaiset aktivistit. Viimemainittujen joukossa oli jo Suomen itsenäisyyden ja sen merkeissä kansanjoukkojen vallankumouksellisen nousun kannattajia, vaikka ajan virta vei tämän liikkeen myöhemmin saksalaisen imperialismin palvelukseen. Näiden puolueryhmittymien lisäksi oli vielä melkoinen määrä yksityishenkilöitä, porvarillisia persoonallisuuksia, jotka saattoivat monissa kysymyksissä yhtyä työväenluokan näkemykseen tai esittää itsenäistä, usein varsin radikaalista kantaa.

Nämä porvariston sisäiset erimielisyydet kuvastuivat myös sen kulttuuripolitiikassa, erityisesti kirjallisuudessa. Suomettarelaisten kerhossa, *Suomalaisessa Nuijassa*, vastustettiin jyrkästi vapaita aatteita, joita nuorsuomalaiset edustivat *Ylioppilaiden Keskusteluseurassa. Uusi Suometar* ja *Päivälehti* olivat jatkuvasti sotajalalla toisiaan vastaan kulttuuripolitiikassakin edellisen edustaessa vanhoillisuutta ja viimemainitun hapuillessa sitä uutta, jota ulkomailta, Ranskasta, Saksasta ja Skandinaviastakin oli lai-

nattavissa. Samaan tapaan suhtauduttiin myös kotimaan sisäisen kehityksen esille nostamiin luokkataistelun ilmiöihin. Päivälehti puolusti jo vuonna 1896 Helsingin rakennustyöläisten vaatimusta työpäivän lyhentämisestä ja selitti, että työpäivän lyhentäminen tekisi työläisillekin mahdolliseksi lukea kirjoja, kun taas Uusi Suometar oli sitä mieltä, että työpäivää ei kannata lyhentää kaksitoistatuntisesta edes yksitoistatuntiseksi, koska työläiset käyttäisivät vapaa-aikansa juopotteluun! Myöhemmin jonkun Ernst *Lampénin* tai Asa *Jalaksen* kirkonvastaiset kirjat olivat suomettarelaisille viimeistä villitystä, ja ainakin Asa Jalas teossarjassaan *Keinottelu maailman herrana* meni taistelussaan uskontoa vastaan niin pitkälle, että enimmäkseen vain työväki luki hänen kirjojaan. Taidekirjallisuuteen nähden Uuden Suomettaren linja oli niin taantumuksellinen, että vieläpä nykyvanhoillinen Koskimieskin sanoo sen antaneen "liiaksi sananvuoroa ahdashenkiselle vanhoillisuudelle". Päivälehti sitävastoin kilpaili radikaalisuudessa toisinaan *Työmiehen* kanssa, mikäli oli kysymys kansallisesta taistelusta ja sitä edistävästä kirjallisuudesta.

Taantumuksen kulttuuririntamalla esiintyi vuosisadan alkupuolella eräänlaisena kärkimiehenä aikakauslehti *Ajan* palstoilla Gunnar *Suolahden* ohella *V. A. Koskenniemi.* Hänestä tuli Maila *Talvion* salongissa nuori leijona sen jälkeen, kun valtiatar oli vanhoillisilla mielipiteillään karkottanut sieltä entisen suosikkinsa Eino *Leinon.* Ilmeisesti alkujaan Eläintarhan 11:ssä sijainneessa kirjallisessa salongissa, jossa *J. H. Erkon, Mannisen, Larin Kyöstin, Kiannon,* Eino Leinon ja Koskenniemen sanotaan usein tavanneen toisensa, alkoi Leinon ja Koskenniemen kiista runouden suunnasta ja ehkä laakeriseppeleestäkin. Tämä kiista, jossa useimmat porvarillisen kirjallisuuden kuuluisat nimet asennoituivat puolelle tai toiselle, kesti sitten Eino Leinon kuolemaan asti. Oikeastaan se jatkuu vielä nytkin. Eino Leino pysyi aina Koskenniemen-vastaisissa taisteluasenteissa ja viitoitti vuoteen 1918 saakka edistyksellisen porvarillisen kirjallisuuden linjaa, joskin toisinaan hyvin epämääräisesti. Hänen rinnallaan esiintyivät *L. Onerva,* ajoittain Kianto ja Joel *Lehtonenkin.* Vuoden 1918 jälkeen Leino teki hyppyjä äärimmäisyydestä toiseen, mil-

loin valkokaartilaisten tihutöiden ylistämiseen, milloin taas niiden arvostelemiseen lähestyen jopa työväkeäkin. Samoin menetteli Kianto. Mutta Maila Talvio ja Koskenniemi pysyivät vanhoillisuuden linjoilla elämänsä loppuun asti. Molemminpuolista henkistä rakkautta ja uskollisuutta "tuonpuoleiseen" saakka!

Mutta tietenkään vuosisadan alun kirjallinen elämä ei porvaristonkaan puolella rajoittunut vain näiden kahden pääsuuntauksen taisteluun. Monet horjuivat puolelta toiselle ja monet yrittivät raivata Larin-Kyöstin tavoin omaa itsenäistä tietään jääden kuitenkin kaikissa tapauksissa porvarillisen maailmankatsomuksen puitteisiin. Vuosina 1903–06, tuona aikana, joka Kaatran nuoruudentuotannon kannalta kiinnostaa meitä erityisesti, ilmestyivät Juhani *Ahon* teokset *Lastuja V*, *Kevät ja takatalvi I–II* ja *Minkä mitäkin Italiasta*. Ottaen huomioon Ahon aikaisemmat teokset voi sanoa, että Aho vaikutti tällöin suomalaiseen proosakirjallisuuteen pikemmin edistyksen kuin taantumuksen hengessä, vaikka hänen edistyksellinen linjansa päättyikin vuonna 1918 katkeraan työväen ja torpparien vapausliikkeen sättimiseen. Santeri *Alkio* julkaisi vuonna 1904 *Palvelusväkeä* ja hänen aikaisemmillakin teoksillaan oli ollut realistista suuntaa edistävä vaikutus senaikaisessa kansankuvauksessa. Pienten ihmisten kuvaaja *Kauppis-Heikki* täydensi tuotantoaan teoksilla *Uran aukaisijat* 1904, *Kuvaelmia* 1905 ja *Tarinoita IV* 1906. Erittäin laajalle vaikuttivat noina vuosina Arvid *Järnefeltin* teokset *Kuolema* 1903, *Elämän meri* 1904, *Maaemon lapsia* 1905 ja *Maa kuuluu kaikille* 1907. Järnefeltin vaikutus ei ollut ainoastaan "tolstoilaista" uskonnollisessa mielessä, vaan myös edistyksellistä sen vuoksi, että hän toi venäläisten realistien esimerkkiä seuraten suuria yhteiskunnallisia ongelmia kirjallisuuteen. Ilmari Kiannon *Nuoren miehen kädestä* 1904 ja *Isänmaallisia runoelmia* 1905 eivät myöskään olleet vailla merkitystä, vaikka hänen kuuluisin teoksensa *Punainen viiva* ilmestyikin vasta 1909. Porvariston maailmankatsomuksen vapaata tulkintaa edustivat myös eräät niihin aikoihin ilmestyneet romanttisen suuntauksen tuotteet, *Linnankosken* fantastinen *Ikuinen taistelu* 1903 ja *Laulu tulipunaisesta kukasta* 1905. Tällä linjalla liikkuivat myös Joel

Lehtosen *Paholaisen viulu* 1904, *Perm* 1904, *Villi* 1905, *Mataleena* 1905 ja *Tarulinna* 1906.

Välittömämmin Kaatran tuotantoon ovat yhteydessä tietenkin runoteokset, joita vuosisadan alussa ilmestyi melko runsaasti. Larin-Kyösti oli Eino Leinon rinnalla kuuluisin laulaja ja juuri niinä vuosina, jolloin Kaatra julkaisi nuoruudenteoksensa, Larin-Kyöstin kokoelmia ilmestyi tuhkatiheään: *Tuhkimo ja kuninkaantytär* ja *Kellastuneita lehtiä* 1903, *Herra valtuusmies* ja *Musta Hepo* 1904, *Leipä ja laulu* ja *Meren maininkeja* 1905, *Ad astra* ja *Särkynyt sävel* 1906. Otto *Manniselta* tuli *Säkeitä* 1905, mutta enemmän vaikutti hänen jo 1904 julkaisemansa Heinrich *Heinen Saksanmaan* suomennos. L. Onerva aloitti vuonna 1904 teoksellaan *Sekasointuja*. Eniten Kössi Kaatra lienee kuitenkin saanut vaikutteita Eino Leinolta, joka jo vuoteen 1905 mennessä oli ehtinyt julkaista parikymmentä teosta, niiden joukossa myös *Helkavirsiensä* ensimmäisen osan.

Näiden aikalaistensa lisäksi Kössi Kaatralla oli esikuvanaan koko siihenastinen klassillinen kirjallisuus. Siihen kuuluivat ennen muuta aihepiiriltään läheiset Aleksis *Kivi* ja Minna *Canth*, mutta ainakin eräästä Kaatran runosta näkyy, että *Runebergin*kin kansallisromantiikka ja myötämielinen kiinnostus rahvaan elämään olivat jääneet uusia latuja etsivän runoilijan mieleen. Muutamat Kaatran yksinkertaiset ja jylhät säkeet viittaavat myös Kaarlo *Kramsun* vaikutukseen.

Mutta edeltäjien ja aikalaisten vaikutusta Kaatran tuotantoon ei ole syytä pitää liian suurena. Tässä mainittujen jo silloin klassikkoina pidettyjen kirjailijain vaikutus jätti jälkensä, kuten kaikki edelläkävijät lyövät leimansa jälkipolviin. Kiveltä Kaatra saattoi oppia kiintymystä rahvaaseen, Canthilta väkevää yhteiskunnallista tendenssiä ja taistelutahtoa, Kramsulta historiallista näkemystä orjuutettujen vapaustaistelun oikeutuksesta. Mutta työväenluokan maailmankatsomusta hän ei voinut saada näiltä klassikoilta, ja juuri se oli välttämätöntä proletaarisen kirjallisuuden luomistyössä. Vielä vähemmän sitä voivat antaa Kaatran aikana eläneet edellä mainitut porvarilliset kirjailijat. Eino Leino meni heistä pisimmälle yhteiskunnallisten vapausaatteiden julis-

tamisessa, mutta hänenkin sanomansa pysyi enimmäkseen kansallisen vapaustaistelun kehyksissä. Tämä kansallisen vapauspyrkimyksen aatevirtaus oli erittäin voimakas vuosisadan alun porvarillisessa kaunokirjallisuudessa, ja suurin kysymys, joka erotti edistyksellisen kirjallisuuden taantumuksellisesta, olikin kysymys kansallisesta vapaustaistelusta. Suomettarelaiset pidättivät kirjailijoita liian riehakkaasta esiintymisestä tsaarinvaltaa vastaan, kun taas nuorsuomalaiset ja eri suuntien välillä horjuvat itsenäisemmät yrittäjät pitivät kansallisen vapausaatteen julistamista kutsumuksenaan. Tässä suhteessa Kaatralla oli perintö hoidettavanaan. Mutta vasta työväenluokan sosialistinen maailmankatsomus kohotti tämänkin ongelman ratkaisemisen uudelle pohjalle, sovitti sen työväen ja torpparien yhteiskunnallisen vapaustaistelun puitteisiin. Tämän maailmankatsomuksen omaksuminen teki Kaatran voimakkaaksi luomaan myös laadullisesti uutta kirjallisuutta.

Se seikka, että Kaatra tavallisena oppimattomana työläispoikana ei kelvannut Maila Talvion salonkiin eikä yleensä porvarillisiin kirjallisuusryhmittymiin, oli ehkä vain hyödyksi nuorelle runoilijalle. Luokkarajat pysyivät selvinä! Työväen kaunokirjallisuudesta oli vain alkeita, lukuunottamatta pakinataidetta, jossa Kaapro *Jääskeläinen* oli Suomen ensimmäinen mestari. Niin hullunkuriselta kuin se tuntuukin, taidepakinan alalla porvaristo joutui kulkemaan työväenluokan viitoittamaa tietä ottaessaan pakinan yhdeksi kirjallisuutensa taidelajiksi. Muuten proletaarinen kirjallisuus oli vielä avutonta, kokonaan vailla kuuluisia nimiä. Runoudessa Kaatran rinnalla esiintyi Hilja *Liinamaa,* jonka tuotanto muodostui ennen kansalaisotaa varsin merkitseväksi. Jotakin tekivät myös Mikko *Uotinen,* Jussi *Raitio* ja eräät muut. Myöhemmin Kaatran rinnalla näkyivät sellaiset nimet kuin Pietari *Salmenoja,* Heikki *Välisalmi,* Kasperi *Tanttu,* Kössi *Ahmala* ja Kaarlo *Uskela.* Proosakirjailijoista pääsivät huomattavimpiin saavutuksiin Konrad *Lehtimäki* ja Kalle *Rissanen.* Kaikki he olivat, niinkuin Kaatrakin, työväenluokan kasvatteja, joiden tuotanto erosi jyrkästi porvarillisesta kirjallisuudesta. Tämä ero oli ennen muuta maailmankatsomuksellista, se kuvastui pääasiallisesti sisällössä, mutta myös muotokysymyksissä, eniten kielenkäytössä.

Ne juuret, joista Kössi Kaatran runous joutui kasvamaan, olivat siis klassillinen kirjallisuusperintö, hänen oman aikansa edistyksellinen porvarillinen kirjallisuus ja ajan kiihtyvä luokkataistelu, jossa Kaatra yhteiskunnallisen asemansa nojalla otti paikkansa työväenluokan riveissä. Se johti hänet sosialistiseen maailmankatsomukseen, joka vaikutti hedelmöittävästi hänen kirjalliseen toimintaansa.

Runoilijan nuoruuden vaiheet

Kössi Kaatra (alkuperäiseltä nimeltään Kössi Lindström) syntyi Lohjalla marraskuun 6. päivänä 1882.*) Sieltä hän muutti jo poikasena vanhempiensa mukana Tampereelle. Köyhyyden vuoksi poika sai jo kansakoulua käydessään auttaa perheen elättämisessä myyden sanomalehtiä. Varojen puutteessa hän ei voinut jatkaa opiskeluaan kansakoulua pitemmälle. Isä kuoli keuhkotautiin jo Kössin käydessä kansakoulua, vanhempi veli seurasi pian perästä, ja äidin ansiot hänen ollessaan toisinaan tehtaan töissä ja toisinaan lastenhoitajana jäivät pieniksi.

Se ei ollut helppoa, etenkin kun silloin tällöin sattui korvaamattomia vahinkoja. Eräänä päivänä kirjapainokone ruhjoi

---

*) Kaatran äiti Adolfina Fredrika Fagerlund syntyi vuonna 1850 ja kuoli vuonna 1922. Isä Antti Juho Lindström syntyi vuonna 1856 ja kuoli vuonna 1891.

yhdeksänvuotiaan pojan sormen, mistä seurasi sairaala ja työpaikan vaihto. Nuori Kössi yritteli kauppa-alalla, koska äiti tahtoi, että pojasta tulisi ehdottomasti "herra". Valinnan varaa ei juuri ollut, sillä oli tyydyttävä sellaiseen työhön, jossa ei tarvinnut pitkää maksutonta oppiaikaa, vaan pääsi ansaitsemaan jonkin verran heti, olivatpa tulevaisuuden näköalat miten huonot tahansa. Tässä tilanteessa passaripojan paikka eräässä ravintolassa tuntui erittäin mukavalta, sillä siinä oli täysihoito ja lisäksi juomarahat. Joku öykkärimies saattoi antaa jopa kokonaisen markan, ja eräs, joka ensin oli iskenyt savukkeenimukkeella passaria päähän, maksoi sovintorahoiksi kaksikin markkaa. Kauniita rahoja pojan taskuun viime vuosisadan lopulla! Mutta sai siinä tehdä työtäkin, tavallisesti kello seitsemästä aamulla puoliyöhön saakka.

Ravintolassa työskenneltiin myös paljon maan alla, kellarissa, jossa terveys oli aina alttiina vaaroille. Pian lääkäri antoikin tuomionsa ja ilmoitti, että miehenalku oli saanut keuhkotaudin ja voi odottaa kuolemaa. Se oli kuitenkin väärä tuomio, sillä vaikka köhä oli kova ja poika joutui paljon sairastelemaan, ei hän kuollut siihen tautiin. Mutta se oli joka tapauksessa ankara koettelemus. Kaikki tuntui pettävän, ja nuorukainen joutui epätoivoon. Se näkyi kyllä ensimmäisistä runoistakin, vieläpä niistäkin, joita hän kirjoitti "sielunsa silloiselle ihanteelle – varieteedaamille", jota hän tietysti rakasti platonisesti ilman että olisi koskaan rohjennut lähestyä häntä, mihin muuten ei koskaan olisi tullut tilaisuuttakaan, "sulotar kun oli hänettäkin jo suljettu läpäisemättömän vankkaan, mutta varsin usein vaihtuvaan ihailijapiiriin" (*Äiti ja poika,* sivu 79).

Jonkin aikaa nuori runoilija oli työssä eräässä asianajotoimistossa ja palveli kunnioituksella tätä asianajajaa, jota pidettiin omituisena sen vuoksi, että hän uskalsi puolustaa jopa lakkolaisiakin ja yleensä oikeaa asiaa. Tältä herralta nuorukainen oppi ihmisyyttä yleensä, mutta oma ankara elämä ja työläiset, tavalliset kansanihmiset, opettivat hänet kunnioittamaan työtä ja työläiskansaa. Tämä johti hänet lähestymään poliittista työväenliikettä, ja vuonna 1903 hän pääsi avustajaksi *Kansan*

Lehteen, jossa päätoimittajana oli Yrjö *Mäkelin* ja jolle myös Yrjö *Sirola* nuorena toimitussihteerinä antoi omaa väriään. Siihen aikaan Kansan Lehdellä oli tapana julkaista usein runoja, jotka oli tavallisimmin kirjoitettu poliittisista aiheista. Kansan Lehdessä julkaistuista runoista sitten muodostuivatkin Kaatran ensimmäiset kokoelmat, Kössi *Lindströmin* nimellä vuonna 1903 julkaistu *Kynnyksellä,* vuonna 1904 julkaistu *Elämästä* ja vuonna 1905 ilmestynyt *Runoja.* Vuonna 1906 ilmestyi sitten Kössi Kaatran nimellä kolme kokoelmaa: *Murroksessa, Kyttä* ja *Suurlakkokuvia.*

Runoileminen teki Kaatran nimen työväenliikkeessä tunnetuksi, mutta tuloja siitä ei ollut paljoakaan. Sen vuoksi elämää oli ylläpidettävä muilla keinoilla. Työväenlehden avustajan tulot olivat pieniä sittenkin, vaikka Kaatra kirjoitti samaan aikaan kahdessakin lehdessä. Hän toimitteli Mäkelinin apulaisena myös *Oikeus*-nimistä lehteä. Tällöin hän osti tamperelaisen Hämeen kirjakaupan ja ryhtyi harjoittamaan kustannustoimintaa julkaisten mm. *Strindbergin Avioelämää* ja kokoelman Larin-Kyöstin suomentamia Gustaf *Frödingin* runoja. Kun kustannustoiminta ei kannattanut, meni liike vararikkoon ja Kaatra lähti yrittämään teatterialalle. Aikaisemmin hän oli jo esiintynyt lausujana esittäen mm. suurlakon aikana Tampereen torilla pidetyssä suuressa kansankokouksessa Mäkelinin kirjoittaman *Punaisen julistuksen.* Hän oli jonkin aikaa Tampereen Työväen Teatterin johtajana ja sitten Oulun Työväen näyttämön johtajana. Luovuttuaan teatterista hän muutti vuonna 1910 tai 1911 Teiskon Kuljuun ja perusti siellä jonkinlaisen kaupan henkensä pitimiksi. Samaan aikaan hän kuitenkin osallistui paikkakunnan työväen rientoihin ja julkaisi edelleenkin runojaan tilapäisjulkaisuissa ja päivälehdissä. Mutta uusia kokoelmia häneltä ei tullut ennen vuotta 1922, joten monet alkoivat pitää häntä jo "sammuneena suuruutena".

Todellisuudessa Kaatran kirjallinen toiminta jatkui kuitenkin koko ajan. Niinpä hän kirjoitti Tampereen Työväen Teatterille Balzacilta lainaamansa aiheen mukaan näytelmän *Räme,* jota ei kuitenkaan esitetty. Mutta ilmeistä on, että sodanaikaisina taantumusvuosina Kaatra ei ollut täydessä innossaan mukana politiikassa ja se kuvastui hänen tuotannossaankin. Oikeassa elementissään hän oli aina vallankumouksellisen taistelun vuosina. Ensin vuosina 1904–06 ja sitten vuosina 1917–18, jotka kuuluvat Suomen historian suurimpiin vuosiin yhteiskunnallisen merkityksensä puolesta. Ensimmäiset suuret runonsa Kaatra kirjoitti ja lausui vuosina 1904–05, ja yksi näistä runoista oli nimeltään *Simson.* Taantumusvuodet tuntuivat vieneen Kaatran tukan, se kasvoi jälleen vuonna 1917, josta alkaen runoilija näytti koko voimansa.

Poika elämän kynnyksellä

Yrjö Mäkelinin toimittamassa Kansan Lehdessä oli 10. 10. 1903 lyhyt uutinen, jossa kerrottiin, että herra Kössi Lindströmin kirjoittama runoteos *Kynnyksellä* oli ilmestynyt herrojen *Bomanin* ja *Karlssonin* kustannuksella Hämeenlinnassa. Tässä runoteoksessa on noin 60 runoa, kerrottiin uutisessa ja luvattiin palata asiaan myöhemmin.

Arvostelu seurasi sitten joulukuun 10. päivänä. Sen oli kirjoittanut nimimerkki Otto L. Aluksi arvostelija lainasi teoksesta johtoajatuksen:

Poikanen pyrkii kynnykselle
ja siitäkin vielä yli:
Toisella puolla on maailma
ja toisella äidin syli.

"Siinä on teoksen alkulause, motto", sanottiin arvostelussa. "Tekijä onkin poikanen, juuri vasta miehen ikään päässyt nuorimies, alhaison lapsi ja meidän miehiä. Hän on yksi niistä tuhansista, jotka jo kehdosta asti saavat luvan tuntea, mitä on olla kovaosainen, miltä tuntuu kärsiä puutetta ja miltä tuntuu nähdä ympärillään kurjuutta ja aina vaan kurjuutta eikä sitten juuri mitään muuta. Mutta hän on myöskin yksi niistä harvoista, jotka tästä alhosta voivat kohoutua, nousta, vieläpä nostaa muitakin, ja tässä se juuri onkin lähde, josta hänen esikoisensa on pulpahtanut".

Tässä arvostelussa ei juuri huomaa runoudentuntijaa, sillä vaikka kysymys oli esikoisteoksesta, jossa olisi ollut paljonkin arvostelun sijaa, oli arvostelu kauttaaltaan ylistävää. Ainoa kriitillinen kohta oli lopussa:

> "Kokoelma, josta muutamissa kohdin kyllä huomaa, että tekijä tuntee enemmän elämää kuin runo-oppia, on ylen harvoja poikkeuksia lukuunottamatta – joitakuita runoja olisi näet kokoelman eduksi voinut siitä jättää pois – kumminkin teos, jota voi yleisölle ja etenkin juuri meikäläisille suosittaa jo siitäkin syystä että tekijä on innokas köyhälistön pyrintöjen eteenpäin viejä".

Itse asiassa Kynnyksellä olisi ansainnut paljon ankaramman arvostelun, mutta tietysti arvostelun, jossa olisi osoitettu niin nuoren runoilijan lahjakkuus kuin tämän esikoisteoksen ilmeiset heikkoudetkin. Teoksen peruspuutteena oli, että siinä näkyi liian voimakkaasti porvarillisen runouden vaikutus, erityisesti leinolainen sävytys, pyrkimys yleiseen riimittelyyn. Todellisesta elämästä siinä oli vain aavistus, useimmat runot olivat elämän kovuuden valittelua ja lohdutuksen etsintää, vieläpä usein uskonnollisessa hengessä. Tyypillisiä siinä suhteessa olivat runot *Sydän–puhtaus matkan määrä, Maailman hallaa, Elonhuolet* ja monet muut. Jos runoilija joskus kohosi pelkän valituksen yläpuolelle, ei lohdutus ollut suuren suuri. Niinpä runo *Lasten suku* päättyi säkeistöön:

Ken tahansa myötäistä mennä voi,
se kulku on mukavata.
Ken määränsä vastaista kohden loi,
on vaikea hällä rata.
Mut hän jos hukkuvi hyrskyhyn
tai sortuvi salakariin,
ei vaipune riitojen myrskyhyn,
ei kuole hän kehnojen pariin.
Hän sortuvi niinkuin sankari vaan,
hän kuoli ja palveli uskoaan!

Muutamissa runoissa nuorukainen tekee jo yrityksen erota leinolaisesta rakkauslyriikasta ja yleiskansallisesta helskyttelystä, jota tässä kokoelmassa on runsaasti. Runossa *Kahdenlaista* kerrotaan Suomen saloissa nääntyvistä äideistä ja lapsista sekä toisaalta herrojen juhlasaleista, joissa tanssitaan Tarantellaa. Tosin tässäkään ei mennä ristiriidan kuvaamisessa pitemmälle kuin Kasimir *Leinon Maisterikekkereissä,* sillä runo päättyy vain kainoon kysymykseen:

Kun tietäis tanssivat keijut nää
sen nälkäisen joukon retket,
niin voiskohan silkit miellyttää
ja maistuisko tanssihetket?

Samaa kysymysten linjaa kulkee runo *Työmiehen kesähuokaus kaupungissa,* jossa myös on vastalause työväenluokkaa sortavalle kapitalistiluokalle. Muutamista tämänkaltaisista runoista näkyy jo, että tekijä yrittää sanoa jotakin enemmän kuin porvarillinen runous oli siihen saakka sanonut, mutta sittenkin tässä on vasta aavistus uudesta runosta, ei sen toteutusta. Taiteellisesti nämä nuorukaisen runot ovat kuitenkin miltei jo aikansa porvarillisen runouden tasolla. Näytteinä siitä voisi mainita sellaiset runot kuin *Valkea lilja, Pieni tarina* ja yleensä kokoelman rakkausrunot. Ne ovat joskus veikeitä, joskus vakavia, samaan tapaan kuin Eino Leinolla ja Larin-Kyöstillä. Toisinaan nuoren

runoilijan tunnelmapaloihin pujahtaa jotakin sellaista, mikä lienee ollut aavistusta lähestyvän vallankumouksen aamunkajosta:

Yössä unelmoiden nurmi nukkuu,
tuulenhenkäyskin yöhön hukkuu. –
Milloin rintain unta uinahtaa?

Sano mulle, taivaan valju vaate,
levon, lohdun, onnen iki-aate –
Idän alta aamu kajastaa.

Köyhän ääni kuuluville . . .

Tampereella vuonna 1904 ilmestyneessä runokokoelmassa *Elämästä,* jossa tekijänä on edelleenkin Kössi Lindström, tuntuu vielä voimakkaasti Eino Leinon vaikutus. Sen alkulehdellä onkin lainaus Leinolta:

Toista on soitella somasti
kesken viinin viljelysten,
kera kukkien keväimen,
alla täyden päiväntähden.
Toista laulella runoja,
pystyttää pyhätulia,
kesken kiljuvain kinosten –.

Tämänkään kokoelman aatesisältö ei poikkea suuresti siitä kansallisen vapaustaistelun aatesisällöstä, joka yhdisti sekä edis-

tyksellisen porvariston että heräävän työväenluokan samaan taisteluun venäläisen tsaarin sortovaltaa vastaan. Johtorunossa lauletaan "uuden ajan uduista" ja "hulluista haaveista", jotka toisivat pelastuksen maailman sekasortoon ja antaisivat ihmiselle hänen kaipaamansa onnen. Loppusäkeissä puhutaan "uudesta sankarista", koska "koko maailma miestä nyt tarvitsee", mutta ajatus päättyy kysymykseen, tulisiko edes siitäkään onnea. Runossa *Oi kansani kallis* ei kysymys ole enää koko maailman hädästä, vaan Suomen kansasta, jonka runoilija sanoo sairastavan "kuolintautia". Yhtäältä siinä valitetaan aatteiden paljoutta ja toisaalta moititaan, että koko kansa "tanssii nuoralla vetelehtien nautinnoissa". Johtopäätös on kuitenkin selvä:

Yks ainoa aate me tarvitaan:
On tehtävä terveeksi maa!

Tämä ajatus kulkee punaisena lankana kokoelman läpi. On taisteltava, on pyrittävä eturintamaan kansallisen edun puolesta:

Paras tulta ja taistoa etsiä
kukin itsenä,
kaikk' yhtenä,
koko joukkio yhtenä miehenä.

Sellaisessa runossa kuin Sirolan arvostelua herättänyt *Tietäjät* vilautetaan jo ajatusta, että totuuden etsijät, ukot uljaat, saapuvat itämaalta länteen. Vaikka kuva onkin yhdistetty jumalaan, on ajatuksessa selvä viittaus vallankumoukselliseen Venäjään. Varsin kiintoisaa on, että myöhemmin kaikesta uskonnollisuudesta vapautunut Kaatra on tässä vielä ainakin muodollisesti uskonnon siteissä. Vapauslaulun säveleet kaikuvat hänen *Jumalan virressään* kuin "taivaan torvet" ja hän julistaa oppia, että "on kullakin jumala povellaan".

Sortovuosien yleinen henki on jättänyt jälkensä tähän runokokoelmaan monellakin tavalla. Esimerkiksi runossa *Tuska* on valittava sävy voimakkaana, mutta siitä ei näy, mistä kuvattu

tuska oikeastaan johtuu. Tässä suhteessa Kaatra ei vielä eroa Leinosta eikä muista porvarillisista runoilijoista, joiden säkeissä yhteiskunnallisten olojen synnyttämät kärsimykset purkautuvat julki "maailmantuskana", "öiden tuskana" tai yleensä vain "kärsimyksenä". Mutta jo tässä Kaatra eroaa yhdessä suhteessa toisista, hänellä on oma ohjelmansa, hän on löytänyt pelastuksen, joka viittaa uuteen näkemykseen:

Työ! Se on sulle pelastus.

Kaatra näkee jo edistyksen voimien voiton, vaikka hän usein tuskitteleekin kehityksen hitautta. Ihmiskunta on hänen runokuvassaan puu, jossa lehdet syntyvät, kukoistavat ja kuolevat rungon säilyessä ajastaikaan. Siinä on ihmiskunnan elämän ihanuus ja kurjuus! Hänellä on tässä kokoelmassa monia lapsirunoja. Lapsille hän kirjoittaa hellästi, ne ovat puun lehtiä, joita on hoivattava, mutta ei itseään varten. Runossa *Helmille* runoilija sanoo:

Sydämemme ja sielumme
vaatii maa;
ne sille me annamme,
m a a n e s a a !

Pikku Aunea runoilija pyytää säästämään "ilon tulta", koska sitä tarvitaan surujen hetkinä. *Reessä* on runo, joka säestää Larin-Kyöstin rallatuksia, iloinen laulu, joka sopii jokaiselle nuorelle. Mutta sitä seuraa kokoelman keskeisin runo *Elämästä,* jossa valitetaan elämän kauneuden alla piilevän pahan valtaa. Pinnallisesti katsoen runoa voisi luulla pessimistiseksi, sillä siinä puhutaan rakkauden myymisestä, veljeyden kasvattamista "vihan viljoista", petturuudesta, itsekkyydestä, tekopyhyydestä, rahan vallasta. Elämä näyttää pilaavan kaiken hyvän. Vain lopussa väläytetään kuva ihmisestä, joka odottaa ja "koittohon päivän luottaa". Mutta koittaako päivä, jää kysymykseksi. Vastaus tähän kysymykseen on seuraavassa runossa: *Kansan ääni kuuluville.* Siinä kerrotaan vuosisataisista vääryyksistä, tuodaan runoon

uusi sana, köyhälistö. Tässä Kaatra ei julista enää leinolaiseen tapaan "koko kansan" heräämistä, vaan ottaa jo askeleen eteenpäin:

Köyhälistö nousi, nosti aatelipun liehumaan:
Oikeutta! Veljeyttä! Tasa-arvo päälle maan!

Pysytellen edelleenkin osittain uskonnollisessa sanastossaan Kaatra raivaa tietä uudelle runoudelle, joka ilmaisee oman kansakunnan keskuudessa esiintyvää luokkataistelua ja asettuu päättävästi työväenluokan puolelle tässä taistelussa:

Köyhän ääni kuuluville! Hornan yöhön valkeus!
Sitä vaatii köyhälistö, Jumala ja oikeus.

Tässä yhteydessä on syytä korostaa, että "jumala" ja "taivaan torvet" ovat Kaatralla vain muodollisia tehokeinoja, tuskin sen enempää. Ainakin runossaan *Ne matasi maassa* hän kertoo ivallisesti kuin jumalankieltäjä, että köyhät huusivat hädässään kyllä Luojaa, mutta siitä ei ollut apua. Jumala oli mykkänä, se kai nukkui. Uskon palkkana oli:

elonpäivät tuskia,
nälkää vaan,
sen jälkehen multaa
hautausmaan.

Runo *Työhön* on valitusta siitä, että ne, jotka tekevät työtä, jäävät vaille leipää. Heidän palkkanaan on kärsimys ja kuolema. Mutta tässä ei runoilija kuittaa asiaa enää ivalla, vaan julistaa toimintaohjelman:

Oi siskot, veikot
yhtykää
ja yhteisvoimin ryhtykää
suurtyöhön: nälkää
poistamaan;
näin muita, teitä
auttamaan!

Tämä toimintaohjelma näkyy myös *Runossa,* joka lausuttiin työväen luentokurssien päättäjäisjuhlassa Tampereella 8. 9. 03 ja sai paikkansa tässä kokoelmassa. Siinä on jo jotakin Eugène Pottier'n Kansainvälisestä, jotakin siitä joukkohengestä, joka kasvoi Forssan ohjelman sosialistisen luokkataistelulipun juurella, vaatimuksen voimaa ja jykevää poljentoa:

Siis työmies! Kiirehin kyntöön käy!
Ylös nouse ja oikeus hanki!
Toden voittoa vaikkapa koht' ei näy,
niin kerran se sentään ennättäy,
ijät päivät se ei ole vanki.

Pois nälkä ja tuska ja murhe muu!
Pois ruoska- ja armovalta!
Kun riittävän leivän saa joka suu,
kun orjuus ja herruus unhottuu
sekä mahtius mahtajalta.

Niin vastapa silloin hetki se on,
jona taivahan tänne me loimme,
jona veljeys voima on voittamaton
ja ihminen meillä jo ihminen on,
on hetki kun levätä voimme!

Tämä proletariaatin luokkataistelun julistus on se uusi aines, joka kohottaa Kaatran runouden jo tässä vaiheessa ideologisessa suhteessa Leinon, Larin-Kyöstin ja yleensä porvarillisten edistyksen laulajien yläpuolelle. Tämä vaikuttaa sen, että esimerkiksi O. A. Kallion *Yleisen kirjallisuuden historian pääpiirteissä,* joka ilmestyi vuonna 1905, ei mainita Kössi Lindströmin nimeä.

Kansan lehdessä julkaistiin 12. 4. 1904 kokoelman arvostelu. Sen oli kirjoittanut nimimerkki "-iro-", Yrjö Sirola, josta näihin aikoihin tuli lehden toimitussihteeri. Tämä arvostelija osasi jo sanoa uudesta kokoelmasta sen, mitä siitä pitikin sanoa. Sirolan arvostelu oli pätevämpi kuin samaan aikaan helsinkiläisessä

Työmiehessä julkaistu arvostelu (nimimerkki "-s", todennäköisesti *Valpas*), jossa ilmeisestikin helsinkiläisten ja tamperelaisten välinen puolueriitaisuus pääsi vaikuttamaan tamperelaisen runoudenkin arvosteluun. Sirola julkaisi arvostelunsa pääkirjoituksen paikalla ja antoi siinä ensiksi opetuksen taideteoksen syntymisestä. Viitaten Kössi Lindströmin kirjoittaneen runojaan tavattoman nopeasti arvostelija varoitti "ryöstöviljelyksestä" ja vaati runoilijalta työtä:

> "Työtä, ahkeraa työtä runolijakin tarvitsee hallitakseen muotoa ja tehdäkseen sen taipuisaksi kuvaamaan mielialoja ja elämää, sillä kaunis on vaikeata. Nuori, herkkä mieli tosin laikahtaa lauluun heti, kun muutamat sanat sielussa soinnahtavat ja hyvä on merkitä nämä muistiin, niinkuin taiteilijalla aina on harjoitelmakirjansa valmiina. Mutta vasta sitten, kun jokin kuva elämästä painuu lähtemättömäksi mieleen, saa merkityksen, joka on hetkellisyyttä korkeammalla, syntyy voittamaton tarve luoda sille muoto ja kiinnittää se paperille. Jos se onnistuu, on taideteos valmis."

Sitten arvostelija mainitsi muutamista runoista, joissa runoilija oli voittanut aikaisemmat tuskantunnelmansa. Kokoelmassa olivat saaneet suuremman sijan runot, joissa pyrittiin sanomaan jotakin uutta:

> "Ei enää pieksetä miekkoja kallioon, vaan kaivetaan niillä aukkoja, joita yhä syventämällä pyritään vuoren uumeniin yhä uusia aatteita esille tuomaan".

Sirola ei yhtynyt Työmiehessä julkaistuun arvosteluun, jossa oli liiaksi paljon kielteistä. Arvostelija "ei osoita täysin hyvää tahtoa runojen käsittämiseen", hän huomautti, mutta myönsi samalla tämän olleen hiukan oikeassakin. Teoksessa oli todellakin heikkouksia:

> "Mitä todellakin Elämästä-kirjasta kaipaa, on juuri kuvia elämästä, ihmisiä, joilla on lihaa ja verta, jotka kärsivät ja kukistuvat tai taistelevat ja voittavat mutta ennen kaikkea elävät."

Esitettyään Elämästä-teoksesta useita näytteitä todellisesta taitamisesta Sirola mainitsi muutamia kielteisiä esimerkkejä. Runosta *Tietäjät* hän sanoi, että se oli epäonnistunut, "se kun viittaa elämälle vieraaseen käsitykseen, että yhden lapsen syntymä olisi korvannut tuhanten viisasten elämää, ijäiset tutkimukset". Tämä oli hieno viittaus Kaatralla niihin aikoihin ilmenneeseen varsin runsaaseen uskonnollisten vertauskuvien käyttöön. Sirolalla oli kuitenkin se oikea käsitys, että nuori runoilija oli lahjakas ja että arvostelun ja yleensä työväenliikkeen oli autettava häntä kehittymään. Arvostelu päättyi runoilijalle rohkaisevasti:

> "Mutta sittenkin uskallan kehottaa lukijoita tutustumaan Kössin runoihin ja kannattamalla kustannusyritystä tekemään mahdolliseksi hänen edelleen kehittymisensä, niin että hän syventymällä elämään ja syventämällä aatteitaan voi meille tarjota yhä täysipainoisempia taideteoksia.
> Pidä puolesi, Kössi!"

Tähän Yrjö Sirolan arvosteluun ei nykyisin ole muuta lisättävää kuin se, että Kössi piti puolensa.

Vasarat iskevät alasimeen

Vuosi 1904 oli niin Venäjällä kuin Suomessakin myrskyisä. Venäläis-japanilainen sota painoi leimansa kansainväliseen tilanteeseen yleensäkin, mutta Suomeen, Venäjän suuriruhtinaskuntaan, tsaarin tappio vaikutti välittömästi sekä taloudellisesti että poliittisesti.

Forssan ohjelmassa oli taloudellisten vaatimusten huipentumana esitetty sosialistinen vaatimus tuotannonvälineiden yhteiskunnallistamisesta, samoin vaatimus yleisestä ja yhtäläisestä äänioikeudesta, josta oli tullut ajan suuri tunnus. Sen lisäksi tässä ohjelmassa tähdennettiin jo aikaisemmin Turun puoluekokouksessa hyväksyttyä rauhanaatetta ja sen ohella sosiaalisten uudistusten aikaansaamista Suomessakin. Porvariston jakautuminen suomettarelaisten johtamiin myöntyvyyspolitiikan harjoittajiin

ja heidän vastustajiinsa nuorsuomalaisiin johti viimemainitut entistä enemmän kosimaan työväestöä, mikä puolestaan aiheutti taktiikkaerimielisyyksiä työväen keskuudessa. Mutta kokonaisuudessaan työväenluokan asenteesta vuosina 1904–05 voi sanoa, että työväki oli mukana kansallisessa vapausliikkeessä, vieläpä sen pääasiallisena joukkovoimana. Samalla se esitti omia sosialistisia vaatimuksiaan, jotka tähtäytyivät myös oman maan porvariston luokkaetuja vastaan ja kansallisessa suhteessa menivät pitemmälle kuin radikaalisimpienkaan porvarien vaatimukset.

Venäläis–japanilaisen sodan aiheuttama tilanteen kärjistyminen lisäsi koko kansallisen liikkeen toimeliaisuutta. Jo sodan puhjettua 8. 2. 1904 valtiollinen toiminta Suomessa alkoi vilkastua, syntyi toivon ilmapiiri, uskottiin, että jotakin suurta tapahtuisi. Kärsimättömimmät yksilöterroriin luottavat porvarilliset piirit alkoivat Suomessa, samoin kuin oli jo usein tapahtunut Venäjällä, suunnitella tapahtumien jouduttamista salamurhien avulla. Sitten Eugen *Schauman* ampuikin Suomen sortajan *Bobrikovin* 16. 6. 1904 ja sai sillä aikaan tavattoman kuohunnan. Samalla itsemurhan tehneestä Schaumanista tuli kansallissankari, sillä nekään, jotka eivät pitäneet yksilöterroria hyödyllisenä aseena, eivät suinkaan surreet ammutun sortajan kohtaloa. Venäjän kansa oli samaan aikaan asennoitunut erittäin vihamielisesti tsaarin valtaa ja sotaa vastaan, ja vaikka vallankumouksellisen liikehtimisen päätapahtumat seurasivatkin vasta vuonna 1905, oli vuosi 1904 jo suuren kuohunnan aikaa. Se näkyi sekä lakkojen lisääntymisenä että muuten vallankumouksellisen toiminnan tehostumisena. Tsaarin täytyi käydä sotaa kahdella rintamalla, sekä Japania että omaa kansaa vastaan työväenluokan noustessa jo vallankumouksen johtavaksi voimaksi. Tämä vaikutti tietysti Suomeen voimakkaasti lähentäen Suomen työväenluokkaa Venäjän työväen aatemaailmaan. Vaikka Skandinavian ja keski-Euroopan työväenpuolueiden vaikutus olikin niinä vuosina voimakkaampaa, ei sekään suinkaan pyrkinyt hillitsemään Suomen kansan taistelua tsaarin valtaa vastaan. Siten tämä omalla maaperällä syntynyt ja Suomen erikoisoloihin pohjautuva työväenliike

esiintyi vuosina 1904–05 erittäin ”jyrkkänä” vaikuttaen ratkaisevasti näiden vuosien vallankumoukselliseen nousuun.

Tämä näkyy myös sen ajan runoudesta. Useimmat porvarilliset runoilijat, Eino Leino muiden edellä, lauloivat ylistystä vapaudelle ja ihmisyydelle, erityisesti Suomelle ja sen kansalle. Nämä säveleet soivat jatkuvasti myös Kössi Lindströmin tuotannossa. Ne sävyttivät hänen vuonna 1905 Turussa julkaisemaansa kokoelmaa *Runoja,* joka oli pääasiallisesti vuoden 1904 satoa. Työväen oma laulu jäi tässäkin vielä vain yhdeksi bassoääneksi suuressa kansallisessa laulukuorossa. Vallankumouksellinen nousu oli vasta alkamassa.

Kokoelman ensimmäinen runo on omistettu Runebergille, jonka syntymän satavuotisjuhlaa vietettiin 5. 2. 1904. Mutta tuleva työväenluokan laulaja ylistää Runebergiäkin jo omalla tavallaan. Siinä ei ylistetä Runebergiä Vänrikki Stoolista, vaan kaikista niistä runoista, joita hän kirjoitti Suomen luonnon ihanuudesta ja Suomen kansan karusta kohtalosta. Siinä on viittaus Saarijärven Paavon nöyryyteenkin, mutta vain siksi, että runoilija pääsee ylistämään Runebergissä rahvaan laulajaa. Toisaalta on muistettava, että Kaatran oman asenteen puolinaisuuden heijastuksena tässä runossa annetaan Runebergin tuotannosta yksipuolinen arvio. Siinä ei mitenkään kuvastu se olennainen tosiasia, jonka Leinokin huomasi, että Runeberg katsoi kansaa ”pappilan kuistilta”. Mutta kiintoisaa joka tapauksessa on, että erottautuessaan vähitellen porvarillisesta runoudesta Kaatra ei suinkaan suhtautunut nihilistisesti menneen ajan runoilijoihin, vaan pyrki jatkamaan heidän työtään, kehittämään aikaisempaa kansallista runoutta uudelta pohjalta, mikä luonnollisesti jätti joskus vanhat jälkensä uuteen runouteen.

Samalla hartaalla kunnioituksella Kaatra suhtautuu edeltäjiinsä runossa *Minna Canthin muistolle.* Hän esittää tälle tulisieluiselle taistelijanaiselle koko Suomen kansan kiitokset juuri aatteellisuudesta, joka yhdistää Kaatran enemmän Minna Canthiin kuin Eino Leinoon. Mutta jo kokoelman kolmannessa runossa *Viimojen vinkuessa* Kaatra siirtyy kuvaamaan aikaa. Runo tuo mieleen venäläis-japanilaisen sodan ja sen aiheuttamat haa-

vat. Siinä on lennokas kuva vanhan ja uuden taistelusta. Asettumatta kummankaan sotivan suurvallan puolelle runoilija esittää totuuden tunnuslauseet niin väkevästi, että "avaruudet kajahtavat":

Pois valhenaamarit ja valhevaatteet,
pois petos, vilppi, aseet alhaiset,
pois halvan itsekkyyden inhat aatteet!
Syyt tekojen ja teot ylhäiset!

Osoite tsaarille on melko selvä, mutta ei ainoastaan tsaarille, vaan myös hänen ylhäisille tukipylväilleen, joita löytyi erityisesti suomettarelaisten keskuudesta.

Tässä kokoelmassaan Kaatra syyttää heikkoa verta siitä, että "inehmo pelkää päivää". Kesäyöstäkin laulaessaan hän kehottaa aurinkoa nousemaan, "ettei iki-unta vaan nukuttaisi päällä maan". Hän syyttää "Suomen lapsosia" "salaparjauksesta", jota harjoittavat ystävätkin. Usein hänellä tuntuu olleen taipumusta vaipua toivottomuuteen, mutta sitten tulee taas valoisa hetki. Sellaisena hetkenä syntyy runo *Pois ruikutus.* Valittaessaan sukukuntaa, joka on sairas sielultaan, hän vaatii yhteistä taistelua, kulkemista käsikädessä. Omasta puolestaan hän ei pyydä armoa. Runossa *En tahdo!* esitetään siinä suhteessa uskontunnustus. Taistelussa voi hävitä, kaatuvathan myös sankat korvet:

Mut nousta ja seisoa sentään taas
ja vieläkin kerran koittaa,
vain itsehen uskoa uudelleen
ja kaatua taikka voittaa.
Kas, siinäpä mitta on miehuuden;
tuta tahdon ma onnen sen!

Tässä kokoelmassa on runoja naisesta, keväästä, järvistä, yleensä Suomen luonnosta. Erittäin kaunis on *Aikainen vuokko,* joka on kirjoitettu vainajalle. Eräässä sonetissa ylistetään peltomiestä, runossa *Murrosaikana* vapautta ja auringon nousua, voittoa vainolaisista. Siellä täällä vilahtaa jo satiiri, josta aikaisem-

missa kokelmissa oli vain pari esimerkkiä. *Remuaville,* jotka eivät välitä yhteiskunnallisista asioista, vaan karkeloivat silloin, kun pitäisi taistella, runoilija sanoo purevasti:

Kalmistossa karkelemme,
hautakummulla hypimme!

Satiiri pääsee kehittymään vasta myöhemmin Kaatran tuotannossa. Mutta työväenluokan elämäntaistelu saa tässä teoksessa laajan kuvauksen useissa runoissa. *Pajassa* on todellinen proletaarilaulu, jossa sekä ajatus että tunnelma sulautuvat samaksi karuksi poljennoksi:

Kilkkaa, kalkkaa,
moukarit mäikyvät,
vasarat iskevät
alasimeen.
Paljetta painaa orja,
terve ja nuori ja sorja.
Orjia alasimellakin on.
Tunnoton
isäntä teettävi työtä
päiveä, yötä.

Runossa *Hän* kuvataan ihmistä, joka raataa koko elämänsä luodakseen onnea toisille. *Kankurin virressä,* joka on Kalevalan mittaa, on sama aihe. Eräässä juhlarunossa on niinikään tätä sävytystä, mutta siinä on jo näytetty pelastus työn orjuudesta: Työläisten veljeys, luottamus, usko ja rakkaus toisiinsa. Runossa *Milloinka* valitetaan, miten työläiset kärsivät maanpäällisessä helvetissä, mutta eivät katkaise orjankahleitaan, eivät ota leipää, oikeuttaan. Kysymys jää vastaukseksi valitukseen, niinkuin monissa muissakin Kaatran alkuaikojen runoissa.

Laajasta tuotannostaan huolimatta Kössi Kaatra ei ensi aikoina viljellyt paljon kertovaa runoelmaa, joka oli Leinolle ominaista. Leinon *Kivesjärveläiset* ja *Simo Hurtan* ensimmäinen osa olivat tunnetut jo silloin, kun Kaatra julkaisi tässä kokoelmassa runoel-

mansa *Katri*. Se on Kalevalan tyyliin kerrottu tarina nuoresta tytöstä, joka lähti hankkimaan työtä ja leipää:

Katri, kaunis ja korea,
varrekas, verevä tyttö,
valkeus emonsa vanhan,
huvi taatolle talossa,
siskojen sulo ja riemu,
veikkosien päivänpaiste,
läksi leipänsä hakuhun,
työnhaulle, työnteolle
tuonne kaupunkikylähän,
kauppapaikkahan kovahan,
kun oli kodissa köyhyys,
ortten alla puute, nälkä,
suurta perhe, pieni leipä,
särvin sitäkin vähempi.

Näin tapahtui vanhempien varoituksista huolimatta, ja tässä suhteessa Kaatra esittää ajan kuvan, mutta ajan, joka jatkuu tänäkin päivänä, puoli vuosisataa myöhemmin ja ehkä vielä pitkän aikaa eteenpäin. Maalaistyttö saapui kaupunkiin ja joutui työhön tehtaaseen, rautaruukin ääreen. Siinä hän kesti muutaman vuoden, mutta väsyi sitten ja ryhtyi etsimään helpompaa ansiota, löysi hetkeksi huvitustakin ja "upposi elämän suohon". Toisessa luvussa kerrotaan, miten Katri surmasi lapsensa, joka oli syntynyt isättömänä. Onneton äiti hukutti lapsensa koskeen. Kolmannessa luvussa palataan isänkotiin, jossa odotettiin turhaan tytön palaamista. Lopulta tuli tieto, että tytär oli joutunut vankilaan. Tämä tieto aiheutti äidin kuoleman. Mutta tytär jäi vankilaan:

Katri kurja ja katala,
ruoko tuulen runtelema,
suurta syytänsä sovitti,
tihutyötänsä avitti,
kahlehia kantamalla
rautatelkien takana.

Tässä runoelmassa ei ole montaa toimivaa henkilöä, Katrin lisäksi vain vanhemmat, joista äitiä kuvataan tarkemmin. Isä, veljet ja poliisit esiintyvät vain ohimennen. Yleissävy on karu, toisinaan karmiva. Runoilija ei syytä ketään muuten kuin kertomalla nuoren tytön kovan kohtalon, mutta sellaisenakin tämä kohtalontarina on ankara syytös yhteiskunnallisia oloja vastaan. "Raskaat vasarat iskevät alasimeen" tässä runoelmassa. Katrin seikkailut ovat kuin nykyisten päivälehtien uutispalstoilta lainatut, tosin runollisina kuvina.

Nimen ja äänen muuttuminen

Vuoden 1905 vaikutelmat Kössi Lindström tilittää kahdessa vuonna 1906 ilmestyneessä runokokoelmassa, joista *Murroksessa* on julkaistu Tampereella ja *Suurlakkokuvia y.m. työväenlauluja* Hämeenlinnassa, molemmat Kössi Kaatran nimellä. Voisi miltei sanoa, että tällä nimenvaihdolla on vertauskuvallinen merkitys. Yleisessä kansallisessa vapausrunoudessa omaa proletaarista ääntään ja omaa sosialistista luokkaohjelmaansa etsinyt Kössi Lindström on luovuttanut lyyransa Kössi Kaatralle, joka laulaa jo työväenluokan täydellä äänellä.

Murroksessa-kokoelman ensimmäinen runo on saanut nimekseen *Iloitse sydän.* Tämän ilon aiheena on se, että orjat juopuvat vapauden aatteesta. Sillä tarkoitetaan selvästi työväenluokkaa. Kokoelman toisessa runossa Kaatra näkee, miten "Liehuu vaivatuiden vaate, punalippu maailman yli", joten ei voi enää jäädä epäilystäkään siitä, kenen puolella tämä runoilija on luokkataistelussa. Runossa *Vitka vauhti* on Kössi Lindströmin valitus jäänyt pois ja hidaskin kehitys näkyy Kaatran silmissä sentään kehityksenä, vieläpä "pettymys on pelkkä porras uskoon". *Työhön*-nimisessä runossa puhutaan ensimmäisessä säkeistössä pettymyksestä ja epäilyksestä, jotka poistetaan työllä. Viimeinen säkeistö julistaa:

Työ on ruoskan jäljen rohto,
työ on auvon, toivon lähde,
työ on orjan onnen johto.
Työhön ryhdy työnkin tähden.

Samaan optimistiseen sävyyn Kaatra ennakoi Suomen kohtalon ratkeamista ja väkivallan kaatumista. Hän julistaa, että kevättulvat on päästettävä valloilleen, koska siinä eivät auta sanat eivätkä "toetoimenpiteet". Kevään tulo tapahtuu luonnonlain pakosta. Runossaan *Lakkolaisille* hän vakuuttaa, että heidän asiansa on oikea. *Yhä kidu ja kärsi,* on otsikkona runossa, jossa torjutaan taivaan armo ja sanotaan, että työläisen osa on kiskurin kourassa:

Ota siis osas, orja,
ja ristisi heitä!
Kun työtä teet, niin palkkakin vaadi,
ja kun et sitä saa,
niin lakkaa työstä
ja seisauta pyörä . . .

Runossa *Yksi on totuus* Kaatra opettaa työläistä, ettei elämän parantamiseksi ole muuta keinoa kuin taistelu. On turha odottaa, että riistäjä tulisi avuksi, sillä:

Hälle on onnettomuutesi onni
ja sinä olet pelkkä porras!

Runosta toiseen Kaatra laulaa työläisten yhteistunnon välttämättömyyttä. Valittavat säveleet ovat vain perustana vaati-

muksille, että on taisteltava yhdessä. Runossa *Jauhakaa orjat* hän jopa moittii työläisiä siitä, että nämä vain jauhavat, vaikka heillä olisi valta ja voima tehdä tenä. Joissakin säkeissä leimuaa hillitön luokkaviha:

Pois pelko ja armo ja armahdus,
kun vihata vaan me saamme!

Usein runoilija muistaa torppareita ja muita maaseudun köyhiä kyntäjiä. *Autio torppa* on miltei balladi, siinä kuvataan torpasta häätöä. Työväenluokan laulajana Kaatra ojentaa kätensä "korven kansalle" kutsuen sitä yhteiseen taisteluun hankkimaan itse oikeuttaan. *Lyökää kättä, korven siskot* on osoitettu maaseudun sorretuille naisille, sillä

k o k o köyhän kansan voimin
taittuu k a i k k i teljet!

Kokoelman loppupuolella on useita runoja, joissa otetaan kanta Venäjän vallankumoukseen. Sellaisia ovat *Valveille, Idän nainen* ja *Sota soi.* Kaikissa niissä tervehditään Venäjän kansan taistelua tsaarin valtaa vastaan. Kiinnostava on Kalevalan runomitalla kirjoitettu *Tulevan edellä,* jossa kerrotaan, miten "kiekahti punainen kukko päällä kuulun valtakunnan", orjat nousivat taisteluun vapautensa puolesta ja alkoi suuri taistelu, jossa kansa kärsi tappion. Runo on kirjoitettu vuonna 1906, jolloin Venäjän taantumus alkoi jo päästä jälleen jaloilleen. Mutta Kaatra katsoi vastaiseen kehitykseen toivorikkaasti tämän tappionkin hetkellä. Kansan näännyttäjä oli myös uupunut:

Vaan ei kerskunut kopea,
ei ylen isoinen ollut –

Kun tiesi kuningas orjan,
mahdin häntä mahtavamman
tulevassa tuokiossa
vaativan tilintekoa.

Vieläkin mahtavampina kuvastuvat vuosien 1904–05 vallankumoukselliset tapahtumat *Suurlakkokuvissa.* Sen johtoruno *Suurina päivinä* on täysin kansainvälisen vallankumouksellisen runouden tasolla. Jo alku on kuin suuren ajanhengen suusta:

Tulivuoret syöksyvät tulta
ja laavavirrat kattavat maata.

Sitten seuraa kuvaus kylien ja kaupunkien raunioitumisesta, hävityksestä ja kuolemasta, siis vallankumouskuva, jota ovat maalanneet porvarilliset runoilijat jo aikaisemmin. Mutta sitä vastaan Kaatra asettaa vallankumouksen luovan voiman ja oman lyyrillisen elämyksensä, uuden elämän heräämisen, kukkasten puhkeamisen ja hyvinvoinnin tulemisen:

Ja ainakin yksi seikka varma on ihan:
O n s u u r e n s u u r t a e l ä ä,
kun yhdessä päivässä, yhdessä yössä
nyt uutta luodaan enemmän kuin vuosisatain työssä,
kun luonnonvoimat liikkuvat ja jumalaisen vihan
ja koston kauhukanteloinen helää!

Tällaisia kokemuksia voi runoilija saada vain suurlakkopäivinä, ja jos Kaatra ei koskaan aikaisemmin olisi ollut vielä runoilija, niin nyt hän tuli todella sellaiseksi. Pitkässä runoelmassa Suurlakkokuvia ei ole sellaisia mahtavia runokuvia, ei sellaista mielikuvituksen lentoa kuin johtorunossa, mutta siinäkin on jotakin uutta suomalaisessa runoudessa: suurlakon seikkaperäistä kuvausta. Runo on kertovaa, kuvien puolesta yhtä köyhää kuin Leinon *Simo Hurtta,* mutta yhtä kaikki se on väkevimpiä runollisia todistuskappaleita sen ajan lakkotaistelusta. Kokoelmassa on myös voimakas kevätruno *Vappuna,* joka on epäilemättä aikansa parhaimpia vappurunoja.

Täydellä teholla Kaatran taistelulyyra soi runossa *Häpeäpäivänä.* Se on vapaata mittaa ja tehoaa vihansa vilpittömyydellä. Siinä singotaan työväenluokan syytös yläluokan kasvoille

sen vuoksi, että se kerran taas monia vuosisatoja kaikki petokset anteeksi saatuaan on uskaltanut pettää kansan.

Petokset on annettu anteeksi aikaisemmin:

Vaan enää ei!
On anteeksianto jo kuollut ja vainaa,
ja itseensä vain polo kansa nyt uskoo
ja itsellensä se elää!

Kaatran runoudessa on näinä aikoina toisinaan erinomaista tehoa runokuvien tuoreuden tähden, toisinaan teho syntyy vapaasta mitasta, joka oli silloin uutta suomalaisessa runoudessa. Mutta toisinaan Kaatran runouden voima on yksinkertaisessa ja pelkistetyssä karuudessa, vähän siihen tapaan kuin Kramsun Ilkassa. Näytteenä siitä voidaan mainita *Äänioikeusmerkki:*

"Yleinen äänioikeus"
ja nyrkki alla sen!
Tuo kiinnitä sa rintahas,
sen taika tuntien,

Näihin mahtaviin runoihin kuuluu myös *Simson,* jossa vedotaan raamatun taruun, mutta kenellekään ei jää epäilystä, että kysymys on työväenluokasta. Petojen on pelättävä, koska Simsonin suortuvat ovat täydet taas ja se "hirmuinen on". Kössi Kaatra uudistaa runon kieltä ja tuo siihen työväen poliittisen taistelun sanoja. "Raatajat rahanalaiset", "riistäjät", "kiskurit", "työnorja" ja lukemattomia muita. Eihän työväenluokan taistelurunous voi tyytyä sanastoon, joka ilmaisee vain kansallisen vapaustaistelun sisältöä.

Näissä kahdessa kokoelmassa on useita runoja, jotka tuovat runouteen proletaarisen satiirin. Mainio on *Elämän filosofiaa,* jossa pilkataan "sielunsa myöjiä". Sielun myyminen on näet tuottavampaa kuin leivän myyminen ihmisyyden hintaan ja "suoliinsa hirttäytyminen". Jotakin Heinen purevuudesta on runossa *Sairaille säädyille.* Siinä pilkataan poloisia porvareita, joiden kohtalo

on kova, ei tekisi mieli antaa kansalle mitään, mutta kansa vaatii. Yhtä pureva on *Nagaikkalaulu,* jossa kehotetaan sotamiestä lyömään nagaikalla, niin että veri roiskuu. Kysymyshän on vain veljien verestä. Lopussa isku sattuu kuin naulan kantaan:

Lyö nagaikalla, että soi,
jos et, jos et sa pelkää,
ett' t o i n e n toiste lyödä voi,
mut toki t o i s t a selkää!

Sekä Simson että Nagaikkalaulu julkaistiin Kansan Lehdessä 7. 11. 1905 ja edellisessä oli huomautus: "Tekijän lausuma suurlakkolaisten jättiläiskokouksessa Tampereella ja Helsingissä."

Myöhemmin Kössi Kaatra jatkaa ja kehittää satiirista linjaansa työväenrunoudessa. Hänen jälkeensä ilmestyi toisia työväenrunouden satiirikkoja, sellaisia kuin Kasperi *Tanttu,* Kössi *Ahmala* ja Kaarlo *Uskela,* joihin puolestaan Kaatra lienee vaikuttanut melkoisesti. Joka tapauksessa on varmaa, että ensimmäisenä Suomen porvaristoa iski satiirin puukolla runoudessa Kössi Kaatra.

"Hiiden hirveä" hiihtämässä

Monipuolisuus oli alusta alkaen ominaista Kössi Kaatralle, vaikka se ei ensimmäisissä kokoelmissa päässyt näkymään täydellä teholla. Mutta jo vuonna 1905, jolloin hän kirjoitti seuraavana vuonna julkaisemansa kokoelmat, hänen tuotannossaan näkyivät miltei kaikki mahdolliset aiheet. Rakkausaihe oli vallitsevana kokoelmassa *Kyttä,* joka myös ilmestyi vuonna 1906 ja sisälsi enimmäkseen vuoden 1905 keväällä, mutta myös hiukan myöhemmin kirjoitettuja runoja.

Tämä teos sai nimensä runoelmasta, jollaisena kokoelman ensimmäiseksi sijoitettua *Kyttää* on pidettävä. Siinä runoilija kertoo ajaneensa takaa Hiiden hirveä Lapin erämaassa. Kerran vain hän sai nähdä hirven, mutta sen katse jäi hänen sydämeensä:

Mut yksi ainut katse sen
mun käteni jo nitoi,
yks lieska silmäin syvien
mun vangiks kohta sitoi.

Sen silmät suitsi salamaa,
pyhintä pyhää tulta.
Oi, niiden eessä kalpeaa
on kuun ja päivän kulta.

Mutta hirvi pakeni ja siitä seurasi monenlaisia unia. Runoilija näki jo lappalaisenkin seuraavan hirven jälkiä ja alkoi väijyä tätä mustasukkaisesti. Lopulta hän ampuikin lappalaisen erään puun takaa, ja niin jatkui takaa-ajo jälleen. Tässä takaa-ajossa on todellista vauhtia, miltei kuin Kalevalan Hiiden hirven hiihdossa, vaikkakaaan runokuvat eivät ole siinä määrin suurenneltuja. Lopulta hiihtäjä pääsee asemaan, josta voi heittää suopungin, sillä hirvi on saatava elävänä:

Nyt erämaa, sa kumarra
ja korpi kolkko köyrry,
pääs, petäjikkö, taivuta
ja salo suuri nöyrry!

Mull' on jo ihme erämaan,
on Hiiden hirvi ylpee,
mi jumal-kauneudessaan
kuin kultamerta kylpee.

Tässä runoilijan seikkailussa on varmaankin joitakin jälkiä Eino Leinon *Hiihtäjän virsistä,* mutta yhtä paljon myös Kalevalasta. Sinänsä se on kuitenkin itsenäinen tuote ja osoittaa, että samaan aikaan, kun Kaatra kirjoitti realistisia runoja ajan suurista tapahtumista omaksuen niissä täysin itsenäisen luokkalinjan, hän kirjoitti romanttisen rakkausrunoelman, mikä yhteensattuma ei voi olla antamatta todistusta hänen lahjojensa monipuolisuudesta.

Yhtä romanttisia ovat kokoelman muut rakkausrunot. Sikermä sonetteja, joita on kaikkiaan 18, osoittaa tämän työläisnuorukaisen laajaa lukeneisuutta. Siinä on sonetteja Salomen tanssista, Kleopatran ja Antoniuksen rakkaudesta, Isis-jumalan juhlasta ja monista muista aiheista. Näitä runoja lukiessa muistuu mieleen Venäjän symbolismin silloinen mestari Valeri *Brjusov.* Mutta mitkään merkit eivät viittaa siihen, että Kaatra silloin olisi vielä edes tuntenut Brjusovin runoutta. Vaikutus lienee tullut pikemminkin Ranskasta, jota monet porvarilliset runoilijat silloin pitivät uuden runon maana. Vivahteet olivat samoja kuin *Baudelaire'in* tai *Rimbaud'n* runoissa. Jäljittelystä Kaatran yhteydessä ei kuitenkaan voi puhua, sillä samankaltaisuus koskee vain muinaishistoriasta temmattuja runokuvia sekä tyyliä, jossa tuntuu romantiikan voimakas sävytys:

Mut aika kuluu. Kuningattarensa
edessä värjyy maailman mahtavin,
muut unohtain ja juopuin uniensa
uduissa elää haave hehkuvin,
kun – ruoste tahraa terät kalpojensa
ja vaipuu valtakunnat sankarin.

Muuten näissä nuoren Kaatran rakkausrunoissa on poljento pikemminkin Heinen laulujen kaikua. Joku on sanonut, että vallankumouksellinen Heine kirjoitti parhaimmat lemmenrunot saksalaisten junkkerien pojille. Yhtä hyvin voisi sanoa, että porvariston kiroama sosialisti Kaatra kirjoitti nuoruudessaan rakkausrunoja, jotka olisivat, ellei erittäin kärjistynyt luokkataistelutilanne olisi nostattanut eteen ennakkoluulojen muuria, kelvanneet siihen aikaan ja vielä myöhemminkin porvarillisten ylioppilaiden rakastetuilleen lähettämiin kukkavihkoihin:

Kuten tahdot, olkohon menneeksi:
täys riemu ja sitten – surut!
Mut ylpeinä uhmaten viskaamme me
pois huonoimmille murut.
(Kuten tahdot).

Tässä yhteydessä lienee syytä muistuttaa, että Kaatra katsoi miehuuden päivinään näihin nuoruudenaikaisiin runoihinsa hiukan yliolkaisesti. *Äidissä ja pojassa* hän kertoi, miten nämä nuoruudenrunot syntyivät. Kun pojalla oli vaikeaa, tuli runotar avuksi:

> "Ja niin alkoi hän takapihan näkökulmasta tulkita vähäpätöistä yksilöllistä "maailmantuskaansa", kuinka "arvoituksellinen" oli elämä, joskin sillä kuitenkin oli jokin "tarkoitus", että ihmiset pyrkisivät "päivään" ja "parempaan" – päämääriä, jotka olivat suoraa rintaperintöä järjestelmän hyvän ja kauniin kylvöstä."

Tämän Kaatra kirjoitti 20-luvun alussa, ja moite, joka koskee pyrkimystä "päivään ja parempaan", osuu Kaatran tarkoituksen mukaisesti hänen nuoruutensa runouteen, jossa tuo pyrkimys tosiaan toistuu perin usein ja jää tavallaan epämääräiseksi avunhuudoksi. Kehityttyään vallankumouksen runoilijaksi Kaatra kirjoitti:

> "Ajan oloon eivät omat yksilölliset huolet ja "paremman kaipuu" kuitenkaan voineet riittää runoilun sisällöksi. Poika oli aikoja sitten pannut merkille, että samanlaisia taikka ainakin samansuuntaisia huolia oli kaikilla köyhäinkorttelien ihmisillä. Olipa monen monilla jopa suuremmatkin surun aiheet. Mitä järkeä niinmuodoin oli siinä, että lakkaamatta naukui omista vastuksistaan ja sisäisistä ristiriidoistaan, tuhlasi runosäkeitä oman, ei millään tavoin muiden vaelluksesta poikkeavan elämänsä ruikuttamiseen taikka korostamiseen? Kanteleeseen oli siis saatava uusi kaiku. Ja se tuli ihan itsestään.
> Sillä työväenluokka oli kulkenut runottaren kantapäillä.
> (Äiti ja poika).

Tämän arvostelunsa Kaatra ulotti ilmeisesti myös nuoruuden aikojensa rakkausrunouteen. Sillä hän jatkaa:

> "Ja niin löysi laululahjan saanut poika entisen pienen jumalansa ja jumalattarensa, itsensä ja mielitiettyjensä sijasta uuden jumalan ja uskon, uskon työhön ja työn siunaukseen, uskon työväenluokan voimaan ja sen asian oikeudellisuu-

teen, uskon vapauteen ja uuteen maanpäälliseen elämään, jonka voi luoda ja taata vain kahleistaan kirvonnut työväenluokka, tämä siksi, ettei se pyrkinyt yksilön taikka ryhmän, vaan kaikkien työtätekeväin hyvinvointiin."

(Äiti ja poika, sivut 98–99).

Puhuessaan jumalasta ja uskosta Kössi Kaatra on runoilija, joka käyttää kuvakieltä. Todellisuudesta hän oli noita rivejä kirjoittaessaan jo ateisti ja uskoi vain ihmiseen, joka hänelle näkyi suurimpana työväenluokan hahmossa. Erittäin suurenmoista on, että hän antoi tämän arvion nuoruudenrunoudestaan 20-luvun alussa, jolloin eräät modernismin edustajat alkoivat tuoda suomalaiseen runouteen uudessa muodossa samaa vanhaa omien sisäisten ristiriitojensa paljastusta, jonka Kaatra tuomitsi. Suomalaisen runouden historian kannalta on erittäin kiinnostavaa, että aikana, jolloin kymmenlukunsa lahjakkain porvarillinen runoilija Uuno *Kailas* joutui luokkansa henkisen rajoittuneisuuden, ajan yhteiskunnallisen paineen ja sairautensa ahdistuksessa toistamaan olemukseltaan vanhasta vanhinta ajatusta Kohtalon, Sallimuksen ja Jumalan kaikkivoipaisuudesta, työväenluokan ensimmäinen laulaja sinkosi maanpakolaisuudesta – hänkin sairaana – uuden runouden ohjelman, jossa kohtalolle ja sallimukselle enempää kuin muullekaan mystiikalle ei ollut sijaa.

"Runoilijassa ei ole mitään profeetallista, runot eivät kummunneet sisäisestä näkemyksestä, vaan ulkopuolisten historiallisten seikkain vaikutuksesta jne. Sillä pikkuporvari, jolla oma itsensä on korkein jumala, mutta joka juuri oman jumalanheikkoutensa vuoksi tarvitsee kaikenlaisia profeettoja, ei käsitä, ettei työväenluokka tarvitse mitään profeettoja. Sen tietojen lähde on todellakin historia, nykyisten ja menneiden vaiheiden perusteella arvioi se tulevaisuutta, mutta ei ennusta mitään. Olosuhteiden vaikuttimet ovat sen ainoat vaikuttimet. Yksilöiden sisäiset näkemykset ovat sille toisarvoisia, ellei suorastaan vierottavia seikkoja. Luokka kokonaisuudessaan kokee enemmän, näkee enemmän, tietää enemmän."

(Äiti ja poika, sivu 101).

Tässä on tosin annettu aivan liian vähäinen merkitys runoilijan sisäiselle näkemykselle, sillä onhan sekin olemassa ja pitäähän se olla. Mutta tuo yksipuolisuus on ymmärrettävää aikana, jolloin porvarillisessa runoudessa korostettiin pääasiallisesti sisäisen näkemyksen merkitystä. Kaatra oli sitä mieltä, että runoilijan on oltava luokan laulaja, ei oman itsensä tehostaja eikä omien vaivojensa valittaja. Totta kyllä Kössi Kaatra väheksyi suotta nuoruudenaikojensa runoja. Nekin puolustavat paikkaansa. Työväenluokka on ennen muuta vapauden puolesta taisteleva luokka ja sen kauneimpia lauluja ovat pikkuporvarin korvaa vihlovat taistelulaulut. Mutta työväenluokalle kelpaavat myös rakkauslaulut. Työväenluokka osaa nauttia myös sellaisesta runosta kuin on Kaatran *Unilaulu:*

Yön tähti kimalla kirkas,
kuu varista kultiasi
kallehimman kammiohon,
kun kullan uni tulevi.

Hämyn hengetär hyräile,
vierrä virttä viehkeintä
kaunehimman korvan kuulla,
oman impeni iloksi,
että hän havahtumatta
uinahtaisi yön ilossa.

(Kyttä, 1905)

Kirjallisuuden suuntataistelut kansalaissodan vaiheilla

Julkaistuaan vuosina 1903–06 kokonaista kuusi runokokoelmaa Kaatra ei ollut kustannusliikkeiden kanssa tekemisissä kahteentoista vuoteen. Myöhemmin hän teoksessaan *Äiti ja poika* sanookin tämän johtaneen monet kuvittelemaan hänet "sammuneeksi mieheksi". Mitään epänormaalia tässä vaikenemisessa ei kuitenkaan ollut, sillä vuoden 1906 jälkeen alkanut taantumuskausi ei ollut omiaan kannustamaan vallankumouksen runoilijaa.

Työväenkirjallisuus oli ahtaalla aikana, jolloin ensimmäinen maailmansota valmisteli pohjaa suurille luokkataisteluille ja sai taantumusmiehet olemaan varuillaan. Jo pelkästään tiukka sensuuri asetti rajoituksia vapaalle sanankäytölle. Oppositio pääsi julkisuuteen vain maltillisessa muodossa pääasiallisesti porvarillisessa kirjallisuudessa. Siinä jatkui taantumuksellisten ja edistyksellisten taistelu, joka jo vuosisadan ensimmäisellä kymmenluvulla oli päässyt hyvälle alulle.

Taantumuksellinen kirjallisuus oli ensimmäisen maailmansodan vuosina melkoisissa voimissaan, ja sitä tuki kirjallisuus, joka ei ottanut kantaa ajan suuriin tapahtumiin. Maila *Talvion* tuotanto, jossa ei ole montaakaan valonpilkkua, oli kasvanut kolmenkymmenen teoksen rykelmäksi. Toinen taantumuksellisen kirjallisuuden papitar Hilja *Haahti* vaikutti enimmäkseen uskonnolliselta pohjalta ja hänen taiteellisesti melko merkityksettömiä teoksiaan käytettiin erikoisesti nuorisokasvatuksen välineinä. V. A. Koskenniemi oli kasvanut Maila Talvion salongissa taantumuksen runoilijaksi ja kulttuurikriitikoksi, jonka asema tunnustettiin virallisella suomettarelaisella taholla vahvaksi. Pettämättömänä uskonsoturinaan taantumus piti myös Volter *Kilpeä*. Maalaisliittolaiseksi tunnustautunut Artturi *Leinonen* astui kirjallisuuteen juuri ensimmäisen maailmansodan puhjetessa, ja hän oli yksi ensimmäisiä työväen ja torpparien vapausliikkeen häpäisemisessä vuosina 1917–18. "Heimotutkimusta" itäänpäin tähtäytyvine lilliputti-imperialistisine ohjelmineen edusti kirjallisuudessa ja kvasitieteessä Iivo *Härkönen*. Tätä taantumuksellisten kirjailijain etujoukkoa tavalla tai toisella tukeneet kirjailijat, kriitikot ja taiteilijat olivat ensimmäisen maailmansodan vuosina virallisten piirien suojeluksessa, taloudellisessa ja poliittisessa suosituimmuusasemassa, ja oli luonnollista, että heistä tuli myös "vapaussodan" ylistyslaulajia, työväen ja torpparien vallankumousliikkeen historian väärentäjiä. He julkaisivat teoksia "punaisten tihutöistä", vaikka maassa vallitsi monia kymmeniä tuhansia ihmisiä uhrikseen vaatinut valkoinen terrori.

Tämän taantumuksellisen suuntauksen kirjalliset saavutukset eivät sen vankasta taloudellisesta ja poliittisesta asemasta huolimatta olleet suinkaan suuret. Porvariston suurin runoilija, kirjailija ja esteetikko Eino Leino oli vuosisadan alusta lähtien käynyt jatkuvasti sotaa sekä nuorsuomalaisena poliitikkona että edistyksellisenä kirjailijana suomettarelaisuutta ja sen vanavedessä syntynyttä vanhoillista kirjallisuutta vastaan. Vuoteen 1917

mennessä Leinon teosten lukumäärä oli lisääntynyt jo yli viidenkymmenen, se ei ollut runon, romaanin ja kirjallisuuskritiikin rykelmä, vaan vuoristo, jossa oli sekä huippuja että rotkoja, mutta joka kuitenkin edusti parasta, mitä porvarillinen kirjallisuus voi ennen vuoden 1918 suurta vedenjakoa tarjota. Myös hänen henkinen taistelukumppaninsa L. Onerva oli päässyt kolmanteentoista teokseensa. Niiden merkitys ei ollut läheskään Eino Leinon tuotantoon verrattavissa, mutta Leinon ystävänä ja hengenheimolaisena Onerva näytteli melkoista osaa taistelussa taantumuksen temppelin kirjallisten pylväiden kaatamiseksi. Hiukan omalla ohjelmallaan, mutta pikemmin suomettarelaista kirjallisuutta kaihtaen esiintyi Joel Lehtonen romanttisella linjallaan kehittyen lopulta realistiseen suuntaan ainakin teoksessaan *Kuolleet omenapuut* ja eräissä muissa. Samoin kaukana taantumuksellisesta linjasta omaa kainuulaista korpilinjaansa noudattaen julkaisi teoksiaan Ilmari Kianto, jota *Punaisen viivan* jälkeen voi pitää jo realistina, joka tapauksessa etevänä luonnonkuvaajana. Myös Juhani *Aho,* joka jo vuonna 1884 oli *Rautatiellään* saanut etevän kansankuvaajan maineen, oli jatkanut monissa teoksissaan edistyksellistä suuntaansa ja ainakin kansallisen vastarintaliikkeen kannattajana saanut tunnustusta työväenluokan taholta. *F .E. Sillanpää* julkaisi ensimmäiset teoksensa, *Elämä ja aurinko* 1916 ja *Ihmislapsia elämän saatossa* 1917. Monet muutkin nuoret julkaisivat teoksiaan vaikuttamatta kuitenkaan suuresti ajan kirjalliseen elämään. Niitä, jotka eivät esiintyneet selvällä ohjelmalla, oli paljon.

Koko tästä edistyksellisestä suuntauksesta jäi kuitenkin varsin vähän näkyvää vuoden 1918 kansalaissodan päivinä. Silloin tapahtui Suomessa sama, mikä muuallakin maailmassa: suuri luokkavastakohta, työväenluokan ja kapitalistiluokan ristiriita, kärjistyi jyrkästi. Neuvosto-Venäjän sosialistinen runoilijanero Vladimir *Majakovski* ilmaisi tämän totuuden erinomaisen havainnollisesti:

Pois pikkuseikat arkiliejusta uivat
korostaen yhtä asiaa:
äkkiä

kaikki keskustat tuhoutuivat –
maan päällä ei ole keskustaa.
Värit,
vivahteet –
kaikki pois katoaa,
paitsi
väri, joka maalaa valkeaa,
ja punainen väri,
joka veriseksi kaiken muuntaa.
Purppura entistä purppuraisemmin puuntaa.

Tämä maailman kahtia jakautuminen oli pitkäaikaisen kehityksen tulos. Tieteellisen sosialismin teoreetikot olivat todistaneet sen väistämättömyyden jo Marxin ajoista lähtien. *Lenin* oli osoittanut kapitalismin kehityksen joutuneen imperialismin asteelle, jolloin järjestelmän kaikki ristiriidat kärjistyvät äärimmilleen. Imperialismin synnyttämästä ensimmäisestä maailmansodasta muodostui maailman ensimmäisen sosialistisen vallankumouksen, Venäjän lokakuun vallankumouksen, valmistelun aika. Mitä selvemmäksi kävi kapitalistista järjestelmää uhannut vaara, sitä tiukemmin porvariston kaikki kerrokset alkoivat ryhmittyä vähitellen taantumuksellisimman porvariston räikeälle luokkalinjalle.

Kirjallisuudestakin alkoivat jo ensimmäisen maailmansodan aikana hävitä kaikki vivahteet. Vuoden 1917 ensi puoliskolla monet arvelivat Venäjän pysähtyvän porvarilliseen vallankumoukseen ja porvarillisetkin kirjailijat saattoivat silloin vielä kiinnittää rintaansa punaisen rusetin. Mutta marraskuun 7. päivänä tapahtuneen sosialistisen vallankumouksen jälkeen punaiset rusetit putosivat edistyksellisiltäkin porvareilta. Ne muutamat, jotka eivät alistuneet valkoiseen kiihkoiluun, leimattiin punaisiksi.

Sillä aikaa, kun kapitalistinen maailma valmistautui suureen interventiosotaan Neuvosto-Venäjän vapautunutta kansaa vastaan, tämä jakautuminen valkoisiin ja punaisiin tapahtui Suomessakin vuoden 1917 lopulla miltei täydellisesti. Jäätyään vä-

hemmistöön kansan kannatuksessa taantumusporvaristo kutsui jo aikaisemmin Saksaan sotakouluun lähettämänsä jääkärit "vapauttamaan" Suomea saksalaisilla aseilla. Suurimpaan hätään *Svinhufvud* kutsui myös Saksan keisarilliset sotajoukot. Porvariston edistyksellisten kirjailijain oli tässä tilanteessa ratkaistava kantansa, tunnustettava värinsä. Useimmat heistä omaksuivat nopeasti "värin, joka maalaa valkeaa". Eino Leino, Juhani Aho ja Ilmari Kianto olivat ensimmäisinä ylistämässä valkoista saksalais-suomalaista aseveljeyttä. Luokkaviha meni niin pitkälle, että jopa punaisten vapaustaistelijain puolella olleet naisetkin leimattiin "naarassusiksi". Porvariston edistyksellinen kirjallisuus rappeutui aikaisemmasta kansallisesta hurmiostaan epäkansalliseksi suursaksalaisuudeksi, jonka lippulauluna olivat jääkärien "Der Kaiser Wilhelm kommt" (Keisari Wilhelm tulee) ja Kiannon hurmioituneet säkeet:

Saksa on voimakas,
Saksa on suuri,
Saksasta nousee
kansojen juuri.
Tulkaa, jääkärit, tulkaa vaan,
maatanne, kansaanne valloittamaan!

Tätä taantumuksellisen luokkavihan humalaa vastaan nousi porvarillisesta kirjallisuudesta vain muutamia ääniä. Mahtavin niistä oli Suomen kirjallisuuden tämän vuosisadan suurimman humoristin Maiju *Lassilan,* jonka oikea nimi oli Algoth *Tietäväinen,* myöhemmin *Untola.* Hän oli aikaisemmin elänyt Venäjällä, ollut siellä kosketuksissa vallankumouksellisiin ja toiminut Suomessa vanhasuomalaisten puolueessa. Irmari *Rantamalan* nimellä hän julkaisi vuonna 1909 romaaninsa *Harhama* ja myöhemmin sen jatkona romaanin *Martva,* Maiju Lassilan nimellä suuren määrän humoristisia teoksia, joista *Tulitikkuja lainaamassa* ja *Kuolleista herännyt* ovat kirjallisuutemme parhaita. *J. I. Vatasen* nimellä Untola julkaisi kurjuuskuvauksen *Avuttomia;* Untola oli lisäksi maan etevimpiä sanomalehtimiehiä ja

erikoisesti siinä ominaisuudessaan hän kohottikin äänensä 1917–1918 punaisten puolesta valkoisia vastaan ja "sai ansaitun palkkansa". Valkoisten saavuttua saksalaisten joukkojen avustamina Helsinkiin Svinhufvudin ja *Mannerheimin* "kulttuurijääkärit" teloittivat ensi töikseen tämän suuren kirjailijan, jolla olisi varmasti ollut vielä paljon sanomista.

Lahjakkaimmat niistä kirjailijoista, jotka olivat aikaisemmin päässeet porvarillista edistyksellisyyttä pitemmälle ja julistaneet työväenluokan vapausaatteita, joutuivat vieläkin tiukemmalle kuin porvarilliset kirjailijat. Helpoin asema oli ehkä *Tyhjien myllyjen* ja *Valkoisten käsien* kirjoittajalla Kalle *Rissasella,* joka oli jo aikaisemmin muuttanut Amerikkaan ja asennoitui siellä punaisten puolelle. Konrad *Lehtimäki,* joka vuodesta 1910 alkaen oli tullut tunnetuksi sodan kauhujen kuvaajana ja yleensä työväenkirjailijana, varsinkin teoksillaan *Rotkoista, Syvyydestä* ja vuonna 1917 *Ylös helvetistä,* sai kokea valkoista terroria vankileirillä ja kesti sen miehekkäästi. Runoilija Mikko *Uotinen,* joka oli räiskähdellyt taantumuskautena voimasanoin sosialismin puolesta, muuttui luopioksi ennen kansalaissotaa. Useita runokokoelmia julkaisseet Hilja *Liinamaa-Pärssinen,* Jussi *Raitio* ja Heikki *Välisalmi* kestivät ensin vainon, mutta ajan hiukan tasauduttua tunnustivat vähitellen erehtyneensä ja siirtyivät runoudessaan varsin kumouksellisista asenteistaan sosiaalidemokraattiseen leiriin, mikä merkitsi aikaa myöten heidän runosuonensa tyrehtymistä tai ainakin taka-askelta sekä aatteellisessa että taiteellisessa mielessä.

Saman kohtalon kuin Irmari Rantamala saivat aikaisemmin tunnetuiksi tulleista työväenkirjailijoista Kasperi *Tanttu* ja Kössi *Ahmala.* Kasperi Tanttu oli julkaissut useita runoteoksia, ja erikoisesti hänen rakkausrunonsa kelpaisivat vielä nykyisinkin porvarillisten kustantajien runokokoelmiin, sillä mitään vallankumouksellista niissä ei ollut, vaikka ne muuten olivatkin aika hyviä, jopa kehuttuja. Mutta suuren luokkaratkaisun päivinä Tanttu julkaisi vallankumouksellisia runoja, ja sitä porvarilliset kirjallisuuden tutkijat eivät ole vieläkään voineet antaa anteeksi – Tantun nimeä ei mainita virallisessa kirjallisuudenhistoriassa. Kössi *Ahmala* oli nuorempi, mutta jo tunnettu runoilija ja ker-

tomuskokoelman *Hirsipuita* tekijä, kun hänet teloitettiin. Myös hänet on pidetty nykypolvelle täysin tuntemattomana. Kaarlo *Uskela,* joka oli tullut tunnetuksi työväenrunoilijana ja humoristina, erityisesti satiirikkona, joutui vankileirille, koska hänen tuotannolleen oli luonteenomaista "punainen väri, joka veriseksi kaiken muuntaa".

Kun Kössi Kaatra vuoden 1917 alkuvaiheessa astui jälleen etualalle, tapahtui se huomattavasti mahtavamman työväenliikkeen ja sen edustaman kirjallisuuden piirissä kuin vuosina 1903–06, jolloin hän oli laulanut ensimmäisestä tulivuoren purkauksesta. Runouden aseilla luotiin nyt aseiden runoutta.

Laulaja tulivuoren juurella

Kuten Kaatran elämänkerrasta on nähty, hän vetäytyi vuosien 1904–05 vallankumouksen nousun päätyttyä maaseudun rauhaan, Teiskon Kuljulle. Vuoteen 1917 asti Kaatra harrasteli vain vähäisessä määrässä runoilua, mutta esimerkiksi hänen teatteriharrastuksensa osoittavat hänen pysyneen silloinkin lähellä taiteellisia pyrkimyksiä. Johan hän oli lausuntansa vuoksi tullut niin kuuluisaksi, että se ei voinut olla edistämättä hänen toimintaansa näyttämöllä. Matkustellessaan näyttämöseurueensa mukana eri puolilla maaseutua hän kirjoitti silloin tällöin runoja ja julkaisi niitä Kansan Lehdessä tai muualla useinkin huomauttaen alaviitassa, millä paikkakunnalla ja missä tilaisuudessa tekijä oli lausunut kyseisen runon. Kaatran nimi nähtiin usein tilapäisjulkaisuissa. Mutta sittenkin tämä oli taiteellisessa suh-

teessa vähäistä toimintaa. Suuri lukijakunta odotti enempää mieheltä, joka oli yhtenä vuotena julkaissut kolme teosta ja osoittanut taiteellisessa suhteessa päässeensä ajan parhaimpien runoilijain tasolle, useimpien ohikin.

Kaatran ystävät eivät pettyneet odotuksissaan. Vuonna 1917, jolloin Venäjän porvarillisen vallankumouksen yhteydessä Suomessakin alkoi kuohua, Kaatra ilmestyi maaliskuun alkupuolella Tampereelle. Siellä hän esitti suuressa kansankokouksessa mahtavan runonsa *Tulivuori,* jossa ajan vallankumouksellinen jyly purkautuu esiin klassillisen hionnan saaneissa, mutta silti omaperäistä tahtia polkevissa lennokkaissa säkeissä:

Tulella paasien povessa ei ole tilaa,
ahdas on aikakausien kaava,
hehkuva laava
ilmoille pyrkii, kussa on maailma aava.
Kaitkaa teitänne kääpiöt maaemon pinnalla,
vuoren rinnalla,
muuten te maksatte henkenne hinnalla
huolettomuuden;
uumenten uhma ei ymmärrä pilaa!

Kansansuosion saattamana Kaatra heräsi jälleen uuteen elämään. Jättäen kaupustelun ja teatterin hän siirtyi Ouluun työskennellen siellä Mäkelinin toimittaman *Kansan Tahdon* toimitussihteerinä siksi, kunnes valkoiset saapuivat ja lopettivat lehden ilmestymisen. Kaatran oli täällä valkoisten selustassa piilouduttava ja etsittävä suojaa köyhien ihmisten mökeistä. Niissä häntä suojeltiinkin kuin omaa silmäterää. Punaisten tappion jälkeen, vuoden 1918 keväällä, hän pääsi turvapaikkaan Ruotsin puolelle.

Ruotsissa Kaatra meni naimisiin vuonna 1920 Jenny Maria *Soinion,* Mäntsälässä vuonna 1897 syntyneen työläistytön kanssa. Jenny Maria oli osallistunut kansalaissotaan toimimalla piiritetyn Tampereen Punaisessa Avussa. Päästyään vuonna 1918 juhannukseksi pois vankileiriltä hän ei tyytynyt elämään "ehdonalaisessa

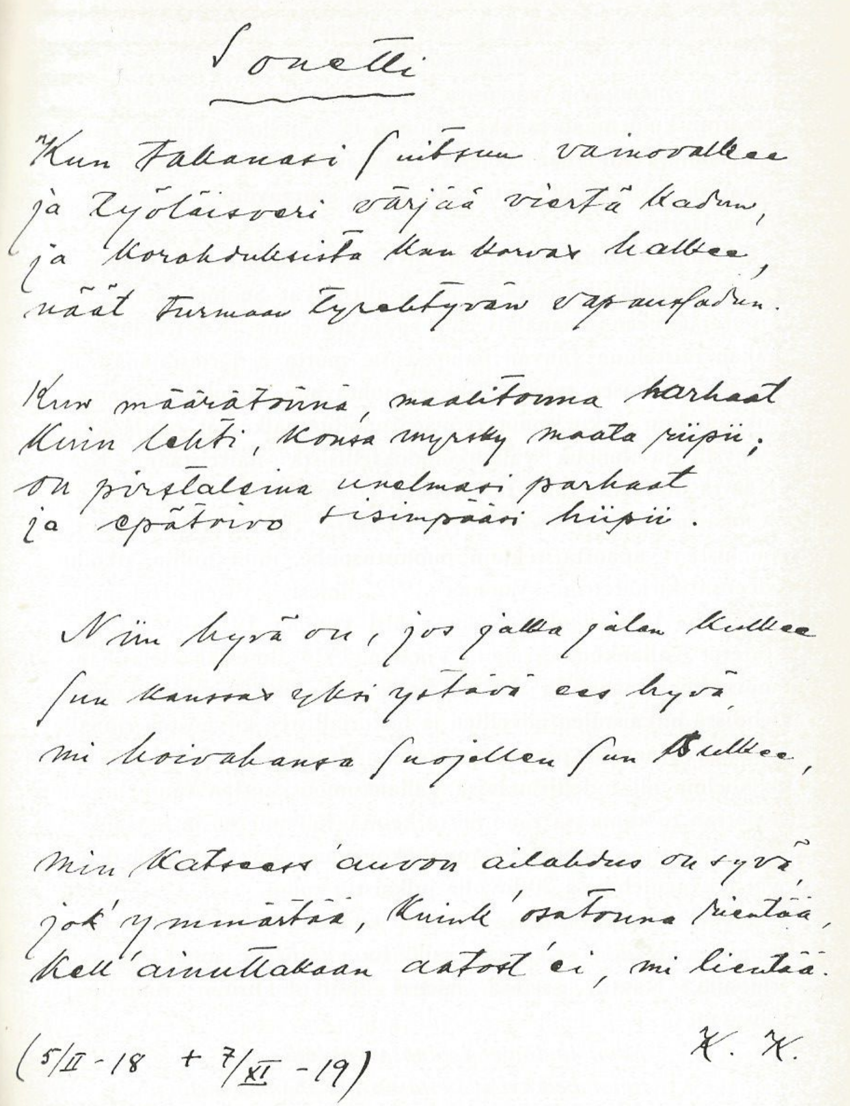

Sonetti on kirjoitettu Jenny Soiniolle, josta tuli myöhemmin Kaatran vaimo.

vapaudessa" vaan pakeni Ruotsiin, jossa asettui asumaan Tukholmaan tutustuen siellä Kössi Kaatraan. He menivät kihloihin vuonna 1920 ja naimisiin vuonna 1921. Taloudellisista vaikeuksista ja maanpaon vaivoista huolimatta avioliitto kesti Kössi Kaatran kuolemaan saakka. Vuonna 1923, jolloin aviopari muutti asumaan Tukholman lähellä sijaitsevaan Huddingeen, syntyi Kaatran ensimmäinen tytär Mirjam ja seuraavana vuonna toinen tytär Hertta.

Niihin aikoihin Ruotsissa oli paljon valkoista terroria paenneita suomalaisia, joista monet osallistuivat Suomen kommunistisen puolueen maanalaiseen vapaustaisteluun. Kaatrakin antoi tähän taisteluun vahvan panoksensa, mutta ei järjestäjänä vaan vasemmistolaisen työväenliikkeen johtavana runoilijana. Samaan aikaan, kun jotkut muut työväenrunoilijat alkoivat tehdä kääntymystä ja luopua vallankumouksellisista aatteistaan, Kössi Kaatra näyttää vain terästyneen. Vuonna 1919 hän julkaisi Ruotsissa teoksen *Punaiset* ja *valkoiset,* joka on ehkä etevin punaisten vapaustaistelijain puolustuspuhe, mitä niihin aikoihin yleensä kirjoitettiin. Vuonna 1922 ilmestyi sitten Helsingissä Kaatran *Alhaisolauluja,* joka sisälsi vuonna 1917 ja 1918 kirjoitetut vallankumousrunot. Vuonna 1924 ilmestyi vielä hänen muistelmaromaaninsa *Äiti ja poika,* joka myöhemmin työväenlehdissä julkaistujen novellien ja historiallisten kuvausten rinnalla edustaa Kaatran parasta proosaa. Mutta kun *Alhaisolauluja*-kokoelma oli todellisuudessa vallankumousvuosien tuote ja kun Kaatran tuotannossa runo on tärkeintä, luomme ensin katsauksen tähän Kaatran viimeiseen runokokoelmaan, jota sitten täydentävät työväenlehdissä 20-luvulla julkaistut runot.

Teoksen johtorunossa Kaatra korostaa olevansa joukkojen runoilija. Kaikki se, mitä yksilö luo, kalpenee joukkojen työn rinnalla. Kaatra asettaa itsensä individualismin runoilijoita vastaan:

Muut lauloivat laulunsa yksilöille,
runot helkkyvät heitä on ain ihannoineet.
Mut lauluni mun – ei heille ne soineet,
mun virteni joukoille, joukkojen töille.

Sen mukaisesti myös teoksen ensimmäinen jakso, joka on runokronikkaa vuodelta 1917, on pääpiirteissään kansanjoukkojen, erityisesti työväenjoukkojen vallankumouksellisen tarmon, työn ja kapinan ylistyslauluja. Sama ajatus kuin runossa Tulivuori ilmaistaan myös runossa *Purkaus.* Tässä Kaatralla on jälleen vanha vertauskuvansa vallankumouksen tulivuoresta, mutta nyt ehkä vieläkin hiotummassa muodossa:

Polot syylliset, surkaa,
tulivuori jo kun tuhatvuotinen purkaa,
kun uumenet uhkaa,
saa päittenne päälle nyt tulta ja tuhkaa.

Seuraavat säkeet kertovat samoin kuin Tulivuori-runokin ihmisistä, jotka pilkkasivat hetkeksi vaiennutta kansaa ja sortivat sitä uskomatta lainkaan, että vielä voisi tapahtua uusi purkaus:

Mut katso: se havas.
Tulikitansa kaamean kraatteri avas,
heräs syvyyden sielu.
On, ilkkujat, allanne ahmaava nielu.

Jo, herjaajat hullut,
tilinpäivä on tuima ja tuikea tullut,
soi tuomion soitto,
uus aika on eessä, on huomenen koitto.

Suomen runoudessa ei liene kauniimpaa runoa punalipusta, miljoonien ihmisten, suurten joukkojen oppaasta, kuin tässä teoksessa, vaikka punaisesta lipusta onkin kirjoitettu paljon. Mahtava, karuudessaan riipaiseva, mutta samalla juhlallinen surullisessa tunnelmassaan on *Esitaistelijat,* jossa kerrotaan vallankumouksellisten hautauksesta. Tässä Kaatra vastaa suoranaisesti Venäjän vallankumouksen tapahtumiin. Myös runossa *Vappusäkeitä* Kaatra kääntää katseensa Venäjän kansan puoleen:

Idän kärsinyt kansa suuri
tuhatvuotisen puhkaisi padon.
On murtunut sorron muuri.
Idän kylvöstä saamme me sadon,
ja kaikki kärsivät kansat
nyt kanssamme niittävät
ja suistavat ikeet ja ansat,
ja kanssamme kiittävät
Idän heimoa hehkuvarintaa,
joka tinkinyt ei, ei kammonut hintaa.

Ymmärtäen täysin Venäjän vallankumouksen kansainvälisen merkityksen Kaatra julisti, että sen kutsumus soi myös meille:

Kevät käskevi työläisluokkaa:
elo elvytä, maailma muokkaa!

Uutta luotaessa on runo työväenluokan luovasta voimasta. Kevään ja kesän, yleensä luonnon luomisvoiman ihailua on kokoelman useissa runoissa. Mutta vuoden 1917 kesällä Suomen porvariston mustin osa alkoi jo jälleen uskoa taantumuksen saaneen yliotteen Venäjällä. Vanha valta oli siellä jälleen nousussa ja väliaikaisen hallituksen sotapolitiikka sai Suomen porvariston iloitsemaan. Silloin Kaatra veti hihastaan satiirin puukon ja kertoi runossaan *Neulankärjillä* tästä mustain voimain ilon hetkestä:

Sykäytti riemu suuri
sortoluokan sydänalaa,
Nautti julki, tuumi salaa:
niin sen käydä täytyi juuri.

Suomen taantumus toivoi Venäjän vallankumouksen tuhoa, olivathan bolshevikit joutuneet siellä vainottaviksi. Mutta Kaatra vastasi maamme porvaristolle:

Pilkkanaurus kohta kuolee,
pahansuopa hymys hyytyy:
joskin kansa tänään tyytyy,
huomenna se vitsas vuolee!

Toisessa runossa, jonka nimenä on *Bolshevikit,* Kaatra osoittaa, että juuri nämä vainotut kommunistit näyttivät kansalle pelastustien ahdingosta. Näinä aikoina, jolloin Venäjän taantumus yritti tukahduttaa vallankumouksen, syntyivät runot *Rampojen karnevaali* sekä *Syy ja seuraus,* joissa käsitellään kapitalismin surullisia tuloksia satiirisessa sävyssä. Runossa *Latsarukset* Kaatra selvittää silloin kuuluisiksi tulleiden Turun nälkämellakoiden syyt. Siellä mellasti aines, jonka valtio ja kirkko olivat turmelleet, vaikka taantumus yritti syyttää tästä hulinasta sosialisteja. Heinemäisen pirullinen Kaatra on runossaan *Jäkäläkausi,* jossa kerrotaan porvarillisen kulttuurin johtaneen jäkäläleivän syöntiin:

Ja ihmiskunta kuin muinen taas
pian oksilla istuu ja puree
jäkäläänsä ja puuta ja pähkinää
ja mennyttä suuruutta suree.

Marraskuun suurlakon päivinä runoilija kirjoitti runon *Miksei.* Siinä ihmetellään, miksi herraskansa nyt ei ole mukana juhlatunnelmassa, vaikka Suomen leijona esiintyy irrallaan. Vastaus sattui ytimeen:

Siksi, että t y ö l ä i s-nyrkki
vuosisadan kaiteet katkas,
ruostuneet pois romut tyrkki,
pulman raskaan k a n s a ratkas?

Ja tämä säkeistö sattui tsaarin palvelijoihin, vanhoihin suomettarelaisiin:

Hurraisi kai herraskansa,
toisenlainen jos vain tapaus,
tuttua jos taivaltansa
idästä ois tullut "vapaus".

Suomalainen runoilija tuomitsi runossaan Kerenskin kuuluisan kesähyökkäyksen ja vaati kostoa viatonten veren vuodattamisesta. Kaatra oli ihmeen johdonmukaisesti vuonna 1917 Leninin puolueen linjoilla! *Ristinpuussa, Vapauden vaipuessa ja Syys* ovat runoja, joissa ajan vaikeudet, nälkä, taantumuksen hyökkäys ja joukkojen väliaikainen voimattomuus saavat kuvauksensa, mutta niissäkään ei ole enää nuoren Kaatran toivottomia sävyjä. Runoilijan luottamus työväenluokan voittoon on jo järkkymätön. Lapissa saavutetun vaalivoiton johdosta syntyi syksyllä väkevä runo, jossa kehotetaan Suomen koko työväenluokkaa toimimaan *Lapin lasten tailla.* Ja sitten marraskuun seitsemännen päivän jälkeen ilmestyi jo Venäjän sosialistisen vallankumouksen ylistyslaulu:

Kuin jätti, mi maahan kaatuessaan
sai uusia voimia mullasta maan,
niin myös joka iskusta karttui
Idän kansan voima ja vartevuus.
Se taas eho, urhea, uljas ja uus,
uus haltio vaivasta varttui.

Alhaisolauluissa on runoja mitä erilaisimmista aiheista. Tässä niin kuin myöhemmin muuallakin Kaatra lauloi työn ylistystä, työväen taiteilijoita, työväenluokan nuorisosta, työväen osuusliikkeestä (Rochdalen kankureista), kirjaltajista, maalaisväestöstä, etenkin sen köyhimmistä, kylän vanhuksista, rengeistä, laupeudensisarista, kulkureista, kaikista työtätekevistä kutsuen heitä taisteluun työväenluokan johdolla. Alhaisolauluissa on kauniita luonnonkuvia ja tunnelmapaloja. Eikä tämä proletaarisen runon suomalainen päämies ylistänyt vain vallankumouksellista Venäjää, vaan hän osasi nähdä myös kapitalistisen maailman hyvät puolet. Kaatra lauloi myös Tukholmasta, Mälarin kuningattaresta, ulotti näköpiirinsä Saksaan, Ranskaan, Englantiin ja Amerikkaan. Suomalaisen proletaarisen runouden isä oli hengeltään kansainvälinen, Hänen esikuviaan olivat Eugène Pottier ja muut Pariisin kommunardien ylistysrunoilijat, saksalaiset ja ruotsalaiset proletaarirunoilijat, joita hän suomensi.

Aivan kuin syntyneenä suuria aikoja varten, laulamaan Suomen työväen ja torpparien vapaustaistelua ensin vuosina 1904–05 ja sitten vuosina 1917–18 Kössi Kaatra oli omien vertauskuviensa mukaisesti laulaja tulivuoren juurella. Hän ei murtunut tappion jälkeen, vaan oli ensimmäisenä laulamassa työväen ja torpparien vapaustaistelun ylistystä. Runossaan *Legenda punalipusta* hän esitti suurenmoisen runokuvan Suomen työväen ja torpparien vallankumouksesta, lauloi siitä, miten punainen lippu uhmasi murhaajia Helsingin työväentalon tornissa viimeiseen asti:

Verihuurujen halki se heljänä hohti
yli onnettomuuden ja kuoleman,
ja kotkana näytti se kohoavan
tulimerestä, kauhujen kaaoksesta
valopiirejä vapaita kohti.

Ja vihasta hurjina hunnit ne riehui,
sudet valkoiset oli vimmoissaan,
tuhonuoliaan tuliputkistaan
sitä kohti ne syytivät, syttivät tulta,
yltympäri lieskat liehui.

Mut uljaammin hulmusi vain punavaate
kuin itsekin tulta se ollut ois,
joka koskaan, koskaan ei sammua vois,
ei, vainaina vaikka sen vaalijat kaikki,
pyhä, suuri kun vain eli aate.

Kirjallinen elämä 20-luvulla

Seuraava vaihe Kössi Kaatran elämässä alkoi punaisten tappion jälkeen vuonna 1918 hänen paettuaan valkoista kostoa Ruotsiin. Tämä vaihe jatkui 20-luvun lopulle, kirjailijan kuolemaan asti.

Virallisesti tunnustettua kirjallisuutta maassamme oli silloin vain valkoista terroria ylistävä kirjallisuus. Maila Talvion ja Koskenniemen ympärillä kokoontui se kirjallinen ryhmäkunta, joka hallitsi maan taiteellista sanaa. Silmitön työväen ja torpparien vapaustaistelun herjaaminen, jota ehkä karkeimmin ilmaisi Maila Talvion teos *Kurjet,* kulki punaisena lankana silloisessa romaanikirjallisuudessa. Saksalaisuuden matkiminen, kaiken taantumuksellisen jäljittely, joka oli ominaista Koskenniemen runoudelle, oli vallitsevaa virallisesti tunnustetussa runoudessa.

Teatteritaide kulki *Jääkärin morsiamen* lapsenkengissä. Avoin porvarillisen luokkavihan julistaminen oli kirjallisuuden vallitsevana makusuuntana.

Tämä runoton ja taiteellista arvoa vailla oleva kirjallisuus ei kuitenkaan voinut kauan tyydyttää enempää lukijakuntaa kuin kirjailijoitakaan. Eino Leino, porvarillisen vapaamielisyyden vanha leijona, herätti 20-luvun alkupuolella huomiota sanoutumalla irti valkoisen terrorin kirjallisuuspolitiikasta ja ilmaisemalla myötätuntonsa vainotulle työväenluokalle. Hän meni kerran mielenosoituksellisesti puhumaan Helsingin työväentalolle. Tämän oppositioasenteen jälkiä voi löytää hänen runoudestaankin, vaikka se yleensä pysyttelikin niihin aikoihin taantumuksen vanavedessä. Vuonna 1919 ilmestynyt Sillanpään *Hurskas kurjuus,* niin väärin kuin siinä esitetäänkin kansalaissodan luonne ja historiallinen tausta, oli kuitenkin vastalause valkoiselle terrorille. Joel Lehtosen *Putkinotkossa* (1919–20) kuvattiin räikein värein sitä kurjuutta, johon yläluokka oli painanut maalaisväestön. Myöskään Ilmari Kiannon *Ryysyrannan Jooseppi,* joka ilmestyi 1924, ei ihannoinut valkoisen "vapauttamisen" saavutuksia vaan kaikui mahtavana soraäänenä, karmean pilkallisena välihuudahduksena virallisen riemun keskellä. Vuoteen 1923 mennessä oli Maiju Lassilan teloituksen johdosta ilmoille päästetty ilonhuuto vaimentunut jo siinä määrin, että suuren kirjailijan pienoisromaani *Tulitikkuja lainaamassa* julkaistiin korupainoksena, vaikkakin Eino *Railon* esipuheessa kirjailijaa häväistiin mahdollisuuksien mukaan. Näinä aikoina ei Maila Talvion ja Koskenniemen julistama valkoinen luokkaviha saanut enää yleistä hyväksymistä muuten taantumuksellisissakaan asenteissa pysyttelevien kirjailijain keskuudessa.

Toisella tavalla mutta vieläkin selvemmin vastalauseensa valkoisen terrorin kirjallisuutta vastaan esittivät nuoret kirjailijat, joista useimmat tulivat tunnetuiksi "tulenkantajina". Yhtäältä nämä kehittyivät suuntaan, jonka viitoitti Uuno *Kailas* ja toisaalta suuntaan, jonka ensimmäisenä nimenä, ellei oteta lukuun ruotsalaista Edith *Södergrania,* pidetään Katri *Valaa.*

Uuno Kailas, joka sai jossakin määrin vaikutteita lännen vapaamittarunoudesta, ei kuitenkaan omaksunut niinkään paljon sen muodollisia uudistuksia kuin sisällön, itseensäsulkeutuneisuuden, mystiikan ja yleensä pakenemisen yhteiskunnallisista kysymyksistä. Sallimus, Kohtalo ja Jumala ovat Kailaan runouden johtavia käsitteitä, ja vaikka niistä kokonaisuudessaan muodostuukin taantumuksellinen sisältö, merkitsi tämä runous 20-luvun oloissa kuitenkin vetäytymistä pois siitä runoudesta, joka esiintyi poliittisin ohjelmin työväkeä vastaan tähdätyn luokkavihan julistajana. Tämä ero ei kuitenkaan ollut periaatteellinen eikä kestävä, sillä lapualaisfasismin yllyttämänä Kailas nousi kuolinvuoteeltaan julistamaan mieletöntä ohjelmaansa "rajat railoina auki", joka painoi hänet Koskenniemen tasolle. Tämä vivahde Kailaan runoudesta siirtyi sitten Heikki Asunnan ja muiden fasististen runoilijain tuotteissa hallitsemaan 30-luvun taantumuksen nuorta runoa. Toisaalta Kailaan mystiikka ja elämästä pakeneminen samoin kuin Mika *Waltarin* nuoruudenaikainen harhailu siirtyivät Saima *Harmajan* ja monien muiden porvarillisten runoilijain välityksellä laahustamaan koskenniemeläisyyden jäljissä "omalla ohjelmallaan". Syrjässä tästä eliitistä esiintyi Kaarlo *Sarkia,* joka toisen maailmansodan aikana loittoni muusta porvarillisesta runoudesta kuvaamalla ihmisen kärsimyksiä ja pidättymällä natsismin ylistämisestä. Muodollisesti nämä runoilijat merkitsivät Kailaasta alkaen uutta askelta suomalaisessa runoudessa, erityisesti Sarkia, joka laajensi klassillisten mittojen asteikkoa, joskin hän toisinaan madaltui pelkäksi riimittelijäksi.

Katri Valasta lähti kehitys toiseen suuntaan. Myös hänen ensimmäiset teoksensa, jotka ilmestyivät 20-luvulla *(Kaukainen puutarha, Sininen ovi),* merkitsivät yhteiskunnallista vastalausetta vain siinä mielessä, että niissä ei asetuttu taantumuksen runon asemiin vaan paettiin elämästä luontoon ja maailmankaikkeuteen, kauneuden etsintään yleensä. Nämä kokeilut olivat olennaisia silloin myös monille muille tulenkantajille, Olavi *Paavolaiselle,* Elina *Vaaralle,* Lauri *Viljaselle.* Heidän runoutensa oli edistyksellistä sikäli, että se vältti taantumuksen yhteiskunnallista sodanjulistusta ja etsi uutta ilmaisua. Tämä tie vei kuitenkin eteenpäin,

sillä 30-luvulla Katri Vala kehittyi *Paluu*-teoksestaan alkaen runouteen, joka kävi taistelua fasismia ja sotaa vastaan. Hänen rinnallaan taistelivat silloin myös monet muut tulenkantajat, Olavi *Paavolainen,* Erkki *Vala* ja erikoisesti kirjailijaryhmä *Kiila,* mutta sen taistelun kuvaaminen ei kuulu enää aiheemme piiriin. On kuitenkin tähdellistä panna merkille, että Katri Valan ja eräiden muiden 20-luvun nuorten kirjailijain vaiheilta porvarillisessa runoudessa tapahtui murros, joka merkitsi edistyksellisen runon uudistumista vuoden 1918 jälkeisen valkoisen terrorin oloissa.

Erittäin suuri merkitys 20-luvun runoudessa oli työväenrunoudella, vaikka nykyinen porvarillinen kirjallisuushistoria ei tunnusta sitä. Tämän runouden johtava hahmo oli Kössi Kaatra. Hänen Alhaisolaulunsa oli teos, joka näytti suuntaa koko 20-luvun työväenrunoudelle.

Valkoisen terrorin oloissa ei työväen luokkataistelurunoudella ollut vapaan kehityksen mahdollisuutta. Porvarilliset kustantamot kieltäytyivät julkaisemasta työväenrunoutta ja kielsivät työväenkirjallisuudelta kaiken merkityksen. Vasta kymmenluvun loppupuoliskolla pääsivät julkisuuteen sellaisetkin kirjailijat kuin Toivo *Pekkanen* ja *Pentti Haanpää.* Viimemainitun *Kenttä ja kasarmi* oli kuitenkin jo liikaa valkoiselle porvaristolle, minkä vuoksi tämä mestariteos joutui "mustalle listalle". Vielä kirotumpia olivat kirjailijat, jotka jo vanhastaan olivat tunnettuja "punaisia". Sellaisia kirjailijoita olivat Kaatran lisäksi Konrad Lehtimäki, Kaarlo Uskela ja amerikansuomalainen Kalle Rissanen, puhumattakaan Neuvosto-Venäjälle muuttaneista Lauri *Letonmäestä,* Santeri *Mäkelästä* ja monista muista taantumuksen vihaamista työväenliikkeen runoilijoista ja kirjailijoista, erikoisesti Otto Wille *Kuusisesta,* jonka runo *Torpedo* pysyi koko 20-luvun ajan työläisnuorten lausuntaryhmien ohjelmistossa.

Silti monet vainotut kirjailijat saivat tuotteitaan julkisuuteen jossakin määrin. Konrad Lehtimäki sai julkaistuksi keskeneräiseksi jääneen romaaninsa *Taistelijan* alkuosan, joka on yksi hänen parhaimmista teoksistaan. Kaarlo Uskelalta ilmestyi *Pillastunut runohepo,* joka on Kaatran Alhaisolaulujen rinnalla 20-luvun

painavimpia runokokoelmia. Kalle Rissaselta, joka julkaisi Amerikassa verrattoman satiirisen romaaninsa *Juustoparooni,* ilmestyi Työväenkirjallisuuden edistämisyhdistyksen kustannuksella kertomuskokoelma *Puuveitsellä kultaa vuolemassa,* joka sekin kuuluu aikansa purevimpiin satiireihin. Vasemmiston kustannusliikkeet julkaisivat myös Martin *Andersen Nexön* novellikokoelman *Tyhjien paikkojen matkustajat,* Aleksei *Tolstoin* romaanin *Kuoleman säteen salaisuus* ja eräitä muita neuvostovenäläisiä teoksia, joita porvarilliset kustantamot vieroksuivat niiden sisällön vuoksi.

Nuorista työväenrunoilijoista, jotka tulivat tunnetuiksi työväen tilapäisjulkaisujen ja vuodesta 1924 alkaen kaunokirjallisen viikkolehden *Liekin* sekä työväen kuvalehden *Idän ja Lännen* palstoilla, olivat huomattavimpia Ludvig *Kosonen,* (nimimerkki Pekka *Päävahti*), Tatu *Väätäinen,* Emil *Virtanen* ja Hugo *Ahokanta* (nimimerkit *Mauri* ja *Vasama*). Otto *Oinonen* tunnettiin *Tienhaarassa-* nimisen romaanin kirjoittajana ja useiden neuvostokirjallisuuden tuotteiden, mm. *Gladkovin* romaanin *Sementin* suomentajana. Maanalaisen kommunistisen puolueen johtohenkilöihin kuulunut Väinö *Vuorio* oli erittäin kiinnostunut työväenkulttuurin edistämisestä. Hän oli vangitsemiseensa, vuoteen 1928 saakka Liekin sekä Idän ja Lännen päätoimittajana, vaikka Liekillä olikin muodollisista syistä vastaavana toimittajana aina joku toinen henkilö. Väinö Vuorio kirjoitti nimimerkeillä Ernst *Asp,* Tohtori *Piiters* ja eräillä muilla salanimillä kertomuksia, runollisia julistuksia, poliittisia pakinoita ja vieläpä muotipakinoitakin, minkä lisäksi hän julkaisi jatkuvasti päivälehdissä artikkeleita nimimerkillä *Vasemmistolainen.* Hän oli kirjeenvaihtoyhteydessä Amerikassa oleskelleeseen Kalle Rissaseen ja Ruotsissa asuneeseen Kössi Kaatraan tehden molemmista Liekin sekä Idän ja Lännen vakituisia avustajia. Myös Työväenkirjallisuuden edistämisyhdistys perustettiin Väinö Vuorion johdolla. Työväen pakinataidetta edustivat 20-luvulla Amerikkaan pysyvästi jääneen Kaapro *Jääskeläisen* (A. B. Mäkelän) ja Tohtori Piitersin lisäksi *Riitahuhdan Esa* (Yrjö *Mäkelin) Äkki-Jyrkkä* (Kössi *Kivi)* ja *Inkvisiittori* (Antti *Timonen*).

Vasemmistolaisen kirjapainon omistaja Osakeyhtiö Työ julkaisi useita teoksia, mm. Kaatran Alhaisolauluja. Sen julkaisemissa lehdissä ja Punaisissa kalentereissa samoin kuin Työväen kynäilijäin ja kuvaajain liiton useissa vuosialbumeissa ilmestyi työväenkirjailijoilta sekä runoa että proosaa. Mutta yhtä paljon työväenrunoutta tekivät tunnetuksi joukkolausuntaryhmät, ns. *Sinipuserot,* joita perustettiin kaikissa maan keskuspaikoissa. Ne välittivät työväenrunouden parhaimpia tuotteita kymmenille tuhansille ihmisille, ja työväenliikkeen naiset ja miehet, jotka olivat nuoria 20-luvulla, osaavat vieläkin ulkoa Lulu Kososen laulut, joissa runo vietiin samoin kuin Kaatran parhaissa tuotteissa virallisesti kielletyn kommunismin ylistämiseen saakka:

Ken kommunismin eestä kaatuu,
sen aatteissa on vastaisuus . . .

Tämä vankiloista, maanpakolaisuudesta ja Suomen tehtaista ja maaseutukylistäkin kaikunut runous oli 20-luvun väkevintä vastarintarunoutta. Kössi Kaatralla oli siihen maanpakolaisuudestaan huolimatta läheinen yhteys, ja nuoret työväenrunoilijat tunnustivat silloin Kaatran päämiehekseen, ottivat hänestä oppia ja kehittivät proletaarista runoa edelleen tavoitellen entistä konkreettisempaa sisältöä ja realistisempaa ilmaisua.

Kaatran runon kehitys 20-luvulla

Niistä runoista, jotka Kaatra kirjoitti ja julkaisi 20-luvulla, muodostuisi kookkaampi teos kuin Alhaisolauluja.

Tosin näiden runojen joukossa on paljon tilapäistuotteita. Kaatra kirjoitti miltei joka vuosi kaikkiin vasemmistotyöväen kevät-, kesä-, pääsiäis- ja joulujulkaisuihin, ja näissä runoissa toistuvat samat aiheet, joskus samat ilmaisutkin. Kevätmyrsky oli jatkuvasti runoilijan kiinnostuksen kohteena, samoin pääsiäinen, ylösnousemuksen juhla, vieläpä joulukin jonkinlaisena syntymisen vertauskuvana. Näissä runoissaan Kaatra ei tietysti ollut uskonnollinen, kuten porvarilliset runoilijat vastaavanlaisissa tuotteissaan. Nuo merkkipäivät ja niihin liittyvät ajatukset olivat Kaatralla vain runokuvia, vanhan runouden muodollisia perinteitä, aivan samoin kuin Katri Valalla myöhemmin ihmisenpojan

ruoska tai ilmestyskirjan pedot. Vain parhaimmissa runoissaan Kaatrakin kykeni luopumaan näistä runomuodon muinaisjätteistä. Mutta valitettavasti liian usein tapahtui siten, että kokonaisuudessaan erinomainen runo heikkeni äkkiä yksityiskohdassa vanhahtavan ilmaisutavan tähden. Liian usein myös juhlaruno päättyi samaan ajatukseen ja samaan soinnutteluunkin, "uuden voittoon" tai "aamun koittoon". Muodollisiin heikkouksiin, jotka häiritsivät niin porvarillista kuin sosialististakin runoutta 20-luvulla ja myöhemminkin, kuuluvat myös Kaatran sanakatkot, jotka suomalaisen runon kehitys on osoittanut täysin tarpeettomiksi, samoin jatkuvasti toistuvat runouden muumiosanat: mä, sä, mun, sun, mulle, sulle, hälle, ois, mi jne. Nämä eivät olleet kuitenkaan vain Kaatran runouden vaan yleensä suomalaisen runon muoto-ongelmia.

Alhaisolaulujen ilmestyttyä vuonna 1922 syntyi työväenlehdistössä keskustelua myös Kaatran runouden muodosta. Vasemmistotyöväen lehdet tunnustivat teoksen sekä sisällöltään että muodoltaan siihenastisen työväenrunouden parhaimmaksi kokoelmaksi. Sitä vastoin sosialidemokraattisessa lehdistössä arvosteltiin sen sisältöä varsin ankarastikin ja Kaatran runon muodosta esitettiin erilaisia käsityksiä. Joku T. I. väitti Suomen Sosialidemokraatissa 22. 12. 1922, että useimmat vallankumouskronikan runot ovat "laadultaan tilapäisiä, sisällöltään ylimalkaisia ja tekevät useat niistä *harvinaisen täydellisestä runopuvustaan* huolimatta tuskin sen voimakkaampaa vaikutusta kuin tavallinen sanomalehtiartikkeli". Muutamista runoista (*Spartacus, Sorasointu, Kirjaltaja, Taksvärkistä kotiin* ja *Kylän vanhusvainajille*) arvostelija sanoi, että ne ovat "klassillisen kauniita runoja". Samalla hän tunnusti myös, että "työväenrunoudessamme aivan ainutlaatuisia ovat balladit sellaiset kuin *Hassu Hannu* ja *Talvitarina*".

Suomen Sosialidemokraatin arvostelija ylisti erikoisesti niitä runoja, jotka eivät olleet suoranaisessa yhteydessä vuoden 1918 vallankumoukseen eivätkä työväen luokkataisteluun.

"Viimeisessä osastossa on tunnelmarunoja, arvostelussa sanottiin. Runolliselta arvoltaan ovat huomattavia ensiksi-

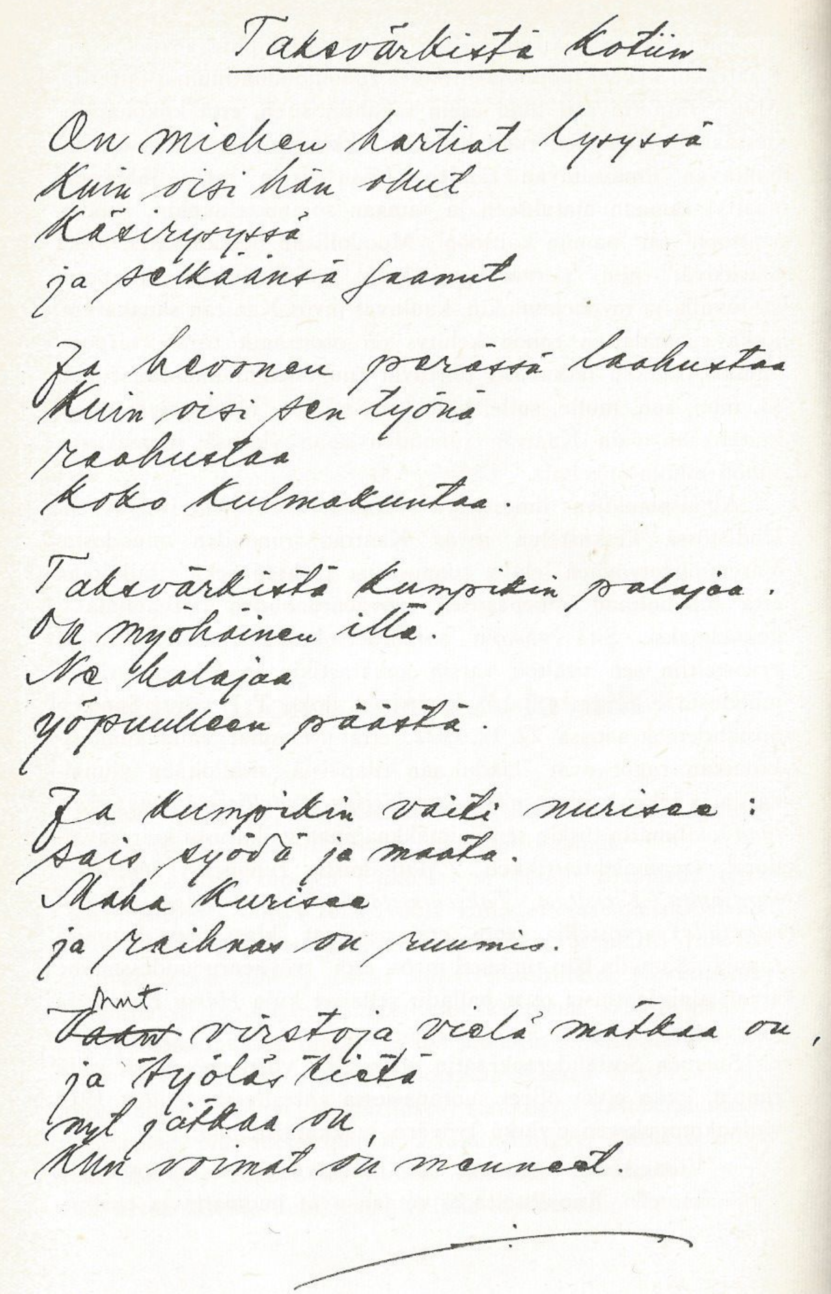
Taksvärkistä kotiin

On miehen hartiat kyyryssä
Kuin oisi hän ollut
Käsirysyssä
ja selkäänsä saanut.

Ja hevonen perässä laahustaa
Kuin oisi sen työnä
raahustaa
koko kulmakuntaa.

Taksvärkistä kumpikin palajaa.
On myöhäinen illa.
Ne halajaa
yöpuulleen päästä.

Ja kumpikin vaiti nurisee:
sais syödä ja maata.
Maha kurisee
ja raskas on ruumis.

~~Vaan~~ Kunt virstoja vielä matkaa on,
ja työläs tietä
nyt jatkaa on
kun voimat on menneet.

kin sonetit; tätä vaikeata runomuotoa Kaatra viljelee täysin moitteettomasti. Kauniita, omaperäisiä luonnekuvauksia (tarkoittanee luonnonkuvauksia – A. Ä.) ovat *Koljonselkä, Talviyössä* ja *Kevätsäde.*"

Tähän tapaan arvostelivat Alhaisolauluja muutkin suomenkieliset sosialidemokraattiset lehdet. Sitä vastoin ruotsinkielisessä Arbetarbladetissa (20. 12. 1922) oli miltei päinvastainen arvostelu, joka kosketteli proletaarisen runouden muoto-ongelmia. Sen oli kirjoittanut runoilija Elmer *Diktonius,* joka korosti ensin, että Kaatra on joukkojen runoilija. Mutta sitten hän jatkoi:

> "Siis vallankumouksellinen runoilija – odotusten jännitystä: mies, joka tekee sen? mullistuksen suomenkielisessä runoudessa? Valitettavasti ei – tässä tulee suuri heikkous: Kaatran runo on vallankumouksellista vain sisäisessä aatteellisessa mielessä, muoto, ilmaisutapa on vanha tavallinen 'porvarillinen'. Vieläpä kirjassa on näytteitä pinnallisimmasta loistorunoudesta: sonetteja. Ja "loppusoinnuttelua" (det "rimmar") on luonnollisesti paikotellen 28 varsin hyvin muotoillussa säkeistössä – asummehan einoleinolaisessa maassa."

Tosin Diktonius myönsi, että Alhaisolauluissa on yksityisiä runoja, joita ei unohda. Sellaisista hän mainitsi erikoisesti runon *Taksvärkistä kotiin* ruotsintaenkin sen vapaamittaisesti. Mutta olennaista ja kiinnostavaa hänen arvostelussaan oli kuitenkin kysymys Kaatran runomuodosta, jonka klassillista kauneutta toiset olivat ylistäneet ja jota Diktonius vapaan mitan intohimoisena soveltajana piti "porvarillisena". Oliko Diktonius oikeassa, oliko Kaatran runo vallankumouksellista vain sisällöltään ja "porvarillista" muodoltaan?

Runon kehitys eri maissa on vastannut tähän kysymykseen neljänkymmenen vuoden ajalta. On totta, että Diktoniuksen vallankumouksellisena pitämä vapaa mitta on levinnyt sen jälkeen tavattomasti. Se on saanut valta-aseman lännen porvarillisessa runoudessa, joka siis on hyväksynyt runon "vallankumouksellisen" muodon. Sitä vastoin Neuvostoliitossa runon vallankumous ei ole hylännyt poljentoa eikä loppusointuja, ei edes *Majakovskin* eikä

Jevtušenkon runoissa, minkä vuoksi Diktoniuksen käsityksen hyväksyminen merkitsisi, että neuvostorunoudessa pysytellään edelleenkin "porvarillisessa" muodossa. Eikä vain neuvostorunoudessa, sillä runopoljennot ja loppusoinnut ovat kokeneet eräänlaisen "ylösnousemuksen" niissä maissa, jotka ovat siirtyneet sosialismiin toisen maailmansodan jälkeen. Jotkut ovatkin väittäneet, että sosialismin maiden runous on "vanhoillista", kun se ei ole hylännyt klassillisen runon muotoja.

Mutta kysymys runon muodosta ei ole suinkaan lännen ja idän välinen ristiriita, ei kapitalismin ja sosialismin välinen kiistakysymys. Vaikka vapaa mitta on tullut vallitsevaksi lännen porvarillisessa runoudessa, on sillä myös arvostelijoita porvarillisten runoilijain ja kriitikkojen keskuudessa. Samoin vapaalla mitalla on soveltajia myös eräissä sosialismin maissa. Miten muuten voisi ollakaan, sillä onhan Kiinan ja useiden muiden itäisten maiden runous vanhastaan ainakin osittain "vapaamittaista", vailla poljentoa ja loppusointuja. Loppusoinnuttomia runoja on ollut vanhastaan myös Venäjän runoudessa (ns. belyi stih) ja niitä on siinä nykyisinkin.

Jos taas tarkastellaan lännen proletaarisen runon kehitystä viimeisten neljänkymmenen vuoden aikana, ei jää epäilystäkään siitä, että sen parhaimmat edustajat ovat hyväksyneet sekä klassilliset että vapaamittaiset muodot. Saksalainen proletaarisen, sosialistisen runon mestari Johannes R. *Becher* käytti nuoruudessaan vapaata mittaa ja myöhemmin sidottua. Hänen maanmiehensä Bert *Brecht* käytti vaihdellen sekä sidottua että vapaata mittaa. Chileläinen Pablo *Neruda* ja turkkilainen Nazim *Hikmet* ovat niinikään soveltaneet runoissaan molempia, vaikka suosivatkin enemmän vapaata mittaa kuin klassillisia muotoja. Ranskalainen sosialistinen runoilija Louis *Aragon* on kirjallisuuskriitikkona käsitellyt tätä ongelmaa monissa yhteyksissä ja puolustanut ranskalaisen sosialistisen runon oikeutta vaalia vanhoja kulttuuriperinteitä. Omassa tuotannossaan hän on väljentänyt sekä poljennon että loppusointujen liikkumatilaa, kehittänyt niitä. Samalla hän on hyväksynyt myös vapaan mitan yhdeksi runon muodoksi. Tässä suhteessa hän on toteuttanut käytännössä Majakovskin teoriaa, jonka mukaan "kanonisoitu vapaa mitta" on yksi runon muodoista aivan samoin kuin trokee, jambi tai daktyli. Lisäksi Aragon on sosialistisen realismin periaatteita puolustaessaan selvittänyt varsin vakuuttavasti, ettei kirjallisuuden ja sen mukana runon vallankumouksellisuutta ja laatua määrää viime kädessä muoto, vaan sisältö. Sosialistinen, vallankumouksellinen runo, joka korostaa kuvan merkitystä runon perustekijänä, ei hylkää vanhoja runoperinteitä vaan uudistaa runoa kehittämällä niitä. Uusi sisältö löytää aina omat ilmaisumuotonsa, joiden rajapyykkinä ei kuitenkaan ole sidotun ja vapaan mitan välinen ero. Molemmat ovat vallankumouksellisen runon omaisuutta.

Tämän kokemuksen perusteella voidaankin sanoa, että Diktoniuksen arvio Kaatran runoudesta ei ole kestävä. Sonetit, runon poljennot ja loppusoinnut eivät ole "porvarillisia" koristuksia, vaan ne kuuluvat yleisenä kulttuuriperintönä runouteen niin kuin monet muutkin runon muoto-ominaisuudet. Kaatra sovelsi niitä toisinaan suurella taidolla, vaikkakin hänellä on, kuten sanottu, myös turhaa riimittelyä ja vanhahtavia ilmauksia, niin kuin kaikilla muillakin runoilijoilla hänen aikanaan. Kaatra toi runouteen luokkataistelun sanoja ja ilmaisutapoja, työväen puhekieltä ja sosialistisia iskusanoja, rahvaan ajatuksia ja tunteita, joita ei porvarillisessa runoudessa ole ollut ennen Kaatraa eikä ole nyt ja joita porvarillinen arvostelu ei lainkaan tunnusta runoilmaisuksi. Tässä mielessä Kaatra kehittyi jatkuvasti ja saavutti korkeimman tasonsa 20-luvulla. Monissa runoissaan ja erityisesti balladeissaan hän saattaa kohota äkkiä työläisen tai yleensä kansan arkikielestä juhlalliseen julistukseen ja antaa jollekin nykyajan tapahtumalle sellaisen historiallisen taustavärityksen tai historialliselle tapahtumalle sellaisen nykyaikaisen sävytyksen, että runo vaikuttaa moninkertaisella voimalla.

Pääasiallisesti Kössi Kaatran runo uudistui 20-luvulla kuitenkin sisällöllisesti. Kaatra osallistui runollaan ajan poliittiseen taisteluun asennoituen vuoden 1918 tappiosta jälleen nousevan työväenluokan puolelle. Hän oli kommunistisen ja vasemmistolaisen sosialistisen työväenliikkeen taistelun ylistyslaulaja. Yrjö Mäkelin oli (Kaatran oman Työväenjärjestöjen Tiedonantajassa

22. 10. 1928 julkaiseman muistelman mukaan) arvostellut runouden alalla aloittelevaa nuorta Kaatraa sen johdosta, että tämä oli kirjoittanut työväenluokalle. "Kirjoittakaa tästä alkaen siitä", työväenluokasta, oli Mäkelin sanonut. Ja Kaatran kehitys runoilijana johti todellakin hänet kirjoittamaan työväenluokasta, eikä vain sen elämän raskaudesta, kuten ylistetyssä runossa Taksvärkistä kotiin, vaan myös sen taistelusta uuden yhteiskunnan puolesta. Tässä suhteessa hänen runoutensa oli 20-luvulla konkreettisempaa kuin koskaan aikaisemmin. Hän otti aiheensa kansalaissodasta, valkoisesta terrorista, työväen lakkotaisteluista, kirjoitti punaorvoista, kaatuneiden työläisten leskivaimoista, työtätekevän väestön kaikista kerroksista, ja aina hän aihetta käsitellessään kannusti työväenluokkaa eteenpäin, taisteluun valkoista terroria ja koko kapitalistista yhteiskuntaa vastaan. Enimmäkseen hän kirjoitti työväenluokan rivimiehistä unohtamatta silti työväenliikkeen johtajiakaan. Kaatra kirjoitti runoja sekä Suomen että muiden maiden työväenliikkeen merkkihenkilöistä, af *Ursinista,* Mäkelinistä, Jussi *Railosta,* Väinö *Jokisesta,* Karl *Liebknechtistä,* Rosa *Luxemburgista, Leninistä, Vorovskista* ja monista muista aikansa suurista kommunisteista. Ja aina hän yhdisti nämä henkilöt kansanjoukkoihin ja työväenluokkaan, koska hänen mielestään johtajilla oli merkitystä vain sikäli kuin nämä taistelivat kansanjoukkojen etujen puolesta. Valtaosa hänen runoudestaan kuvaa kansanjoukkojen elämää ja luokkataistelua. Hänen jotkut runonsa on sävellettykin. Laajimmin tunnettu niistä on *Pohjolan raatajien juhlalaulu,* joka on Aapo *Similän* säveltämä.

Kaatra jatkoi 20-luvulla työväen ja torpparien vallankumouksen ylistämistä puolustaen punaisten taistelun oikeutusta, tuomiten valkoisen porvariston ja sen saksalaiset käskijät. Kun Yrjö Mäkelinille pystytettiin muistopatsas, julkaisi Kaatra useissa työväenlehdissä mahtavan runon *Pohjolan monumentti.* Hänen omaa kuvakieltään käyttäen voidaan sanoa, että Suomen työväen ja torpparien vallankumouksen ylistäjänä Kaatra on pystyttänyt sille jykevän monumentin kansalaissodan aihetta käsittelevissä runoissaan, joista useat ovat suomalaisessa työväenrunoudessa ainutlaatuisia runokertomuksia.

Niinpä runo *Sieluvaellus* (Työn Joulu 1924) on erinomainen esimerkki Kaatran kansalaissotaa kuvaavista runoista. Siinä kerrotaan tytöstä ja pojasta, jotka kaatuivat "vihan vuotena" puolustaessaan työväen asiaa. Tietämättä, miten taistelussa kävi, he päättivät lähteä maan päälle ottamaan asiasta selvää. Molempien sielut menivät köyhäinkortteleihin ja näkivät siellä entisen kurjuuden ja sen lisäksi julman valkoisen terrorin. Palatessaan synkkinä hautoihinsa he näkivät sattumalta orpolapsen vievän pelosta pälyillen vuokkoja punaisten haudalle. Se vaikutti kohottavasti pojan sieluun:

Ja kapinamiehen henki
se lausahti: – Lyöty on
rotu raatava, ryysyinen, mutta
sen sielu on sammumaton.

Samaan sävyyn puhui myös tyttö ennen hautaan paluutaan. Runo päättyy valoisasti:

Ja uinehesensa untuu
taas sulho ja morsian.
Mut elämän vehreys versoo
jo kummulla kuoleman.

Oli kaunis hän kuin aamu on nimenä runokertomuksella, joka julkaistiin vajaa vuosi ennen Kaatran kuolemaa (Työn Joulu, 1927). Siinä kerrotaan tytöstä, joka lähti taisteluun vapauden puolesta lohduttaen äitiään sillä, että se on työläisten velvollisuus. Tämän tytön menettely on perusteltu psykologisesti äidin ja tytön välisessä keskustelussa ja johtopäätös esitetään tytön puheessa taistelutovereilleen:

Elin kanssanne, kanssanne kuolen,
vain äännähti niitetty lilja.
Jaan kanssanne piinasta puolen.
Tomustamme uus nousevi vilja!

Suomen vasemmistolainen työväenlehdistö julkaisi Kaatran taistelurunoja vuodesta 1919 aina vuoden 1928 lopulle saakka,

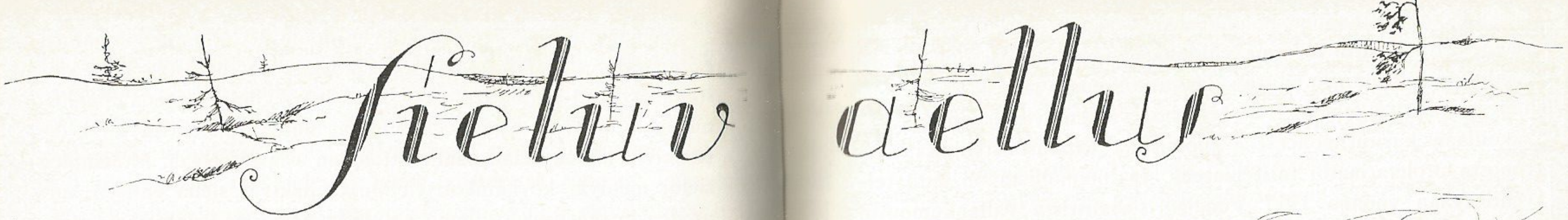

Sielun vaellus

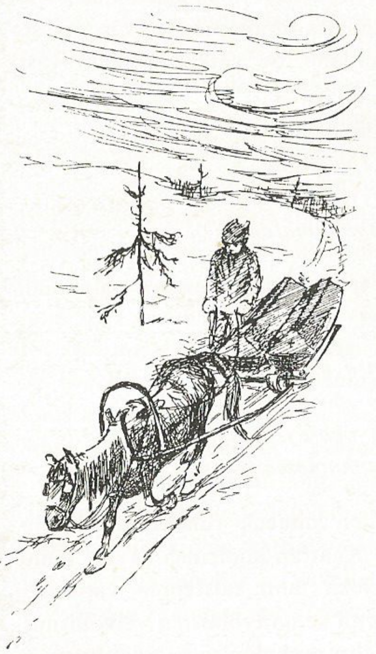

Vihan vuonna he yhdessä kaatui
ja yhdessä kuormassa niin
he kuoleman tarhaan vietiin
ja yhdessä mullattiin.

Nuor toinen kapinamiesi,
mi vaivaansa vastahan nous,
kun köyhyyden loukot ne liikkui
ja haastoi nuoli ja jous.

Nuor impyinenpä toinen,
kera kamppailijan, joka läks
tuhon valtojen vaimentajaksi,
verivaivojen viihdyttäjäks.

Ja kuolon he kenttiä kulki,
kunis kohtasi itse he sen,
ja silmänsä ummisti sulho
ja lempivä impyinen.

Ja saaneet he eivät tietää,
miten vaaka se kallistui,
sota köyhänkö seppelöitsi
vai kostonko kalpaa pui.

Mut kun kevät kummulle saapui
ja virkosi vehreys maan
ja silmut ne puhkes ja kiuru
taas helkytti tiukuaan,

niin sydänten rakastavaisten
heräs henki sen haudastaan
ja kauniina kaipiossansa
nous sielut ne mullastaan.

Ja miehen henki se virkkoi:
— Epätietoisuus mua syö
miten käynyt on köyhän kansan,
yhä ylläkö on sen yö. —

Mut immen sielu se haastoi:
— Mua miekkoista oudostaa
tää kumpumme kukaton karuus,
tää unohdust' uhkuva maa.

Käsi tuskin on koskenut multaa,
sadat vaikka se helmaansa sai,
ei merkkiä, meistä mi kertois;
tuho köyhiä kohdannut kai! —

Ja köyhänkortteleihin
läks yhdessä henget nuo:
sama synkeys siellä kun muinen,
sama kyynelten vuolas vuo.

Yhä kuurussa kulkijat siellä
kuin ennenkin taakastaan
ja kasvoilla kalvaus huolen
ja kauhistus katseissaan.

Ja entisnuottia lauloi
konemaailma, kolke se soi,
kohos uhrisuitsuna sauhu,
hiki, vaiva kun arvoja loi.

Ja niukkaa niukempi heelmä
oli alttiin uurauden,
ja kylläs nyt kylläisempi
ja häijympi herraus sen.

Ja väristen sielut ne silmäs
alennusta nyt nyyhkivän työn
ja vaurauden väkivaltaa
ja lohduttomuutta yön.

Ja joukkohaudan henget
lepopaikkaansa palasi taas.
Mikä vaellus, elämän tylyys
arimmankin kun toivehen laas!

Mut kuolon kun tarhaan he saapui,
näyn nähdä he kumman sai:
edell' ehätti laps repaleinen;
oli orpoja raukka kai.

Hän kiirehti juoksujalkaa,
pälys puoleen ja toisehen,
äkin kummulle kunnes viskas
ens vuokkovihkosen.

Ja pois taas karkasi kiirein.
Mut kumpikin sielu on sees,
säde harmaudessa kun heidän
tää pilkahti yksikin ees.

Ja kapinamiehen henki,
se lausahti: — Lyöty on
rotu raatava, ryysyinen, mutta
sen sielu on sammumaton. —

Ja immyt hän virkkoi: Lempi
ja usko ja uskollisuus
yhä ahdistetuissa asuu
kuin lunnas ja lupaus uus.

Ja kaipio kuuma se kiihtää
kuin muinenkin kiihtänyt on
ja kytketty kunto se kasvaa
ja kerran on voittamaton.

Vaikk' ankara antura kenties
kukat kummulle tallaa nää,
niin jää toki rakkaus ylhä,
jää kuin viha vaivankin jää! —

Ja uinehesensa untuu
taas sulho ja morsian.
Mut elämän vehreys versoo
jo kummulla kuoleman.

Kössi Kaatra

vielä Kaatran kuoleman jälkeenkin. Selailemalla näitä lehtiä näkee, että Kaatra oli aina valppaana. Hän julkaisi runoja jopa vaalitaisteluistakin, onnitteli lakkautuksensa jälkeen uudelleen ilmestymään alkaneita työväenlehtiä säkenöivin runoin, ylisti säkeillään kuritushuoneeseen tuomittuja vapaustaistelijoita, teki runosta proletariaatin taisteluaseen. Ja luonnollista on, että tervehdittyään vuonna 1917 Venäjän sosialistista vallankumousta kansainvälisen työväenliikkeen voittona hän jatkoi punaisen Venäjän ylistämistä. Neuvosto-Venäjän viidentenä vuosipäivänä Kaatra julkaisi jylisevän runon *Viides luomisvuosi,**) jossa tuomittiin neuvostovallan herjaajat ja julistettiin, että sosialismin maa elää ja voimistuu vihollistensa uhallakin:

Niin, niin, elät punainen raatajamaa,
sua vaikkakin viilteli kalvat,
koit luonnonkin vainoa vaikeimpaa,
ja tuskaas ilkkuivat halvat,
ja vaikkakin väärät profeetat
vuos vuodelta sääsi sun manaan,
niin ylpeenä yhä sa ojennat
koko jättivartesi tanaan
ja olet ja elät ja isket ja luot
joka luomisvuotenas uutta,
ja täyttyä aikain käskyn sa suot.
Olet luovaa sa ikuisuutta!

Ja kun *Lenin* kuoli vuonna 1924, Kaatra julkaisi runon *Päämies paareilla,* jossa Leninistä tehtiin joukkojen luovan voiman ja sosialistisen vallankumouksen vertauskuva, valopatsas, joka näyttää edelleenkin tietä miljoonien ihmisten armeijalle:

Mut parhaimman jos ajan arpa se vei,
toki aatettansa ei!
Näet jääväämätön yhä käskynsä kaikuu
työn raiskatun yllä kuin ukkosen jymy.
Lupauksena voiton se köyhille raikuu,
mut vauraiden huulilla hyytyvi hymy,

*) Julkaistu Suomen Työmiehessä v. 1922 nimellä Vallankumouksen juhlana.

manan mailtakin päämies kun joukkoja johtaa
ja vainaanakin valopatsaana hohtaa
ja näyttävi määrän ja tien.

Ja mustissaan
punalippu nyt vaikka on taistelevain
ja kyynel on kulmilla uhmaajain,
niin voitostaan
toki varma on armeija miljoonain!

(Päämies paareilla, *Revontulet,*
No 5, 31. 1. 1924)

Vuonna 1926 Kaatra lähetti Suomeen runon *Soi vapun virsi.* Vaikka otsikko sointuikin leinolaisen vanhahtavasti, runo ei suinkaan ollut virsi, vaan palava vallankumouksellinen marssilaulu. Sen jokainen sana torjui panettelua, jota taantumus syöksi silloin sosialistista Neuvostoliittoa ja sen rinnalla taistelevaa kansainvälistä työväenluokkaa vastaan:

Joka maailman kolkasta yhtyy noin
esitaistelijain pyhä paatos,
sana kuuluttajain ajan huomenen koin,
edesmenneiden elävä aatos:
Mars-kentältä, Kremlistä Moskovan
ja Kommuunin muurin alta,
ja hirttotieltä Appian,
sorakalmoista kaikkialta.
Ja uhrihautojen sävelpä tuo
se ylinnä soinnuissa helää
ja suuriksi varttua joukot se suo
ja joukkojen hengessä elää . . .

Tämä historiallinen näkemys oli niin voimakas, että mitkään työväenliikkeen tilapäiset tappiot eivät voineet järkyttää Kaatran luottamusta työväen lopulliseen voittoon. Tätä luokkaa ei nujerra pakkovalta, eivät vainot, sitä eivät hajoita heikkojen valitukset

enempää kuin petturien kiroukset. Tämä joukko luo itsekkyyden tilalle yhteishyvän valtakunnan:

Se tietää, että tulevan on laillinen se saaja,
työn miljoonainen perhe tää, työn, taiston luokka taaja.

Työväen laulu-, soitto- ja urheilujuhlissa lausuttiin vuonna 1923 Kaatran lähettämä juhlaruno *Ihmisen kauneuteen,* jonka johtoajatuksena on Marxin nuoruudenpäivinään kirjoittama teon merkitystä korostava säkeistö. Tämän johtoajatuksen mukainen on sitten Kaatran koko runo, jossa tähdennetään ennen muuta sitä, että työväenluokan tehtävänä on käyttää voimaansa ja kuntoaan vapaustaistelunsa hyväksi. Luokkataistelun julistaminen 20-luvun uusissa olosuhteissa, "valkoisen vallan vankilassa", oli Kaatran mielestä uuden laulun tehtävä:

Helä uusi laulu sa heljä ja kerro, kauhuistaan
miten nousee uhrien joukko kyven hehkuva rinnassaan,
ja iskusta iskunsa antaa ja uskoo ja uskaltaa,
niin raskaat vaikka se uhrit ajan taistossa kantaa saa.
(*Helä uusi laulu sa heljä,* 1925, Liekki, No 51)

Tämä yritys tuoda 20-luvun runo yleisistä korulauseista sen hetken todellisuuteen ja erityisesti yhteiskunnalliseen taisteluun, pyrkimys runon kehittämiseen uutta kehitysvaihetta vastaavaksi pysyen työväenluokan maailmankatsomuksen kannalla on arvokkainta Kaatran runoudessa. Mutta toisaalta voidaan huomauttaa syystä, että Kaatrakin pysytteli monissa runoissaan liiaksi yleisissä ilmauksissa. Pyrkiessään pois epäkonkreettisesta helskyttelystä Kaatra ei mennyt tarpeeksi pitkälle, tavallisesti hän *julisti* luokkataistelua, mutta ei aina *kuvannut* sitä. Tämä heikkous johti hänet usein yleisten totuuksien toistamiseen.

Askeleen pitemmälle kuin kukaan toinen työväenrunoilija Kaatra pääsi balladeissaan, runokertomuksissaan. Parhaimpia niistä on Alhaisolauluissa julkaistu *Spartacus,* jossa kerrotaan muinaisroomalaisen orjakapinan johtajasta. Siinä on historial-

lisesta tarinasta tehty nykyaikainen sankarisatu. Spartacus kohoaa vallankumouksellisen taistelijan vertauskuvaksi.

Runokertomuksen ensimmäisessä jaksossa esitetään kuvaus ihailusta, jolla Rooman väki riensi sirkukseen seuraamaan suosikkigladiaattorin taistelua villipetoa vastaan. Toisessa jaksossa kuvataan sirkusta, jossa vallitsee kärsimätön odotus sillä aikaa, kun pedot raatelevat gladiaattoreita. Yleisö odottaa miestä, joka pystyy voittamaan pedon:

Jo verho aukee
ja Spartacus astuvi areenalle.
Ja niinkuin virta, min tokeet raukee,
nyt vapaana ryöpsähti suosion vuo,
vapis marmoripylväät, kun kohisi tuo;
hyvähuutojen meri
yli äyräiden vyöryvä sankarin peri.

Kaatra osasi luoda balladeissaan jännittäviä tilanteita. Kolmannessa jaksossa kuvataan lopulta taistelua ihmisen ja pedon välillä. Peto on voimissaan, joten voitto siitä ei ole helppo. Mutta kun voitto vihdoin on ihmisen, pauhaa koko yleisö suosiotaan ja – lukija muiden mukana. Kaikki tämä on ollut kuitenkin valmistelua pääasiaan, Spartacuksen kapinalliseen kostonjulistukseen. Karmivalta tuntuu orjan vala Tiberin rannalla:

Minä varron, koska mun hetkeni lyö,
jona kaunein luontuu kätteni työ,
jona taitoni tottaan näyttää.
Sinis nostaa saata en naamiotain,
sinis houkkain suosion vuoksi ma vain
saan leikiten kalpaa käyttää.

Ja viidennessä osassa on samaa tylyyttä kuin *Kramsun Ilkassa,* kun niukat sanat kertovat yksinkertaisesti ja karusti Spartacuksen kapinasta. Merkillepantavaa on, että kuvattuaan voimallisesti Spartacuksen iskun ankaruutta Kaatra omistaa

hänen tappiolleen vain neljä viimeistä säettä, jotka nekään eivät vaikuta tappion tunnustamiselta:

Ja vaikka ristinkuolohon
vei sankartiensä jylhä,
niin elää hän ja henkensä,
uus taistons ain on ylhä.

Spartacuksen, Hassun Hannun ja Talvitarinan jälkeen Kaatra kiinnostui historialliseen balladiin, runokertomukseen, ja jatkoi niiden kirjoittamista kuolemaansa saakka. Niihin kuuluvat myös aikaisemmin mainitut kansalaissodan aiheiset runokertomukset.

Englantilaisen kronikan mukaan kirjoitettu *Gamelyn* (nuorison vappulehti *Rynnäkköön,* 1924) kertoo samannimisen synkkämielisen miehen kyhjöttäneen loukossaan kotona veljien pitäessä juhlia ja eläessä leveästi vieraiden veijarien kanssa. Vihdoin Gamelyn suuttui ja karkotti kovan tappelun seurauksena kaikki veijarit talostaan. Mutta veljet palasivat virkavallan avustamina, Gamelyn häädettiin korpeen ja pidot jatkuivat, kunnes Gamelyn kokosi korvessa samanlaisten osattomien joukon, palasi takaisin:

ja kamppaillen vaalien oikeuttaan
eli, kuoli hän herrana huoneessaan.

Vuonna 1925 ilmestyi Rynnäkköön-lehdessä Kaatran runokertomus *Tommaso, köyhäin päämies.* Tämä aihe oli otettu Italiasta ja runossa kerrottiin, kuinka Tommaso, köyhä kalamies, johti sorretun rahvaan kapinan taisteluun ja voittoon. Hän laati lakeja ja hallitsi hyvin, mutta sitten kateus ja juorut saivat omat joukot häntä vastaan. Valittiin uusi päämies, ja silloin saapuivat vihollisetkin kukistaen köyhien armeijan. Vielä synkempi runokertomus on *Mies pustalla* (Työn joulu, 1925), joka on kirjoitettu Egon Erwin *Kischin* unkarilaisesta vapaustaistelijasta *Szamuelystä* julkaiseman muistelman mukaan. Unkarissa vallinnutta valkoista terroria länteen "demokraattiseen" maahan pakeneva mies astuu pustalla suurin toivein, mutta rajan toisellakin puolella

hän kohtaa miehen santarmin saappaissa. Kaikki toiveet pettävät ja maanpakolainen ampuu luodin ohimoonsa.

Vuonna 1927 Liekki (No 12) julkaisi Kaatran balladin *Murheesta iloon,* jossa kerrottiin luokkasodan läpikäyneen äidin tavallinen tarina. Äiti murehti poikaansa, jonka valkoinen valta oli vienyt vankilaan. Mutta kun keväinen auringonsäde pilkahti majan ikkunasta sisään, sai se vanhan äidin valoisampiin ajatuksiin ja hän ymmärsi tapahtuneen väistämättömyyden.

Samana vuotena Liekissä (No 14) julkaistiin Kaatran balladi *Vala,* jossa kuvataan Tyrolin talonpoikaississien johtajan Mayrin taistelua "ranskojen" hyökkäystä vastaan. Tarinan sisältönä on, että voittajat yrittivät kiristää vangitulta Mayriltä tunnustusta hänen aseveljiään vastaan. Mayrin nuori vaimo tuotiin rukoilemaan tunnustusta, mutta talonpoikaississien johtaja oli taipumaton. Hän vastasi polvistuneelle vaimolleen:

Valan kerran ma tein aseveljillein:
joko voittaa taikka kuolla.
Mun vuoroni kuolla, mut vala, min tein,
vala haudan on tuollakin puolla.

Mayr kuoli. Mutta Kaatra ei päätä balladiaan siihen, vaan tuo tarinan 20-luvun ajankohtaiseen todellisuuteen:

Ja vuossata vieri. Mut mullasta maan
Mayr nostattaa väet juuri:
kylät iestään katkoo ja kahleitaan,
tilin tiima on tulossa suuri.

Yhtä mahtava on balladi *Veri jäljissään sekä sauhu,* joka myös julkaistiin Liekissä (No 39 vuonna 1927). Se on kertomus Länsi-Intian muinaisesta kauhusta, rosvopäällikkö Morganista. Tämä rosvopäällikkö riehui Panaman seuduilla eikä koskaan salannut, että hän oli vain rosvo. Lopulta hän joutui brittien vangiksi ja osti itsensä vapaaksi. Balladin lopussa Kaatra antoi puukoniskunsa nykyaikaiselle porvaristolle, jonka kiihkokansallista tekopyhyyttä hän ei koskaan lakannut pilkkaamasta:

Hän brittein pyhyyden ostaa,
lain, vartijat lain, tekohurskauden,
ja rahalla telkensä nostaa.

Oli jälleen vapaana varas.
Mut aikanamme jos eläisi hän,
olis "kansakunnan hän paras".

Kuvalehti Itä ja Länsi (No 1 vuonna 1928) julkaisi Kaatran balladin *Hidalgo.* Se on tarina meksikolaisesta kirkonmiehestä, joka viskasi pois mustan viittansa johtaakseen kansansa kapinaa. Runokertomus päättyy Hidalgon teloitukseen.

Liekissä (No 13) ilmestyi samana vuotena Kaatran suuri historiallinen balladi *Köyhä Konrad,* jonka aihe oli otettu Saksan talonpoikaissodan alkuajoilta. Köyhä Konrad talonpoikineen uhmasi Maapäivien lakia ja lääninherrojen raippaa, mikä sai Kaatran ylistämään tämän keskiaikaisen talonpojan urotekoa. Ja jälleen on historiallisen balladin lopussa vihjaus nykyaikaan:

Heräs henkiin Konrad köyhä,
ja linnat ja kaupungit paloi,
ja aikaamme asti hän hamaan
valon vastaisen soiluja valoi.

Aivan kuin peläten elämänlankansa katkeamista Kaatra joudutti luomistyönsä vauhtia. Miltei jokaisessa Idän ja Lännen numerossa, miltei jokaisessa Liekin numerossa häneltä oli silloin jotakin. Parhaimpia hänen viimeisistä balladeistaan on *Irokeesit* (Liekki, No 37, 1928), joka julkaistiin kaksi ja puoli kuukautta ennen tekijän kuolemaa. Siinä esitetään ihanteellinen kuva viattomista luonnonlapsista, irokeesi-intiaaneista, jotka asuivat syntymämaassaan tietämättä mitään valkoisesta sivistyksestä. Mutta sitten tulivat valkonaamat, jotka valloittivat irokeesien maan ja villitsivät alkoholia tuntemattomat irokeesit viinalla ja virsillä. Valkoiset sivistyksen tuojat osoittautuivat rosvoiksi. Petolliset valkoihoiset yllättivät irokeesit ja järjestivät suurteurastuksen,

johon luonnonlapset vastasivat liian myöhään epätoivoisella vastaiskulla:

Toki kristillisesti kiittää irokeesit nyt lahjastaan.
He vaativat hampaasta hampaan ja silmästä silmän he vie:
kakssataa valkoista konnaa he laasevat päältä nyt maan
ja kidutuspaaluihin toisen käy mokoman tuskainen tie.

Tuntuu, että Kaatra on tätä balladia kirjoittaessaan ajatellut Suomen punaisten ja valkoisten taistelua, joka ei suinkaan ole päättynyt eikä pääty valkoisten voittoon.

Ja vuossadat jällehen vieri, ja kummuilla kukkinehet
ovat valkoisen jumalan kukat, ovat orjantappurat,
ja äärillä suurien vetten taas taistot on alkanehet,
ja uusia uhreja vastaan taas nousevat tapparat,

Toinen intiaanien vapaustaistelua käsittelevä balladi, *Istuvan Härän heimo,* julkaistiin Kaatran kuoleman jälkeen (*Työmiehen joulu,* 1928, Amerikan Suomalaisten Sosialistisen Kustannusliikkeiden Liiton kustannuksella). Siinä kerrotaan sioux-intiaanien taistelusta Washingtonia vastaan. Washington oli antanut Montanan seudut näiden intiaanien asuttaviksi, mutta Mustilta vuorilta löytyi kultaa, jota valkonaamat lähtivät ryöstämään. Intiaanit nousivat päällikkönsä Istuvan Härän johdolla vastarintaan ja vuoren rinteillä syntyi hurja sota, toiset taistelivat kullasta, toiset elämästään. Istuvan härän heimo voitti ensimmäisen verisen taistelun. Mutta Washington lähetti lisää väkeä kukistaen intiaanien vastarinnan. Sioux-heimosta jäi vain rippeitä ja muisto. Isä haastaa perheelleen ja äiti lapsilleen Istuvan Härän urotöistä. Runoelman loppuosa muuttuu yleiseksi vapauden ylistyslauluksi. Istuvan Härän kuullaan:

Yhä haastavan helmasta hautojen yön
kuin vapauden ikuinen aatos,
kuin ikuinen haltio vapahdustyön –
ei kuin suupalttien paatos.

Ei kuin lorulaukku alhainen,
min kilpenä kurtut on raukan,
uro teltassa, ulkopuollapa sen
vain varpunen hahmossa haukan.

Härän Istuvan mainelaulu se soi,
jota urhon kuolema kiehtoi,
joka heimolle henkensä, sielunsa soi,
sitä taistoon kun taistellen liehtoi.

Ilmeisesti yksi viimeisimmistä Kaatran balladeista on myös runoilijan kuoleman jälkeen julkaistu *Sorrettujen sota* (Nuoren Työläisen Joulu, 1928). Smoolannin maakunnan länsiosassa sijaitsevan Väärentin talonpojat nousivat vuonna 1542 kapinaan aatelistoa vastaan. Heidän päällikkönään oli talonpoika *Dacke,* joka johti armeijaansa voitosta voittoon, kunnes Kustaa Vaasan oli tehtävä välirauha. Seuraavana vuotena aateliset rikkoivat välirauhan ja murskasivat Dacken armeijan. Kaatra kuvaa tätä talonpoikaissotaa 214 säettä käsittävässä balladissaan. Johdannossa viitataan Taalainmaan talonpoikien tappioon ja erikoisesti siihen, etteivät Taalain talonpojat saaneet apua Suomen talonpojilta:

Ja hiestytetty Suomenmaa
hidas on kuin ollut se muinen,
sukupolvea kaks jopa tarvitaan,
kunis nousee nyrkki sen luinen

ja Ilkka on jalkeilla urhoineen.
Mut Väärenti? Missä sen urheet
ovat miehet nyt jäyhine jänteineen?
Joko miehuuden mursivat murheet?

Sitten seuraa kuvaus, miten Nils Dacken äiti yllytti miehiä nousemaan aateliston mielivaltaa vastaan. Kerrotaan itsestään Dackesta, joka oli jo ennen oppinut taistelemaan herroja ja vouteja vastaan. Piileskellen metsissä hän ryhtyi kokoamaan sissiarmeijaansa ja nostattamaan talonpoikia. Siten puhkesi kapina, linnojen salvat ja teljet taipuivat talonpoikaisarmeijan is-

kuista. Dacken väki riemuitsi ja juhli, kyntömies ja työmies laativat uusia lakeja. Aateliset ostivat kuitenkin itselleen apulaisia Dacken armeijasta. Tämän kavalluksen seurauksena Dacken armeija lyötiin. Mutta vaikka Dacke haavoittui, hän ei vielä kuollut vaan jatkoi taistelua henkipattona. Tätä taistelua ei kuitenkaan voinut jatkua kauan. Huovit onnistuivat surmaamaan Dacken. Balladi päättyy:

Mut vaikka Väärenti vaivattiin, ilo vaikka sen vaipui surmaan,
suku Dacken, emo, isä, vaimonsakin sekä lapsensa häätyivät turmaan,
ja ryöväys vaikka ja riisto on jatkunut suvusta ain sukukuntaan,
toki kahlehditut, toki orjuutetut yhä elävät suurinta untaan:
Toki Dacke ja Dacken armeija nepä nousevat vuossatayöstään,
ja kaikki vaativat vapauttaan, työn uurtajat palkkaa työstään,
ja kylki kyljessä rynnistää joka maan, maakuntien orjat,
jalon perintätapansa toteuttaa ajan ankaran sankarit sorjat!

Kaatran komeat runokertomukset muodostavat kokoelman, joka päättää suurenmoisesti hänen runoilijatyönsä. Jäämistöstä näkyy, että Kaatra oli ennen kuolemaansa päättänyt julkaista nämä balladit kokelmassa *Joukkosydän.* Oli vahinko, ettei kokoelmaa julkaistu edes hänen kuolemansa jälkeen. Vuonna 1929 se olisi vielä ollut mahdollista, sillä vasta lapualaisfasismin nousu vuonna 1930 teki sen julkaisemisen Suomessa mahdottomaksi.

Mutta Kaatran Joukkosydän etsii yhä kustantajaa. Runoilija on antanut näissä balladeissa parhaintaan. Niissä on yleinen julistus supistunut vähäiseksi ja sisältö ilmaistaan ihmiskohta-

loissa tai suurissa historiallisissa, joskus perintötiedollisissa, tarunomaisissa tapahtumissa. Toisinaan karu, toisinaan hyvinkin värikäs kerronta, jylisevät poljennot ja yleensä vaihtelevat rytmit antavat näille balladeille harvinaisen runollisen voiman. Periaatteellinen näkemys ja realistisen kuvauksen pohjalla pysyttelevä taisteluromantiikka kohottavat ne omaan luokkaansa, aina eläväksi proletaariseksi runoudeksi. Ne ovat jokaiselle aikakaudelle tarpeellista taidetta, olkoonpa niissä kysymys mistä historiallisesta ajanjaksosta tahansa. Niillä ja monilla muilla runoillaan Kössi Kaatra on raivannut tien sosialistiseen realismiin suomalaisessa runoudessa.

Punaiset ja valkoiset

Nuoruutensa päivinä Kössi Kaatra kirjoitti proosaa verraten vähän. Kansan lehdestä voi löytää muutamia Lindströmin kirjoituksia, niiden joukossa myös kaunokirjallisia tunnelmapaloja. Sellainen on esimerkiksi vuonna 1903 helmikuun 2. päivänä julkaistu *Valaistu linna,* jossa kuvataan upporikkaan miehen autiota asuntoa. Linna oli jäänyt tyhjilleen, koska lähellä sijaitsevan tehtaan savu tunkeutui sinne häiriten rikkaan miehen perherauhaa. Tässä tunnelmakuvassa on rikkauden ja köyhyyden vastakkain asettelu samanlaista kuin Kaatran silloisissa runoissakin. Tosin hänen runoissaan valitetaan enemmän, kun taas Valaistussa linnassa on melko kyyneleetön yhteiskunnallisen ristiriidan kuvaus.

Suuremman merkityksen sai Kaatran proosa vasta hänen vuonna 1919 julkaisemansa valkoista terroria kuvaavan teoksen-

sa yhteydessä. Tämä teos, *Punaiset ja valkoiset,* valmistui toukokuussa vuonna 1919 ja julkaistiin Tukholmassa Frams Förlagin kustannuksella. Kirjoitettuna puolittain romaanina, puolittain leimuavana syytöspuheena se on omalaatuisin valkoisen terrorin kuvaus, mitä suomalaisella kynällä on kirjoitettu. Ajan tyyli on kuitenkin painanut siihen leimansa yhtä voimakkaasti kuin silloisiin vastapuolenkin – sanokaamme Kiannon, Ahon ja Maila Talvion – kirjoituksiin, joten vastustajan, joka helposti antaa karkeudet anteeksi omilleen, on helppo olla anteeksiantamaton Kaatralle ja syyttää hänen teostaan karkeudesta. Todellisuudessa tämä karkeus on kuitenkin historiallisen aikakauden, kansalaissodan, ei Kaatran karkeutta.

Punaiset ja valkoiset, joka julkaistiin nimimerkillä *Henkipatto,* on omistettu Irmari Rantamalan ja valkoisen terrorin kaikkien uhrien muistolle. Sen johdannossa on katkelma Suomen kommunistisen puolueen perustavan kokouksen kirjelmästä Leninille. Teos alkaa kertomuksella mäkitupalaisen pojan Hannes Haaviston liittymisestä punaiseen kaartiin. Isä vastusti kaikkea aseellista toimintaa ja kannatti vain rauhanomaista taistelua sosialismin puolesta, mutta äiti hyväksyi poikansa teon. Hannes, joka oli vallankumouksellinen sosialisti, katsoi henkilökohtaiseksi velvollisuudekseen liittyä punakaartiin, koska hänen veljensä Jack, perheen "mätämuna", oli jo aikaisemmin mennyt jääkärinä Saksaan tullakseen sieltä vieraiden aseiden avulla kukistamaan Suomen työväen ja torpparien vapausliikettä. Hannes ei myöskään voinut tyytyä siihen, että vain kaupunkien työläiset taistelisivat torpparien ja yleensä maaseudun köyhälistön puolesta. Hänen oli päästävä mukaan. Ja niin hän joutui pian rintamalle.

Kertomuksen juoneen liittyy myös Hanneksen rakkaussuhde naapurin tyttöön, Mariin, joka puolestaan yhdessä Hanneksen sisaren Hilman kanssa lähti Hanneksen ja tämän ystävän Kallen tietämättä vapaaehtoisena taisteluun ja joutui palvelemaan punaisten Ensi Avussa. Siten kuvaus alkaa romaanin tavoin, mutta jo lähtömatkallaan Hannes joutuu muistelemaan suomalaisen talonpojan vihamielistä suhtautumista torpparien ja työläisten vapausliikkeeseen. Hän ei ymmärtänyt, miksi talonpojat lähtivät

herrojen avuksi. Silloin hän muisti Irmari Rantamalan kirjoittaneen tästä asiasta Työmiehessä. Ja nyt Kaatra luopuu romaanin rakentamisesta ottaen teoksensa seuraavaksi luvuksi Rantamalan artikkelin *Työmies* ja *talonpoika.* Se on sanomalehtiartikkelina loistava, mutta romaanisuunnitelman se särkee auttamattomasti ja teos muuttuu luonteeltaan toiseksi, lähinnä poliittiseksi syytöspuheeksi, pamfletiksi, jota ei enää olekaan arvosteltava romaanina, vaan poliittisena paljastusteoksena.

Samalla tavalla Kaatra rikkoo romaanisuunnitelman aloittamalla seuraavan luvun runolla *Punalippujen alla (Yöst' aikain astuvat esiin nyt työläisnainen ja mies),* jonka hän on myöhemmin julkaissut runokokoelmassaan. Näitä runojaan hän yleensäkin sirottelee teoksensa sopiviin paikkoihin, ja täytyy sanoa, että tämä perinnäisestä romaanikaavasta poikkeaminen tuo teokseen eräänlaista viehätystä, kun sitävastoin sanomalehtiartikkelit vähentävät sen tehoa ja antavat sille dokumenttikokoelman luonteen.

Runot ja lehtikirjoitukset ovat kuitenkin vain poikkeamia varsinaisesta juonesta, sillä romaani jatkuu toisinaan jännittävän vauhdikkaana. Siinä on erinomainen kuvaus Hanneksen ensimmäisestä taistelusta, tulikokeesta. Luvussa *Viha ja rakkaus* kerrotaan hiukan yllättäen, miten Hannes kohtaa taistelussa veljensä ja surmaa tämän. Realistisen romaanin kannalta kohtaus on keinotekoinen, mutta luokkasodan vertauskuvana mainio. Nimitettiinhän tätä sotaa myös veljessodaksi, ja tunnettua on, että saman perheen jäsenet joutuivat usein taistelemaan eri leirissä. Hannes kohtaa yllättäen myös rakastamansa Marin, mutta tämä kohtaus on hyvin perusteltu, sillä Marilla ja hänen tyttöystävällään oli jo romaanin alkuvaiheessa aikomuksena seurata poikia rintamalle. Marin kohtaaminen antaa Hannekselle tilaisuuden nähdä työläistyttöjen uhrautuva toiminta haavoittuneiden auttamiseksi. Kuvaus näiden punaisten laupeudensisarten toiminnasta kuuluu teoksen kauneimpiin lukuihin.

Myös kuvaus Hanneksen perääntymisestä Vilppulasta Tampereelle ja taisteluista Oripohjassa, Orivedellä, Kangasalla ja Vehmaisissa on todellista romaania. Siinä lukija tutustutetaan

sekä naisten että miesten sankaruuteen. Myös Tampereen murhenäytelmä ja siihen yhtyvä pakokauhu on kuvattu rehevästi. Kaupungin kaksiviikkoinen puolustus sivuutetaan kuitenkin liian nopeasti. Lahden taisteluista on myös vain lyhyt maininta. Mutta sitä voimakkaammin on kuvattu valkoisen armeijan isäntämiesten, saksalaisten keisarillisten sotajoukkojen saapuminen ja "isku selkään". Tuomittuaan siten valkoisten suorittaman maanpetoksen Kaatra turvautuu jälleen Rantamalan apuun todistaakseen, että punaiset eivät olleet, kuten vastustajat väittävät, vieraalla asialla. Romaanin tavanomaisen kerronnan keskeyttää tässä Rantamalan leimuva artikkeli *Omin voimin.* Siinä on sekä häviön katkeruutta että tulevan voiton uskoa, mutta ennen muuta ratkaisun hetkellä vakaumukseksi muuttunutta pelotonta uhmaa työväenluokan oikeutetun taistelun puolustamiseksi järkensä menettänyttä voittajaa ja sen ulkolaisia käskijöitä vastaan. Romaania se ei kuitenkaan ole.

Romaani puolestaan jatkuu Hanneksen kirjeessä äidille, kuvauksessa Hanneksen sisaren kuolemasta valkoisten pyövelien uhrina, samoin kuvauksessa, miten Hanneksen isä, joka ei ollut lähtenyt taisteluun, vaan jäi kotiin "kannattaen ainoastaan rauhallista kehitystä", ammuttiin taistelun jälkeen. Sitten seuraavat taas syytöspuheen sivut valkoisen terrorin laajuudesta: Vankileireillä kuoli 15–20.000. Kun siihen lisätään ammutut ja muuten murhatut, nousi uhrien luku 40.000–50.000 ihmiseen. Missään tapauksessa nämä luvut eivät olleet liioiteltuja, mutta sellaisinakin ne järkyttivät yleistä mielipidettä Ruotsissa ja saattoivat valkoisia auttaneen ruotsalaisen porvaristonkin häpeämään Suomen porvariston julmuutta. Tässä tapauksessa tilastollinen teos oli varmasti vaikuttavampi kuin olisi ollut viimeistelty romaani.

Kaiken tämän ohella Kaatra ei unohda romaaniaankaan. Hannes joutui valkoisten vangiksi ja oikeuteen. Todistuksiakin häntä vastaan oli, esimerkiksi se, että "hänen isänsä ja sisarensa jo ovat saaneet ansaitun palkkansa". Hannes tuomittiin kuolemaan, mutta nyt tapahtui yksi niistä ihmeistä, joita kansalaissodassa kerrotaan olleen hyvin paljon. Vankilan papin välityksellä juttu palautettiin oikeuteen, jossa eräs sotarosvo kertoi pelastuneensa

vain tämän syytetyn ansiosta punaisten oikeudelta. Kun tämä todistaja, vieraan omaisuuden "besorkkaaja", oli valkoisten luottohenkilöitä, vaikutti hänen todistuksensa. Kuolemantuomio muutettiin 12 vuodeksi kuritushuonetta. Tämä on kaikki todellista romaania, elettyä kuvausta.

Mutta sitten seuraavat taas tilastonumerot, joissa valkoisten oikeuslaitosten antamat tuomiot on laskettu yhteen. Käy selville, että luokkaoikeudet, joissa pahimmat vääryydentekijät olivat olleet tuomareina, antoivat kaikkiaan 52.000 tuomiota, yhteensä 300.000 vuotta kuritushuonetta. Kaamea mutta totuudenmukainen johtopäätös:

> "Joukkomurhat, nälkäännäännytys, oikeusarpajaiset – siinä porvarisvallan hirvittävä kolmiteräinen kostonkirves, jolla se osin tuhosi, osin teki vaarattomaksi, *satatuhatta* Suomen työläistä."

Sillä aikaa Saksan keisarivalta oli kukistumassa, ja se vaikutti ratkaisevasti, ettei Suomen valkoinen terroristijoukko saanutkaan Suomeen saksalaista kuningasta. Kuvatessaan tätä luvussa *Valkoiset bakkanaalit* Kaatra hylkää kaikki romaanin puitteet ja muuttuu pirulliseksi häväistyskirjailijaksi, jonka jokaisen sanan pohjalla on kuitenkin totuus:

> "Hennot valkoiset naiskätöset jo ompelivat lakanoita maan uudelle, ylevämieliselle, jalolle ruhtinasparille, ja sitä ylevämielisemmälle ja jalommalle, kun kukaan ei tietänyt näiden luonteenlaadusta mitään. Mikä ihana unelma, mutta mikä surkeus, ettei se sittenkään täyttynyt! Mässääjät eivät saaneet Belsazaria! Mene tekel . . .
> Niin, keskellä orgioitaan havahtuivat veren tahraamat mässääjät Saksan romahdukseen. Mahdoton oli käynyt mahdolliseksi. Oli suistunut uljas muuri! Valkoisten patsaspyhimys, der Kaiser, ja kaikki muut pienemmät pyhimykset mäiskähtivät pilvistä."

Tämän satiirin päättää runo *Der Kaiser,* jossa kuvataan Suomen valkoisen johtajiston lujaa uskoa Saksan keisariin hetkellä, jolloin tämä oli jo kukistunut. Näitä sivuja lukiessa ei nykyisin voi olla saamatta mielikuvaa, että sokea usko taantumukseen

on aina ollut maamme suurporvariston kohtalona. Suitsuttihan se myöhemmin Hitlerille vielä silloinkin, kun tälle oli jo annettu kuolemanisku itärintamalla. Senkin bakkanaalin kuvaamiseen olisi tarvittu Kaatran kynää!

Teoksen loppu on omalla tavallaan "onnellinen". Hannes pääsi vankilasta pakoon ja siirtyi tovereittensa avulla Ruotsiin, jossa häntä jo odotti rakastamansa Mari . . . Mitäpä siinä, tuon kohtauksen romantiikka ei pelota, kun tiedämme, että tuhannet Suomen työläiset, Kaatra itse muiden mukana, pakenivat silloin Ruotsiin. Ehkä Hanneksen ja Marin hahmot onkin otettu, kuten tavataan sanoa, "elävästä elämästä".

Mutta vaikka Punaiset ja valkoiset onkin paikotellen erinomaista romaania, ei sen arvo ole mitattavissa romaanin puitteita arvosteluperusteena pitäen. Ilmeisesti Kaatra ei ole tarkoittanutkaan siitä romaania, vaan erikoisella tavalla kirjoitettua dokumenttiteosta. Romaanin ainekset antavat siinä kerronnalle vauhtia ja jännitystä, jota monet lukijat kaipaavat pitääkseen kirjaa jonkin arvoisena. Tämä romaanin aines on kirjailijan käsissä vain poliittisen syytöspuheen kansanomaistamisen keinona. Teoksen voima on sen pamflettiluonteessa, intohimossa, jolla siinä ylistetään Suomen työväen ja torpparien vallankumousta, Suomen työväenluokan oikeutta puolustautua ase kädessä sen kimppuun hyökännyttä kotimaista ja ulkomaalaista taantumusta vastaan. Tämä työläisten oikeuden puolustaminen ei johdattanut Kaatraa kuitenkaan yksipuoliseen väkivallan ihailuun. Hänen teoksensa peruspaatoksena on syytös valkoista väkivaltaa vastaan, historiallisen kehityksen, työväenluokan tulevan valtaanastumisen väistämättömyyden todistaminen ja sen puolustaminen mitä suurimpana oikeudenmukaisuutena. Teos keskittää sanottavansa, koko suuren sisältönsä, loppulauseittensa ihmisyysjulistukseen:

> "Sillä hengetön, hedelmätön väkivalta seisoo voimattomana suuren, kuolemattoman edessä, vaikka se teilaisikin sata yhdestä."

Fiina Lindström, Kössi Kaatran äiti lapsenhoitajana.

Äiti ja poika

Toisen huomattavan proosateoksensa Kössi Kaatra julkaisi vuonna 1924 Helsingissä omalla nimellään, vaikka hän valkoisen terrorin vuoksi ei itse päässytkään palaamaan kotimaahan. Tämä teos, *Äiti ja poika,* on luokiteltava lähinnä omaelämäkerralliseksi romaaniksi, vaikka sen alaotsikkona onkin muuten teoksen sisällölle luonteenomainen maininta: *Kuvaus köyhäinkorttelista.* Lyhyesti sanoen siinä kuvataan, miten Kössi Lindström kasvoi köyhässä perheessä Tampereella. Suurinta huomiota kiinnitetään poikaan ja hänen äitiinsä, joiden suhteet on ilmeisesti kuvattu suurin piirtein sellaisiksi kuin ne olivat todellisuudessa. Ensin kuvataan yhteistä elämänkamppailua, äiti toivoi pojastaan menestyvää miestä, mutta köyhyys esti sen. Sitten kansalaissota erotti molemmat, lopulta poika sai kirjeyhteyden

ja lähetti äidilleen tämän pyytämän valokuvan, johon tuli vastaukseksi vieraan lähettämä äidin kuolinilmoitus.

Tämä äidin ja pojan elämän murhenäytelmä alkaa kuvauksesta, miten poika Ruotsissa muisteli äitiään ja päätti kirjoittaa tälle Suomeen, kertoa kaikesta ja pyytää vähin laiminlyöntejään anteeksikin. Vastausta odotellessaan poika muisteli elämäänsä, ja siitä syntyy koko teos, joka johdatetaan varmalla kädellä murheelliseen loppuratkaisuun saakka, jopa niin, että se on suorastaan jännittävä. Lukija odottaa äidin kirjettä yhtä kärsimättömästi kuin poikakin.

Tässä romaanissaan Kaatra osoittautuu ihmiskuvaajaksi, joka osaa huomioida yhtä hyvin ihmisen sisäisen elämän kuin ympäristönkin vaikutuksen luonteen muodostamisessa. Teoksessa on kuvattu erittäin monipuolisesti, miten lapsi kehittyy nuorukaiseksi köyhässä kodissaan kaikenlaisten vastusten, taloudellisten ja vanhempien rajoittuneisuudesta johtuneiden vaikeuksien, lähiympäristön ihmisten välinpitämättömyyden, omaisten säälin ja vieraiden pilkan kiirastulessa. Lähimpänä auttajanaan vain kaikkensa uhraava äiti tämä poika jää pois koulusta, siirtyy ansiotyöhön, ensin myymään sanomalehtiä. Tältä ajalta ovat nuorukaisen ensimmäiset runoilijanharrastukset, joissa tuntuu varhaiskypsää, äidin kasvattamaa uskonnollista mietiskelyä:

Ja siksipä eespäin täytyvi vaan,
jos kuinkakin kylmä oisi.
Oi, kunpahan päivä nyt paistettaan
ja Luojakin lämpöä loisi!

(Sanomalehtipoika,
Kynnyksellä, 1903).

Mutta elämän ankaruus karsii nuorukaisesta uskonnollisuuden pian pois. Kirjapainokoneessa poika menetti sormensa ja joutui kokemaan sairaalan elämää, josta romaanissa on varsin värikäs kuvaus. Sen jälkeen seuraa työtä passaripoikana ravintolassa, kauppa-alalla ja kaikkea muuta. Poika sai tutustua sekä pahoihin että hyviin ihmisiin, oppi näkemään niin maailman

kauneuden kuin rumuudenkin. Lääkärin toteama keuhkojen vioittuminen järkytti nuorta mieltä perusteellisesti, ja hetkisen näytti siltä kuin kaikki pettäisi. Mutta nämä pettymiset vaikuttivat terveeseen suuntaan. Äidin kylvämä uskonnon siemen, joka oli alkanut itää ensimmäisissä runoissa, putosi nyt kalliolle. "Häijy kaitselmus oli kylvänyt lähtemättömän epäluulon pojan sydämeen: miksi ei jumala-usko pettäisi, kun kerran kaikki muukin pettää?" Nuorukaisesta alkoi kasvaa vapaa-ajattelija, joka katsoi silmät auki sekä maan että taivaan ongelmia. Ennen muuta hän oppi kunnioittamaan työtä, näkemään sen arvon ja samalla myös suuren yhteiskunnallisen ristiriidan. Ensin hän runoili kohtalon kovuudelle, sitten tytöille ja pian jo työväenluokalle, joka taistelee maailman muuttamiseksi, yhteiskunnallisten olojen korjaamiseksi, työskentelee vallankumouksen hyväksi. Kertoessaan pojan vaiheista Kaatra esittää romaanissaan oikeastaan yleistyksen luokkataistelulle elämänsä pyhittäneen vallankumouksellisen runoilijan luonteen kehittymisestä.

Yhtä seikkaperäisesti on kuvattu romaanin toinen päähenkilö, pojan äiti. Työläisnainen, joka on aina joutunut vain kärsimään ja elämään toisten hyväksi. Äiti kunnioitti sekä taivaan jumalaa että maanpäällisiä herroja, mutta rakasti tietysti omaa perhettään, omia lapsiaan, joiden huoltajaksi hän jäi pojan isän kuoleman jälkeen. Äiti oli niin hyvä, ettei poika sitä huomannutkaan, ennen kuin vasta jälkeenpäin muistelmissaan, tässä romaanissa, maanpakolaisena, jolloin hän odotti äidin kirjettä. Tämä ei kuitenkaan ole enää lapsen katumusta, ei sitä tavallista rakkautta, jota jokainen ihminen tuntee synnyttäjäänsä kohtaan. Kokenut maanpakolaiskirjailija osaa luoda ihmiskuvan, piirtää hahmon, jossa on yleistyksen voimaa:

> "Oli kulunut jo vuosia siitä, kun poika oli hänet viimeksi kohdannut. Oli ollut käymässä vanhassa kotikaupungissaan. Silloinkin oli heillä ollut niin kiire, niin kiire. Ikäänkuin ei hautaan ehtisi vähemmälläkin. Pois lähtiessään oli poika viimeksi kohdannut hänet kadulla. Oli kylmä tammikuun ilta, tuuli ulvahteli ja jäinen viima etsi kohtaa, mihin purra. Sopertelivat siinä jäähyväissanoja. Poika sieppasi äidin syleilyynsä ja állistyi: niin pieni ja kevyt ja kurttuinen ja vähäpätöinen tämä oli! Ja koko paluumatkan ajatteli poika, miten niin pieni lihaskone oli voinut niin kauan kesskeytymättä käydä, liisteröidä kokoon niin monen monta tulitikkurasiaa, solmia niin ja niin monta miljoonaa ripsua, vaalia niin monta kymmentä taikka sataa lasta, hyödyttää niin paljon toisia ja jäädä niin kokonaan kaikkea vaille. Vaikka sillä on suojelijanaan niin voimallinen jumala, jonka ei pitänyt antaa aurinkonsa paistaa ainoastaan väärille, vaan myös vanhurskaille, ei ainoastaan niille, jotka eivät tee työtä eivätkä kehrää, vaan myös niille, jotka tekevät kaiken."

Kaatran hahmottelema poika kehittyy vähitellen ajattelijaksi ja oppii näkemään äidissään köyhän ihmisen, jonka sankarillisuus on yhtä rajaton kuin hänen henkinen maailmansa on rajoittunut. Koskaan ei näy yritystäkään selvittää tätä ristiriitaa biologisilla syillä, vaikka *Freud* oli jo Kaatralle tunnettu. Piirtäessään äidistä oikeastaan vain säälittävän kuvan, ihmisen, joka nöyrtyy kaikkeen, Kaatra ei jätä lukijaa epätietoiseksi siitä, että tälle ihmiselon kurjuudelle ovat yhteiskunnalliset syyt. Äiti taisteli koko elämänsä ajan perheensä, erityisesti lastensa puolesta, teki työtä ylenmäärin, nääntyi ja kärsi eikä tietänyt mitään paremmasta elämästä. Sitä hän voi vain toivoa, voi vain uskoa, että papit olivat oikeassa luvatessaan hänelle kuolemanjälkeisen ilon. Tämä toisista huolehtiminen, itsensä uhraaminen oli kehittänyt äidille todellisen marttyyriluonteen, joka oli valmis tekemään hyvää kenelle tahansa, kunnioitti lakia ja kirkkoa, mutta oli myös pohjattoman hyvyytensä ja äidinrakkautensa ohjaamana valmis rikkomaan niiden ahtaita sääntöjä. Kun hän ennen kuolemaansa sai tietää poikansa osoitteen ja arvasi, että sen joutuminen viranomaisille voisi jollakin tavalla vahingoittaa hänen poikaansa, kätki hän poikansa kirjeet ja osoitteen niin visusti, että ne löytyivät vasta jonkin ajan kuluttua äidin kuoleman jälkeen. Suurenmoinen on maanpakolaispojan tälle suomalaiselle työläisäidille pystyttämä muistomerkki, suurenmoinen suorasanainen runo:

"Ja nyt hän oli kuollut – tolkuttomasti juuri silloin, kun hänen vasta oli sallittu poimia jokukaan rypäle pensaasta, minkä vuosikymmenien kärsimystensä kyyneleillä ja rakkautensa loputtomilla uhrauksilla oli nostattanut ja kasvattanut.

Alistunut pöyristyttävällä nöyryydellä palvelemaan ihmiskuntaa, uurtanut ja puurtanut yli puolen vuosisataa, heijastanut sielussaan taivaan ja hedelmöittänyt kättensä työllä maan, kuten tarinan apostoli, mutta vasta kuolinhetkellään saanut itse omata taivaan sädehohteen, vasta kuollessaan saanut kurkottaa maan satoon.

Aina taivuttanut iskuille päänsä uskonsa tarjoamalla lujuudella ja alttiudella valmiina mihin tahansa, kunhan hän vain oli varma siitä, että haudan tuolla puolen – ei tässä elämässä, joka oli vaurauden monopoli – sai palkan vaivoistaan.

Niin, ja jos hän olisi saanut jakaa vanhan ajan marttyyrien kohtalon ja hänet olisi lapsipyhimys Cyrilin tavoin asetettu vaihtoehdon eteen: pääset kaikesta kidutuksesta, jos tulet järkiisi, olisi hän Cyrilin lailla vastannut: Kärsin mielelläni, sillä pääsen jumalani luo!

Sillä hänen jumalansa ei ollut voimattoman voiman jumala eikä köyhäinkorttelien sorrettujen Jehova, kamppailun kannustaja. Hänen jumalansa oli järjestelmän jumala, luihu köyhille, auvoisa vauraille. Ja hänen lapsenuskonsa ei kyennyt epäilemään, että tässä tehtiin petoskauppaa.

Mutta järjettömintä tässä olikin se, ettei poika ollut saanut aikaisemmin mitään tietää.

Syy selitettiin juurta jaksain kirjeessä. Ei ollut mitään osoitetta. Äiti ei ollut ilmoittanut sitä kenellekään. Jokainen jälki pojasta oli kadonnut. Kuin valpas kyyhkyemo oli äiti kuollessaankin huolehtinut poikasestaan, jotta tälle ei vain tapahtuisi mitään ikävää sen vuoksi, että osoite joutuisi vieraille. Eihän koskaan tiennyt, mikä vaara missäkin uhkaisi . . ."

Äidin ja pojan lisäksi Kaatran romaanissa on useita henkilökuvia, mutta ne ovat vain ohivilahtelevia hahmoja, usein hyvinpiirrettyjä, mutta eivät täydellisiä, eivät monipuolisia kuten äiti ja poika, nuo kaksi ihmistä järjestelmän hammasrattaissa. Heidän työnsä ja taistelunsa, heidän kohtalonsa muodostuvat tässä romaanin rungoksi. Tämän pääaiheen ympärille on koottu kaikkea sitä, mitä aika ja yhteiskunta pystyivät tarjoamaan, mutta kuitenkin säästeliäästi. Luokkasodasta emme saa tietää kuin muutamia yksityiskohtia. Siinä suhteessa romaani pysyttelee eniten muistelmateoksen puitteissa. Ja kuitenkin romaani on monipuolinen, siinä liikutaan sekä porvarillisissa piireissä että köyhäinkortteleissa, sekä Suomessa että ulkomailla, siinä nähdään niin kaupunkilaisia kuin maalaisiakin, vilautetaan monia ihmiskohtaloita, kuvataan luokkataistelua, pohditaan kulttuurin ja erityisesti kirjallisuuden ongelmia, julistetaan ateismia ja ymmärretään uskovaisia. Tässäkin teoksessaan Kaatra yhdistää toisiinsa luokkataistelun julistuksen ja ihmisyyden, oikeudenmukaisuuden puolustamisen. Romaanin syvin sanottava on jälleen tiivistetty sen loppulauseisiin:

> "Äiti oli ollut niitä, jotka uskoivat, vaikka eivät nähneet. Poika sen sijaan mieli uskoa, mitä näki. Ja työväenluokka oli opettanut hänet näkemään yhteiskunnallisen vääryyden ja sorron, jota järjestelmä harjoitti ja jonka kirkko siunasi, ja jonka poistamiseksi ei käynyt laatuun hakea apua sen aiheuttajilta.
> Vääryyden ja sorron uhrien oli omin voiminsa vapautettava itsensä, kaikkien yhdessä."

Kössi Kaatran Äiti ja poika on tekijänsä parhaimpia suorasanaisia luomuksia. Se on maamme työväenliikkeen ja erityisesti työväenkirjallisuuden arvokkaimpia muistelmateoksia, ja muihin muistelmateoksiin verraten ylivoimainen sen vuoksi, että muistelmat esitetään tässä taiteellisen romaanin muodossa. Siinä on voitettu ne heikkoudet, jotka muodollisessa suhteessa haittaavat teosta Punaiset ja valkoiset. Varsinainen dokumenttiaineisto on jäänyt Äidistä ja pojasta kokonaan pois, siinä luotetaan romaanin voimaan. Jos Punaisissa ja valkoisissa oli runsaasti epä-

tasaisuutta ja melkoista antia juonen keinotekoiselle romantisoinnille, ei siitä Äidissä ja pojassa näy jälkeäkään. Juonen kehittäminen on luonnollista, yksinkertaista, mutta silti jännittävää. Myös henkilöiden hahmottelu, erittäinkin äidin ja pojan, tapahtuu tässä täydellisemmin kuin Punaisissa ja valkoisissa. Romaanin puitteet säilyvät ehyinä alusta loppuun.

Myös kerronnassa ja yleensä tyylissä on tapahtunut edistystä. Äidissä ja pojassa on kerronta kaikkialla yhtä sujuvaa ja värikästä kuin Punaisten ja valkoisten parhaimmissa luvuissa. Kerronnassa on paljon filosofista mietiskelyä, jota harrastavat pääasiallisesti kirjoittaja, maailmankatsomuksellisesti marxilaiseksi ajattelijaksi kehittynyt Kaatra, hänen toinen minänsä, sivu sivulta kasvava ja kehittyvä poika, ja omalla tavallaan myös uskonnollinen äiti. Jokaisella on oma yksilöllinen vivahduksensa, ja kirjan lopulla pojan henkilökuva ja ajatusmaailma sopeutuvat erinomaisesti kertojaan itseensä sellaisena kuin hän oli teoksensa kirjoittamisen aikoina.

Kaatran kertomistyylikin on Äidissä ja pojassa rikastunut aikaisemmasta. Jo Punaisissa ja valkoisissa oli vakavan kerronnan ohella eräänlaisena rinnakkaisvireenä katkera satiiri ja ärsyyntynyt, vihainen paatos. Kaikki ne säilyvät Äidissä ja pojassa hioutuneina, viha vain hiukan "laimentuneena", oikeammin harkitumpana, tietoisempana, mutta kuitenkin väkevänä. Näiden vivahdusten lisäksi on kerrontaan ilmestynyt uusi piirre: leppoisa huumori. Kertoja tarkastelee omia nuoruudenpuuhiaan ymmärtämyksellä, mutta toisinaan hiukan pilkallisesti, ainakin myhäillen. Kaikki tämä tuo kerrontaan ja tyyliin monivivahteisuutta, jonka perussävytys on kuitenkin siinä määrin yhtenäinen, että Kaatran proosan erottaa helposti kaikkien muiden samanaikaisten kirjailijain proosasta. Tämän eron havaitsemista tosin helpottaa eräs piirre, jota voi yhtä hyvin pitää heikkoutenakin. Kaatra nimittäin pitää erikoisesti eräistä sanoista ja ilmaisuista, viljelee niitä niin usein, että se herättää huomiota. Hän on erikoisesti mielistynyt sanaan "auvo", käyttää mielellään ilmaisua "ei käy laatuun", hän toistaa liian usein, että syy oli "järjestelmässä" jne. Tällaisia toistoja on tietysti kaikilla kirjailijoilla, kukin pitää omasta ilmaisustaan.

Äidin ja pojan muodollisista ominaisuuksista kannattaa vielä kiinnittää huomiota elämänfilosofiaan, joka kuvastuu teoksen jokaiselta sivulta. Nykyisin ovat muodissa romaanit, joissa mietiskely ei pahasti vaivaa kerrontaa. Se tekee nämä romaanit erittäin keveiksi, ja jos kirjailija hallitsee sellaisen tyylin, voi hän silti sanoa paljon tai ainakin panna lukijan mietiskelemään. Kaatra kuuluu niihin kirjailijoihin, jotka eivät pyri keveyteen, vaan ajatusrikkauteen. Hänellä ja hänen henkilöillään on aina omat mielipiteet, jotka myös tuodaan julki varsin selvästi. Kaatran proosassa on yleensä korostettu tendenssi, hän on yhtä paljon filosofi kuin kertoja. Äidissä ja pojassa Kaatra on täydellisesti oman aikansa kaunokirjallisen kerronnan tasolla, ja se, että hänellä on kokonaan oma "käsialansa", oma kielenkäyttönsä, oma kuvaustapansa, on vain etu, joka on ominaista kaikille eteville kirjailijoille.

Kössi Kaatra
Tapio Tapiovaaran lino vuodelta 1937

Novellit

Työväen kaunokirjallinen viikkolehti Liekki ilmoitti heinäkuun 17. päivänä vuonna 1925 lukijoilleen, että kirjailija Kössi Kaatran kanssa tekemänsä sopimuksen mukaisesti lehti aikoi julkaista vastaisuudessa jokaisessa numerossaan Kaatran novellin. Siten pääsi päivänvaloon samana vuotena 20 novellia. Kun niihin lisätään vielä seuraavan vuoden ensimmäisessä numerossa ilmestynyt novelli ja 20-luvulla kuvalehti Idässä ja Lännessä julkaistut tai työväen tilapäisjulkaisuissa ilmestyneet Kaatran novellit, kohoaa niiden luku yli kolmenkymmenen. Pituudeltaan ne olivat tavallisesti Liekin kokosivun tai puolentoista sivun novelleja, joten samassa kokoelmassa julkaistuina niistä kertyisi tukeva osa Kaatran koottuihin teoksiin, ehkä viitisensataa tavallisen kirjan sivua.

Näiden romaanien aihepiiri poikkeaa suuresti siitä, mitä porvarillisessa kirjallisuudessa on totuttu pitämään novellin aiheena. Niissä kerrotaan yleensä työläisten elämästä, mutta ei ainoastaan takapajuisten työläisten, mikä on tavallista suomalaisessa kirjallisuudessa, vaan useimmiten työläisten, jotka olivat osallistuneet tavalla tai toisella vuoden 1918 kansalaissotaan punaisten puolella tai edustivat muuten taistelevaa työväenluokkaa ja sen maailmankatsomusta. Suomalaisessa kirjallisuudessa tämä oli uutta ja merkitsi sitä, että nämä novellit eivät 20-luvulla olisi voineet päästä julkisuuteen porvarillisten kustantamojen välityksellä. Työväen kustannustoiminta taas oli niin heikkoa, että Äidin ja pojan julkaiseminen oli sinänsä ollut uroteko ja Kaatran uuden teoksen julkaisemiseen ei vuonna 1925 ollut taloudellisia mahdollisuuksia. Väinö Vuorio kirjoitti vastauksen Kaatralle, joka oli tarjonnut novellikokoelmaa kustannettavaksi. Vuorio ehdotti, että novellit julkaistaisiin työväenlehdissä. Kaatra vastasi tähän kirjeeseen 23. 4. 1925 ja kirjoitti siinä:

> "Pidän ehdotustanne mainitsemiinne olosuhteisiin katsoen asiallisena ja hyväntahtoisena. Suostun siis siihen ilman muuta, mutta kuitenkin toivoisin, että novellit julkaistaisiin yhdessä lehdessä, mieluummin Liekissä, ja että minulla joskus maailmassa on oikeus julkaista ne kirjan muodossa."

Väinö Vuorio koetti vasemmistolaisen työväenliikkeen vähistä taloudellisista mahdollisuuksista huolimatta tukea kirjailijaa. Hän lienee kirjoittanut Kaatralle jonkinlaisen arvion tämän novelleista, koska Kaatra huomautti mainitussa kirjeessään:

> "Olen iloinen kirjeestänne. Sellainen ymmärtämys, olipa itse mitä mieltä hyvänsä, on virkistävää ja antaa voimia. Mikä minut muuten sai tätä novellikokoelmaa starttaamaan, oli ajatus, että olisi jo aika saada itselleen siedettävämpiä elinehtoja ammatin avulla, jota tosin harjoitan keskinkertaisesti, mutta josta en liioin ole ensimmäisen 10 aherrusvuoteni aikana saanut mitään korvausta . . ."
> "Mikään kirjailijakunnia ei tässä suorittanut mitään osaa: paitsi palkkiota halutti minua mieluumminkin osoittaa, että vielä elän ja hengitän."

Kaatran novellit olivat parasta kotimaista proosaa, mitä Liekki yleensä julkaisi, parasta sekä sisällöltään että taiteellisesti.

Novellissa *Henkipatto* Kaatra kertoo Ruotsissa junamatkalla tapaamastaan miehestä, joka osoittautui suomalaiseksi pakolaiseksi, valkoisten vainoamaksi henkipatoksi. Vainoamisen syynä oli se, että hän oli ollut jonkin työväenjärjestön johtokunnan jäsenenä yhden päivän. Valkoisten vainolaisten takaa-ajamana mies oli menettänyt hermonsa ja hautoi yksilöllistä kostoa. Novellissa osoitetaan taiteellisessa muodossa valkoisen terrorin ankaruus. Tekijän omien ajatusten kehittely vie lukijan johtopäätökseen, että pelastuksena ei ole suinkaan tämän henkipaton hautoma yksilöllinen kosto, vaan joukkotaistelu.

Jo teoksessaan Punaiset ja valkoiset Kaatra oli ylistänyt työläisnaisia, jotka toimivat sairaanhoitajattarina kansalaissodan rintamilla. Novellissaan *Hiihtäviä naisia* hän kertoo maaseudun työläisnaisista, jotka valkoisen terrorin oloissa keräsivät kylästään kaiken, mitä suoranaista nälänhätää kärsineet ihmiset voivat antaa valkoisen vainon uhreille. Eväspussit selässä nämä naiset hiihtivät joukolla kaupungin vankileirille viemään ruokaa pojilleen ja miehilleen, jotka julma voittaja oli tuominnut kuolemaan nälkään. Novelli on ihmisrakkauden ylistyslaulu, hienoimpia kuvauksia, joita suomalaisesta työläisnaisesta ja hänen sankarillisesta sitkeydestään on koskaan kirjoitettu.

Suomen kirjallisuudessa on paljon kurjuuskuvauksia. Porvarilliset kirjailijat ovat kuvanneet köyhiä ihmisiä joko heidän takapajuisuuttaan pilkaten tai säälien, viimemainitussa tapauksessa hyväntekijän asenteista. Kaatran novellissa *Perinnötön* on päähenkilönä köyhä Mäki-Manta, joka kuolee kurjuudessaan. Kirjailija tuo lukijan nähtäväksi tämän naisen koko elämän ja kuvaa sitä lämmöllä, jossa ei ole sijaa pilkalle eikä säälille.

Kaksikymmentäluvulla oli Suomessa runsaasti käsityksiä, että Venäjällä vallinnut takapajuisuus ja yleinen köyhyys johtuivat

vallankumouksesta, vaikka todellisuudessa vallankumous oli työväenluokan ja talonpoikaiston miljoonajoukkojen valtava teko takapajuisuuden ja köyhyyden poistamiseksi. Porvarillinen kirjallisuus katseli naapurimaatamme kansalliskiihkoisin silmin. Kaatran novellissa *Vinoristit* on uusi näkemys. Se on mietiskelyä hautausmaalla vinoristien välissä ja novellin pääsisältönä on Venäjän sosialistisen vallankumouksen puolustaminen. Novellissa muistetaan kyllä Venäjän takapajuisuus, jota ei vielä ollut poistettu, mutta samalla kirjailija näki muissakin maissa vallitsevan työtätekevien kurjuuden, kaikki ne kärsimykset, joita riistoon pohjautuva järjestelmä on aina aiheuttanut kansanjoukoille. Kaatra näki jo silloin, että Venäjä siirtyy sosialismiin ja sen kansa saavuttaa ja sivuuttaa kehityksessä kapitalististen maiden kansat. Tällä hetkellä näkyy jo selvemmin kuin 20-luvulla vinoristien vierellä mietiskelleen kirjailijan julistama totuus: "He (venäläiset työläiset) seisovat tukevasti luomallaan maaperällä samaan aikaan, kun muiden maiden sorretuilla ja riistetyillä on täysi syy katsoa eteensä."

Ruotsalaisen köyhän ihmisen murhenäytelmä kuvastuu novellissa *Sorasointu.* Itkevä ja parkuva nainen häiritsi ensin laiturilla ja sitten laivan ruumassa huvimatkailijain rauhaa. Kuvauksesta käy selville, että lastaan sylissään kantava nainen itki kurjuutensa vuoksi. Hänellä oli mies, joka ei pystynyt elättämään perhettään ja sen vuoksi naisen elämällä ei ollut mitään tulevaisuuden näköaloja. Äidinrakkaus oli turhaa, yhteiskunta ei turvannut tämän perheen elämää. Kirjailija itse esiintyy novellissa eräänlaisena reportterina, ja onkin ilmeistä, että novelli on siepattu "elävästä elämästä", huvilaivalta samalla Mälarenilla, josta Kaatra on kirjoittanut myös sen kauneutta ylistäviä säkeitä.

Emigranttina Kaatra katseli osaaottavaisesti toisten maanpakolaisten, itsestään kurjemmassa asemassa olleiden ihmisten elämää. Novellissa *Uskallettua* pakolaispari ajaa kärryillä ja isä mietti elämän menoa. Lapsella ei ole muuta mahdollisuutta kuin joutua palkkaorjaksi, ellei tapahdu yhteiskunnallinen mullistus. Itselleen vanhanpuoleinen isä ei uskalla enää toivoa parempaa

elämää, valkoinen vainolainen on vienyt sen mahdollisuuden pois, mutta hän toivoo lapsensa pääsevän "nauttimaan uudesta oikeamielisemmästä järjestelmästä". Itse asiassa näissä pakolaisisän mietteissä on tavoitettu sielunelämä, joka on ominaista monille kymmenille tuhansille työväenliikkeen uurastajille. Ei kateus, kuten porvarillinen propaganda väittää, vaan toivo uuden sukupolven paremmasta elämästä on se epäitsekäs kannustin, joka on nostattanut Suomen työläisiä sekä sitkeään jokapäiväiseen työhön järjestöissä että taisteluun ase kädessä vallankumouksen päivinä. Taloudelliset tekijät ovat tietysti synnyttäneet työväen luokkapyrkimykset, mutta eivät suinkaan itsekkyyden, vaan epäitsekkyyden merkeissä. Työväenliike on esiintynyt lasten ja siten koko kansan tulevaisuuden puolesta. Tämän olennaisen seikan työväen aatteellisista vaikuttimista Kaatra on tuonut esille tässä novellissaan erinomaisesti.

Novellissa *Häätö* (Liekin numerossa 35 vuonna 1925 ei mainita tekijän nimeä) kerrotaan järkyttävä tarina suutarin leskestä, jonka mökistä revitään katto pois, jotta itsepäinen eukko saataisiin alistumaan häätöön. Kuvaus poliisien katolle kiipeämisestä on tavallaan huvittavakin ja erittäin pureva on kirjailijan huomautus: "Varjelkoon, jos köyhät ottavat vastavuoroon kiivetäkseen sen (yhteiskunnan) katolle!" Vaikka kertomuksen pohjasävy on järkyttävä, liittyy siihen kirjailijan, elämän ristiriidat huomaavan ja niitä viisaasti pohtivan elämänfilosofin huumori.

Vielä leveämpänä tämä Kaatran kriitillinen huumori pursuaa sinänsä varsin epäpoliittiselta tuntuvassa novellissa *Hiekkakasalla.* Siinä kirjailija leikkii pikku Maijan kanssa riidellen vaikeasti ratkaistavasta ongelmasta, tehdäänkö hiekasta kaakkua vai pikkuleipiä. Pikku-Maija pitää itsepäisesti puolensa ja siitä kirjailija joutuu luonteenomaiseen mietiskelyynsä: Tuokin itsepäisyys voisi toisenlaisessa yhteiskunnassa olla hyödyllistä! Muuten leikki hiekkakasalla jatkuu novellin loppuun saakka häiriintymättä. Samanlaista puoliviatonta huumoria on myös *Pikku kylähaarlekiinissa,* jossa kerrotaan Matleena-tyttösestä. Tämä köyhän lapsi ei ole merkillinen missään muussa kuin siinä suhteessa, että hän on iloinen ja reipas, vaikka siihen ei ole mitään syytä.

Synkemmän sävyisiä kertomuksia ovat novellit *Myrsky-yönä,* jossa kuvataan miehen kuolemaa sairaalassa, *Ihmeellistä,* jossa kerrotaan elämässään vain hyvää tehneen naisen kuolemasta vaivaistalossa, *Muudan potilas* ja *Kakkonen,* joiden aiheet on niinikään saatu sairaalasta ja kuolemasta. Monista muista suomalaisen kirjallisuuden kuolemantarinoista ne eroavat edukseen siinä suhteessa, että kuolemaa ei ole kuvattu uskonnolliselta eikä mystilliseltä kannalta, vaan elämän päättymisen luonnollisena ilmiönä. Loppujen lopuksi niissäkin on kysymys enemmän kuvattujen henkilöiden elämästä kuin heidän kuolemastaan. Novellissa *Höperö* kerrotaan sydämellisellä tavalla sairaalassa nähdystä hassahtavasta miehestä. Novelli *Armoitettu* on poliittisempi kuvaus miehestä, joka pääsi valkoisten vankileiriltä kotiin kuollakseen siellä. *Hymyilevässä sydämettömyydessä* kuvataan, miten vangiksi joutunut punakaartilainen sai niin kovakouraisen kohtelun, että kuoli matkalla kaukaiseen sairaalaan. *Kaikki oli mustissaan* on tarina miehestä, joka kuoli sydänvikaan sillä aikaa, kun viereisessä huoneessa vietettiin humalaisten surutonta elämää. Kaatran kaikissa kuolemaa esittävissä novelleissa suhtaudutaan tähän kirjallisuudessa tavallisesti taikauskolla kuvattuun tapahtumaan kunnioituksella, joka korostaa ennen muuta ihmisen elämän merkitystä. Nämäkin novellit yhtyvät tavalla tai toisella siihen yhteiskuntakritiikkiin, joka on ominaista Kaatran koko tuotannolle.

Joissakin Kaatran novelleissa on romanttisiakin piirteitä. Niinpä *Yllätys* on kertomus Juholasta, punakaartilaisesta, joka Ruotsiin paenneena joi itsensä humalaan hautausmaalla ja herättyään näki pelastavana enkelinään aikaisemmin hylkäämänsä naisen, morsiamensa. Yllätyksellinen juonen kehittelyn puolesta on myös novelli *Kohtalonsa välttäminen.* Se on jonkinlainen toisinto Punaisissa ja valkoisissa kerrotusta Hanneksen pelastumisesta kuolemantuomiolta. *Olkipunokset* taas on erittäin realistinen ja pureva satiiri Ruotsin ammattiyhdistysliikkeen johtajista, jotka osaavat sopia herrojen kapitalistien kanssa työriitaisuudet.

Novellisarjan viimeisenä on Liekin ensimmäisessä numerossa vuonna 1926 julkaistu *Persoonallisuuksien vilinässä,* jossa kirjailija tähdentää työväenliikkeen kasvattavaa merkitystä yksilöihin nähden. Kuvauksen kohteena ovat näyttelijä, kirjailija ja vielä eräs kolmas henkilö, jonka ammattia ei ole mainittu. Kaikki ovat yhdessä suhteessa toistensa kaltaisia: he ovat liittyneet luokkataistelussa työväen puolelle saamatta siitä minkäänlaista henkilökohtaista etua. Päinvastoin, kapitalistinen järjestelmä olisi tarjonnut heille suuremmat henkilökohtaiset edut. Tämä sivistyneistön pyyteetön liittyminen työväenluokan riveihin on sinänsä luonnollinen ilmiö, vaikka kirjailija muistaa toisaalta, että on vielä paljon työläisiäkin, jotka eivät näe omaa paikkaansa yhteiskunnallisessa taistelussa.

Idässä ja Lännessä Kaatra julkaisi useita novelleja. *Murtovarkaudessa* (N:o 10 vuonna 1924) kerrotaan ihmeellisestä tapauksesta, miten köyhäkin sai kerran oikeutta. *Viluinen vappu* (No 22 vuonna 1925) on muistelmaluontoinen kertomus ajalta, jolloin Kaatra oli piiloutunut erään mökin ullakolle välttääkseen joutumista valkoisten käsiin. Novellissa *Solidaarisuus* (No 23–24 vuonna 1925) muistellaan maanpakolaisen matkaa puolueettomaan maahan. Ne joilla oli passi saivat palata rajalta takaisin, mutta kertoja, jolla ei ollut minkään valtakunnan papereita, sai maan työläisiltä sellaista apua, että hän voi saarella piileskeltyään jatkaa matkaansa rauhassa. *Toveruus* (No 1 vuonna 1926) on tavallaan humoristinen kertomus siitä, miten maanpakolainen luuli poliisiurkkijaksi tuntematonta henkilöä, jonka toverit olivat lähettäneet suojelemaan laivamatkalle kieltä taitamatonta ulkomaalaista miestä. Kaatran kuoleman jälkeen Idässä ja Lännessä (No 23–24 vuonna 1928) julkaistu novelli *Hirttomäellä* vie lukijan muinaiselle teloituspaikalle, jossa kirjailija mietiskelee, mitä tällä hirttomäellä on tapahtunut. Siellä on hirtetty pieniä pahantekijöitä mutta ei "varsinaisia tappotaitureita, sota- ja ryöstöpukareita". Siitä kirjailija johtuu ajattelemaan, että ennen vanhaan kunnioitettiin työtä, mutta nykyisin sen edustajia pidetään telkien takana:

> "Ja kuitenkin, eritoten tältä hirttomäeltä näkee niin hyvin, kuinka toivotonta on kaikki työn arvovallan nujertamisyritys, kuinka kaikki, joka ei luo eikä synnytä uutta, on tuo-

mittu tuhoon, kun sen sijaan työ elää luomuksissaan, elää aikakaudesta toiseen, niin vaikeita ja onnettomia kuin ne ovatkin olleet sille."

Osakeyhtiö Työn julkaisemassa loistolehdessä *Työn joulussa* Kaatra julkaisi vuonna 1924 novellin *Ystäväni draamakirjailija* ja vuonna 1925 novellin *Vanhus*. Ensinmainittu on satiirinen kertomus näytelmäkirjailijasta, joka oli kirjoittanut näytelmiä yhtä paljon kuin Shakespeare ja sai erehdyksessä yhden näistä läpäisemään teatterissa. Hän oli elänyt köyhyydessä huomaamatta silti köyhien kohtalonyhteisyyttä. Mutta nyt oli menestys tullut: pikkuporvarien heinäkuormien perästä seuraisivat myös työväenluokan vaatimattomat kukkavihkoset. Sydän ei kuitenkaan kestänyt kaikkea tätä onnea. Näytelmäkirjailija kuoli pian menestyksensä jälkeen:

"Mutta ystäväni Kukkola sai kauniin hautauksen. Porvarismaailma kukitti hänen kumpunsa ja työväenluokkakin lienee ripotellut sille kiehkuroitaan."

Tämänkaltaista satiiria on Kaatran monissa muissakin novelleissa, joita hän julkaisi useissa työväenlehdissä.

Kaikissa Kaatran novelleissa on syvällisesti yhteiskunnallinen sisältö. Niiden tendenssi on aina kapitalistista yhteiskuntaa arvosteleva, silloinkin, kun hän kuvaa vain tavallisia, yhteiskunnalliseen taisteluun osallistumattomia ihmisiä. Mutta usein hän kuvaa luokkataistelua sen kärkevässä muodossa, kertoo punaisista maanpakolaisista tai muista aktiiviseen taisteluun osallistuvista ihmisistä. Tässä suhteessa hänen työläiskuvauksensa eroavat senaikaisesta suomalaisesta novellikirjallisuudesta ja merkitsevät suuntausta siihen kirjallisuuteen, jota myöhemmin on totuttu nimittämään sosialistiseksi realismiksi.

Tältä kannalta katsoen Kaatran novellitaiteella on uraauurtava merkitys, samoin kuin hänen runoudellaankin. Tosin kyllä Kaatran novelleja voidaan arvostella monessa suhteessa. Ilmeistä on, että kirjailija itse puhuu ja mietiskelee niissä liiaksi malttamatta jättää tätä tehtävää henkilöhahmoilleen. Mieltymys eräisiin ilmaisumuotoihin on johtanut yleisvaikutelmaa heikentäviin toistoihin. Tyylissä on myös epätasaisuuksia. Tendenssi, jonka

voima runoissa voi tehostaa vaikutelmaa, on hänen novelleissaan usein häiritsevä. Mutta silti näissä novelleissa on syvällistä yhteiskunnan ja ihmisen kuvausta, toisinaan hyvinkin herkkää. Kaatran novellit ovat parasta, mitä Suomen työväen kertomakirjallisuus voi 20-luvulla tarjota, ja jo sen vuoksi niillä on pysyvä arvo.

Runoja-kokoelman kansikuva v. 1905.

Lehtimies ja kulttuurikriitikko

Jo ennen vuoden 1918 kansalaissotaa Kaatra toimi lehtimiehenä Tampereella ja Oulussa. Mutta silloin hän työskenteli enimmäkseen toimitussihteerinä, jolle ei jäänyt paljon aikaa kirjoittamiseen. Sen sijaan 20-luvulla hän avusti Suomen vasemmistolehtiä ulkomaan kirjeenvaihtajana ja oli yhtä paljon lehtimies kuin runoilijakin.

Vuonna 1921 Volgan seuduilla Etelä-Venäjällä kärsittiin kadon seurauksena nälänhätää. Lännen suurvallat jatkoivat Venäjän saartoa ja porvarillinen propaganda selitti, että nälänhätä oli neuvostovallan syytä. Bolshevikit olivat syypäitä kymmenien miljoonien ihmisten kuolemaan, julistettiin Suomenkin porvarillisessa sanomalehdistössä. Ja kun kansainvälinen työväenluokka ryhtyi järjestämään nälkäisten avustuskamppailua, vastustivat

lännen imperialistit sitä. Neuvostojärjestelmän sanottiin pian luhistuvan, jolloin kysymys nälkää näkevien avustamisesta järjestyisi ilman vaikeuksia. Täytyi odottaa vain kommunismin kukistumista!

Ihmisyyden periaatteet olivat aina ohjanneet Kössi Kaatran kirjallista toimintaa, ja sen vuoksi on luonnollista, että hän kauhistui tällaisesta politiikasta ja syöksyi koko runoilijanvihansa voimalla taisteluun Neuvosto-Venäjän panettelijoita vastaan, puolustamaan kadon uhreja ja niitä, jotka tahtoivat auttaa hätääkärsiviä ihmisiä. Vuoden aikana hän käsitteli tätä kysymystä kymmenissä artikkeleissa, joista osa oli allekirjoitettu nimimerkillä M. *Törmä* ja osa kirjaimilla M. T. Muita Kaatran nimimerkkejä olivat *Henkipatto, Töllinmies* ja hänen oman nimensä alkukirjaimet KK. Useat artikkelit olivat vailla allekirjoitusta, ne voi tuntea vain Kaatran tyylistä. Tärkeimmät Neuvosto-Venäjän avustamista koskevista kirjoituksista olivat *Raatajain valtiota koetellaan – onko meistä auttajiksi?* (vailla allekirjoitusta); *Volga jäätyy* (M. Törmä); *Viisaus Kautskyn tupakkikukkarossa* (M. T.); *Luja kuin lempo* (M. Törmä); *Totta kai – raakoja;* (M. Törmä); *Suuri teko* (M. Törmä); *Suuret miehet puhuvat* (M. Törmä) ja *Solvattu Venäjä* (M. T.).

Kaikissa näissä kirjoituksissa, joista hehkuu ihmisystävän viha tunnottoman oikeistoporvariston poliittista keinottelua vastaan, käsitellään samaa aihetta. Kaatra todisteli, että nälänhätä ei tosin uhkaa monia kymmeniä miljoonia ihmisiä, kuten taantumuksen propagandassa iloisesti liioitellen väitettiin, vaan ehkä kymmentä miljoonaa, mutta se on kuitenkin niin suuri ihmismäärä, että laaja kansainvälinen avustustoiminta oli välttämätöntä. Kaatra kutsui työväenluokkaa avustamaan luonnononnettomuuden uhreja:

> "Juuri kaikkien maiden työläisten on etukädessä riennettävä torjumaan Venäjän nälkää, hän kirjoitti. Sillä se on meidän muidenkin. Se näet voi herpauttaa neuvostovallan, se voi halvata sen iskuvalmiin käden, niin ettei se tarpeen tullen jaksa iskeä entistapaansa, kun yhdistynyt maailman kapitalismi mene ja tiedä maan tilannetta hyväkseen käyttäen jälleen usuttaa kahlekoiransa sen kimppuun. Ja jos työväenvaltio nälän heikentämänä retkahtaisi polvilleen, niin tulisimme me kaikki tuntemaan siihen sattuneen iskun."

Selostettuaan, miten koko neuvostokansa on ryhtynyt laajoihin toimenpiteisiin avustaakseen Volgan seutujen asukkaita, mainittuaan kansainvälisestä avustustoiminnasta, johon olivat yhtyneet monien kapitalististenkin maiden kansat, jopa hallituksetkin, Kaatra jatkoi:

> "Voisimmeko siis mekään jäädä tästä suuresta veljeydenosoituksesta syrjään? Nälkää nähdään kyllä suomalaistenkin työläisten keskuudessa, yhä suurempia joukkoja meistä viskaavat sieluttomat riistäjät työttömyyden kiroukseen, *suuren hallan* jäljet Suomessa eivät ole vielä läheskään arpeutuneet. Mutta sittenkin!...
>
> Keskustelkaa, pohtikaa, päättäkää asiasta. Mutta kiireimmiten! Toverikansan raskas pulma velvoittaa. Velvoittaa ennen kaikkea sulkemaan korvat luikurien vahingoniloiselta hihitykseltä ja kerta kaikkiaan häätämään velttouden ja saamattomuuden pirun."

Seuraavissa kirjoituksissaan Kaatra todisteli, ettei kato ollut neuvostovallan syytä vaan että neuvostovalta oli syntynyt seurauksena järjestelmästä, joka oli vienyt Venäjän kurjuuteen. Hän tuomitsi saksalaisen sosialidemokraattisen johtajan Karl Kautskyn kaksinaisen asenteen tämän kehottaessa auttamaan nälkäisiä ja syyttäessä samalla neuvostovaltaa. Kaatra kertoi, miten maailmankulttuurin merkkihenkilöt *Shaw, France, Barbusse, Sinclair, Gorki* ja monet muut humanistit olivat vedonneet maailman yleiseen mielipiteeseen Neuvosto-Venäjän puolesta. Mutta Suomen porvarillisessa ja sosialidemokraattisessa lehdistössä kirjoiteltiin samoin kuin ruhtinas *Merežkovski* Puolassa, että katoseutujen väestöä ei saa auttaa "ennen kuin Neuvosto-Venäjä on kukistettu". Kaatra ivasi näitä sosialismin vastustajia ja totesi, ettei Neuvosto-Venäjä tähän hätään kukistu, sillä se "on luja kuin lempo". Neuvosto-Venäjä kyllä selviytyy tästä luonnononnettomuudesta. Kirjoituksessaan *Neuvosto-Venäjän "pikainen*

romahtaminen" Kaatra todisteli, että tämä "romahtaminen" on vain porvariston unelmaa, turhia tuulentupia. Neuvosto-Venäjä toipuu ja pysyy kansainvälisen työväenliikkeen linnakkeena, laskee perustan maailman sosialistiselle kehitykselle.

Kaatra osasi ranskaa ja venäjää, myöhemmin myös ruotsia ja saksaa, joten hän pystyi seuraamaan eri maiden lehtiä ja sai siten täydellisen kuvan maailmantapahtumista. Erikoista huomiota hän kiinnitti useimmissa kapitalistisissa maissa vallinneeseen valkoiseen terroriin ja taisteluun, jota työväenluokka kävi sitä vastaan. Hän julkaisi kirjoituksia Balkanin tilanteesta, Unkarin tapahtumista, Saksasta, Englannista, Ranskasta, Amerikasta ja Skandinavian maista. Kertoen luokkataisteluista näissä maissa hän osoitti jatkuvasti käytännön esimerkkien valossa, että demokraattisinkin porvarillinen valtio turvautuu väkivaltaan työväkeä vastaan. Niinpä hän eräässä kirjoituksessaan kertoi, miten Fort-niminen pariskunta oli paennut Espanjasta "vapaaseen" Saksaan. Espanjan hallitus lupasi pariskunnan päästä 24 miljoonaa Saksanmarkkaa, ja Saksan hallitus, jossa istui myös sosialidemokraattisia johtajia, vangitsi nämä maanpakolaiset luovuttaakseen heidät Espanjaan teloitettaviksi: "Kaikki hyvin; olemme ottaneet kiinni nämä merkkihenkilöt; maksua vastaan perittävinä."

Selostaessaan kansainvälisiä tapahtumia ensin Suomen Työmiehessä ja myöhemmin Työväenjärjestöjen Tiedonantajassa, Kaatra ei ollut koskaan puolueeton huomioitsija. Hän kävi aina väittelyä porvarillista taantumusta vastaan. Hyvänä esimerkkinä Kaatran väittelytaidosta voidaan pitää hänen vastaustaan Helsingin Sanomille, joka oli syyttänyt Sosialistisen työväenpuolueen äänenkannattajaa "valheellisista ja kiihottavista otsikoista". Näiden otsikoiden joukossa mainittiin myös Kaatran kirjoitus Solvattu Venäjä. Kaatra kävi vastauksessaan heti härkää sarvista kiinni ja lainasi Helsingin Sanomista hienoa tyyliä. Lehti oli nimittäin kirjoittanut Suomen Työmiehestä, että se oli "kuin myrkyllisiä kaasuja ja saastaista sumua synnyttävä suo". Kaatra oli sitä mieltä, ettei tämä Helsingin Sanomien tyyli ollut mitenkään poikkeuksellista porvarillisessa kielenkäytössä. Suomen työväki oli pysytellyt aina totuudessa ja keksinyt sen vuoksi vain yhden

herjaussanan, lahtarin. Mutta porvaristo oli kansainvälisessä mitassa mestari keksimään herjauksia. Kun Saksassa murhattiin keskustaporvari *Erzberger* (Suomen *Ritavuori),* lausui saksalaiskansallisen oikeistoporvarillisen nuorisojärjestön johtaja *Starck* iloitsevansa sen johdosta, että tuo "paksu, rasvainen, nelitahkoinen valtakunnan turmelija oli ammuttu". Eräästä saksalaisesta lehdestä Kaatra lainasi Erzbergerin muistolle seuraavaa: "Muudan vallankumoussika on oikaissut koipensa. Toivottavasti seuraavat kaikki muutkin vallankumoussiat pian perässä." Ivaten tätä porvarillista, kiihkokansallista, oikeistolaista kielenkäyttöä Kaatra kumosi syytökset työväenlehteä vastaan ja todisti, että Helsingin Sanomat oli syyllinen siihen, mistä se syytti viattomia ja että se siinä suhteessa edusti porvariston väkivaltapolitiikkaa ja sen kulttuuria. Hän päätti purevan kirjoituksensa:

"Väkivalta ja raakuus, siinä teidän oma kurja kulttuurinne.
Miksi siis soimaatte työväkeä, joka on vain niiden uhri?"

Kulttuurikysymykset ja erikoisesti kirjallisuus ja taide olivat Kaatran jatkuvan kiinnostuksen kohteina. Hän lähetti Suomen Työmiehelle ja Suomen Työläiselle teatterikirjeitä Tukholmasta. Niissä ei kerrottu ainoastaan Tukholman omista teattereista vaan myös muiden maiden teatterien ja taideyhtyeiden vierailuista Tukholmassa.

Kaatran mielikirjailija oli Anatole *France,* ja kun tämä kävi Tukholmassa hakemassa Nobel-palkintoaan, lähetti Kaatra Suomen Työläiselle laajan kirjoituksen, jossa kerrottiin kuuluisan ranskalaisen kirjailijan vastaanotosta asemalla ja juhlasta, jossa palkinto luovutettiin. Samalla Kaatra kertoi myös Francen radikaalisista mielipiteistä ja hänen myötämielisyydestään Neuvosto-Venäjää ja kommunismia kohtaan. Tämä johti Suomen Sosialidemokraatin väittelemään Suomen Työläisen Tukholman kirjeenvaihtajaa vastaan ja todistelemaan, että France oli ylistänyt Ruotsin sosialidemokraattien silloista johtajaa Hjalmar *Brantingia,* mikä todisti, että hän oli sosialidemokraatti. Kaatra vastasi Suomen Sosialidemokraatille huvittuneena, että France oli kohtelias mies eikä tietysti voinut olla huomioimatta Ruotsin pääministeriä tilaisuudessa, jossa tämä oli läsnä. Oman käsityksensä

Francen suhteesta Neuvosto-Venäjään Kaatra todisti oikeaksi lainaamalla ranskalaisen kirjailijan haastattelua eräästä tanskalaisesta lehdestä. Myöhemmin hän esitteli Francen tuotantoa useissakin kirjoituksissaan. Suomen Työläinen julkaisi (No 51 vuonna 1921) Kaatran kirjoitukset *Nahkahanhien valtion suuri suomija.* Suomen Työmiehen liitteenä ilmestyi (vuonna 1923) Francen *Nykyajan historian* laaja esittely otsikolla *Herra Bergeret, Anatole Francen nykyhistorian selostusta.* Jostakin syystä liitteessä jätettiin mainitsematta, että selostus oli Kaatran tekemä. Alkulauseessa vain mainittiin, että Francen Nykyajan historiaan kuuluu neljä romaania, joiden päähenkilönä on herra Bergeret ja sen vuoksi selostaja tulee "pysyttelemään herra Bergeretin lähettyvillä". Kun tätä teosta ei vieläkään ole ilmestynyt suomeksi, on Suomen Työmiehen julkaisemaa liitettä pidettävä melkoisena kulttuuritekona. Muista Anatole Francea käsittelevistä Kaatran kirjoituksista kannattaa mainita Idän ja Lännen (No 20 vuonna 1924) julkaisema *Anatole France työtätekeväin mestarikirjailijana.*

Myöhemmin vuonna 1927 Kaatra joutui puolustamaan Maksim *Gorkia* Työväenjärjestöjen Tiedonantajassa. Kalle *Rissanen,* joka muuten oli Kaatran hyvä ystävä ja edisti Kaatran runojen ja muiden tuotteiden julkaisemista Amerikan työväenlehdissä, oli julkaissut artikkelin, jossa Gorkin merkitys proletaarisena kirjailijana asetettiin epäilyksen alaiseksi. Rissanen käsitteli erikoisesti *Pohjalla*-näytelmää jo todisteli, ettei se ollut proletaarinen näytelmä, koska siinä ei ole taistelevan työväenluokan edustajia. Samalla hän väitti, ettei niitä ole Gorkin muissakaan teoksissa. Kaatra sanoi järkyttyneensä sellaisesta kielteisestä suhtautumisesta Gorkiin. Rissanen oli ensinnäkin unohtanut kokonaan Gorkin taistelurunot ja hänen työläisromaaninsa *Äiti.* Mutta hän oli myös antanut väärän arvion Pohjalla-näytelmästä, joka ei ole pelkkää kurjuuskuvausta vaan monilta kohdiltaan filosofinen, yhteiskunnallista ajattelua herättävä näytelmä. Kaatra kertoi, miten Yrjö Mäkelin oli aikoinaan ollut ihastuksissaan tästä näytelmästä. Väittelyssä Rissasta vastaan Kaatra totesi, että Venäjän vallankumouksellinen kansa ei ole suotta kohottanut Gorkia

ensimmäiseksi kirjailijakseen. Gorki oli todella proletaarinen kirjailija. Nykyisin Kaatran käsitys tuntuu itsestään selvältä, mutta vuonna 1927 Rissanen olisi voinut viitata eräisiin venäläisiinkin arvosteluihin, joissa Gorkin merkitys proletaarisena kirjailijana kiellettiin. Tässä historiallisessa valaistuksessa Kaatran esiintymisellä intohimoisena Gorkin puolustajana Suomessa on oma merkityksensä. Yhtä selvänäköisesti kuin hän torjui porvariston kirjallisista piireistä lähteneet ajatukset, että Anatole Francen tuotanto olisi "vanhentunut", hän hylkäsi myös työväen kirjallisuuden harrastajien piireissä syntyneet käsitykset, ettei Gorki olisikaan vallankumouksellinen ja proletaarinen kirjailija.

Kaatran kirjallisuuskritiikki oli kuitenkin vain osa hänen kulttuurikriitillisestä tutkimustyöstään. Heti Tukholmaan muutettuaan hän syventyi Ruotsin ja monien muidenkin maiden historiaan, erityisesti kulttuurihistoriaan. Hän kierteli museoissa ja kirkoissa, tutki historiallisia kronikoita ja vertaili niitä saatavissa oleviin historianteoksiin. Näissä tutkimustöissä syntyivät useimmat niistä runokertomuksista, joita Kaatra julkaisi 20-luvulla. Mutta näiden tutkimusten tuloksena syntyi myös monia kirjoituksia, kulttuurihistoriallisia tutkielmia, joita Suomen vasemmistolehdet silloin julkaisivat.

Niinpä Itä ja Länsi julkaisi useita Kaatran tutkielmia. *Kaunis asuinpaikka* (No 18 vuonna 1924) on reportaašinluontoinen kuvaus Strängnäsistä, Mälarenin niemenkärjestä, jota "ihanampaa ihmisten asuinsijaa saattaa pohjoismaiden mantereella tuskin ajatella". Seudun tuomiokirkossa, jota on kuvattu kaikkine taideaarteineen, Kaatra näkee ennen muuta kansan kollektiivisen luomisinnon ilmauksen. *Kultakuninkaan aikoihin* (Itä ja Länsi, No 13–14 vuonna 1925) on tutkielma *Kustaa II Adolfista.* Kaatra kumoaa siinä virallisen historiankirjoituksen lastensadut tästä "pyhästä uskonpuhdistajasta". Nojaten marxilaiseen historioitsijaan Franz *Mehringiin* Kaatra todisteli, että Kustaa II Adolf kävi sotaa Ruotsin suurvaltaunelmien toteuttamiseksi eikä Kristuksen opin puhdistamiseksi. Hän kirjoitti:

"Kustaa Adolf kävi selvää valloitussotaa ensikäden päämääränään Saksan Itämeren satamain ja niitä vallitsevain

maa-alueiden valtaaminen ennenkuulumattoman julkean tullikiristyksen harjoittamiseksi ja tietysti sotatukikohtien varaamiseksi. Hänen suuri unelmansa oli ruotsalainen Itämeri Göteborg sen lukkona."

Kustaa II Adolfin valloitussodan luonteen toteaminen ei tietenkään ollut Kaatralla muuta kuin lainausta Mehringiltä. Mutta tapa, jolla hän aihetta käsittelee, on aidosti suomalainen. Viitattuaan siihen, että uskonto oli tässä sivuseikka, koska protestanttinen kuningas taisteli katolilaisuutta vastaan liitossa Ranskan katolilaisten ja turkkilaisten pakanain kanssa, Kaatra kiinnitti huomiota rosvoukseen, jota tämän uskonsodan aikana harjoitettiin. Suomessa mellastivat kansaa ryöstäen monet aatelissuvut, erikoisesti *Berndesin* suku ja varsinkin Joakim Berndes ja hänen vaimonsa Anna Juhanintytär. Kaatra esitti asiakirjoista lainaamiaan kuvauksia aatelisten mielivallasta. Erikoisesti Mauritz *Horn* ja Henrik *Fleming* olivat mainitun Berndesin ohella suuria rosvoja ja he luonnehtivat Kustaa Adolfin aikaa. Mutta jotakin hyvää jäi Suomeen siltäkin ajalta. Kultakuningas perusti Svean hovioikeuden Ruotsiin ja Turun hovioikeuden Suomeen. Kaatra päätti tutkielmansa ivallisesti:

> "Suomalaiset työläisethän ovat muuten viime aikoina varsin suuressa määrin päässeet nauttimaan kultakuninkaan suomenmaalaisen oikeusperinnön siunauksesta Turun hovioikeuden muodossa."

Hän tarkoitti, että Turun hovioikeus oli yksi niistä tuomioistuimista, jotka 20-luvulla rankaisivat perustuslain vastaisesti Suomen työläisiä osallistumisesta poliittiseen toimintaan.

Muinainen suurahmattien pesä (Itä ja Länsi, No 15 vuonna 1926) on kirjoitus, jossa kuvataan Kustaa Vaasan rakennuttamaa Gripsholman linnaa. Siinä kerrotaan linnan aatelisista valtiaista, jotka pitivät kansaa kurissa ja herran nuhteessa sillä aikaa, kun he itse määräsivät linnassaan. Kirjoituksessa kerrotaan myös kansan kapinoista ja väitellään niitä kronikoitsijoita vastaan, jotka ylistävät näiden kapinoiden tukahduttajia ja parjaavat kapinallisia.

Kaikissa Kaatran kulttuurikriitillisissä tutkielmissa, käsiteltäköön niissä miten vanhoja asioita tahansa, eletään myös nykyisyydessä ja tulevaisuudessa. Kirjoittajalla on aina oma näkemyksensä historiallisista tapahtumista. Niinpä hänen kirjoituksessaan *Kansan kauneusvaistot* (Itä ja Länsi, No 19 vuonna 1927) kerrotaan Tukholmassa sijaitsevan Pohjoismaiden museon kokoelmista. Siellä on seinämaalauksia Taalainmaasta, puukonpää Venäjän Lapista, Kustaa II Adolfin sotaratsun kuva, kulho Norjasta ja monia muita kiinnostavia muinaisjätteitä. Kaatra ylisti näissä taideaarteissa kansan taiteellista luomiskykyä. Kansa on luonut taidetta menneisyydessä ja tekee sen myös tulevaisuudessa:

> "Kehitys ei tietysti salli mitään kravun kulkua eikä viittaa tietä takaisin vanhoihin muotoihin, mutta vapautunut ihmiskunta löytää kerran etsimättä vanhassa työtätekevän kansan kulttuurissa saman kauneuskaipuun ja unelman kuin mitä se itse ryhtyy innolla kiteyttämään uusiin muotoihin ja ennen kaikkea kollektiivisesti – joukkohengen elähyttämänä joukkojen hyväksi, jolloin se varmaan luontaa jotakin ennennäkemätöntä, sillä kun tulee olemaan käytössään kaikki kehityksen apukeinot."

Kirjoituksessa *Riemuitseva työ* (Itä ja Länsi, No 15 vuonna 1928) Kaatra kertoi Gotlannin saaresta löydetystä Ardrekivestä, taideteoksesta, joka on viikinkiseppien työtä. Siinä nähdään paja ahjoineen, pihteineen, vasaroineen ja palkeineen. Kuva viittaa ehkä Eddan tarinaan Volundista, mestarisepästä, jonka rikkaudet ahne kuningas Nidud ryösti. Volund vietiin kahleis a saarella sijaitsevaan vankilaan, mutta hän pakeni sieltä omatekoisten siipien avulla. Tässäkin tarinassa on työ kaiken hyvän aiheuttaja.

Idän ja Lännen sekä monien tilapäisjulkaisujen palstoilla ilmestyneet Kaatran kulttuurikriitilliset reportaašit ovat kuitenkin vain sirpaleita kahdesta laajasta tutkielmasta, jotka hän julkaisi jatkokirjoituksina viikkolehti Liekissä. Tutkielma *Herran vuonna 1361 – Totta ja tarinaa Gotlannista* (numerot 24–37 vuonna 1927) ja tutkielma *Minkä mitäkin tyranneista* (numerot 35–42 vuonna 1928) ovat luonteeltaan historiallisia, mutta niissä

niin kuin lyhyemmissäkin kirjoituksissaan Kaatra elää omaa aikaansa ja kohottaa muinaisista kronikoista katseensa tulevaisuuteen. Juuri tämä omalaatuinen historianfilosofia tekee molemmat tutkielmat arvokkaiksi.

Ensinmainittu tutkielma käsittelee oikeastaan Gotlannin saaren kohtaloita jääkaudesta nykyaikaan. Tarina alkaa loistolaivan kannella Kaatran matkustaessa Tukholmasta Gotlantiin ja päättyy niinikään mietiskelyihin laivan kannella hänen palatessaan tutkimusmatkaltaan. Näiden tapahtumien väliin mahtuu seikkaperäinen kertomus saaren kehityksestä. Se oli tuhansia vuosia asumaton ja kehittyi sitten keskiaikana kukoistavaksi kauppasaareksi Visbyn kaupunki keskuksenaan. Tukholma oli silloin vain kylärähjä Visbyyn verraten. Myöhemmin saari rappeutui sellaiseksi kuin se on nyt, Gotlannin saareksi, jota turistit käyvät ihailemassa sen kauneuden ja menneisyyden loiston vuoksi. Nimensä tämä tutkielma on saanut Visbyn lähellä sijaitsevasta kivirististä, johon on kaiverrettu hurskaat sanat:

> "Herran vuonna 1361, kolmantena päivänä pyhästä Jaakopista, kaatuivat gutalaiset (gotlantilaiset) Visbyn porteille tanskalaisten kätten kautta. He ovat haudatut tähän. Rukoilkaa heidän puolestaan."

Silloin Tanskan maaton kuningas Valdemar Adderdag kävi ryöstämässä Gotlannin rikkaudet ja hänen seikkailunsa on kuvattu Kaatran tutkielmassa samoin kuin saaren myöhempienkin ryöstäjien seikkailut. Ne ovat arkistoista ammennettujen kronikoiden tarinoita, ja niiden joukossa on suomalaistenkin aatelisten herrojen urotöitä. Niinpä Kaatra oli kuullut Sigtunassa eräältä rouvalta, että sielläpäin ei pidetty suomalaisista, koska nämä olivat käyneet Sigtunassa ryöstöretkellä jo 800 vuotta sitten! Kaatra totesi, että ne olivat karjalaisia ryöväreitä. Mutta sitten hän kertoo "maankuulun loitsijan", suomalaisen aatelismiehen Kustaa *Björnramin* seikkailuista Gotlannissa. Tämä aatelisherra oleskeli 17-sataluvun lopulla Kustaa III:nnen hovissa Tukholmassa ja teki huvimatkan Visbyyn. Siellä hän kohtasi kaupungin tullipäällikön kauniin 16-vuotiaan tyttären ja rakastui tähän. Nuoripari vihittiin Visbyssä vuonna 1787, mutta ylkä karkasi

hääyönä ja vei talon hopeat mukanaan. Aatelismies! Tarinalla on kuitenkin onnellinen loppu, sillä murehdittuaan 14 vuotta rouva sai uuden miehen, raa'an gotlantilaisen kartanonherran, ja kärsittyään aikansa tämän kanssa rouva kuoli muuttuen taivaassa enkeliksi . . .

Näin Kaatra kertoi Gotlannin kohtalot liittäen tarinan toiseensa höystämään varsinaista historiaa. Nämä tarinat hän kaivoi esiin muinaisista herraskartanoista, linnanraunioista, museoista ja kirkoista, joita viimemainittuja on saarella ainakin yksi jokaista tuhatta asukasta kohti! Kaatra riisui kauhtanat pyhimyksiltä, paljasti keskenään kamppailleiden aatelisten kansansortajien kasvot, ylisti Gotlannin luonnon kauneutta ja saaren uurasta kansaa, käsityöläisiä ja talonpoikia. Lähtiessään saarelta hän filosofoi turistilaivan kannella ja ihmetteli, miten vähän kristinusko on kyennyt jättämään tämän saaren asukkaille ja yleensäkin ihmiskunnalle: enimmäkseen raunioita. Mutta aika kuluu ja suuret muutokset tulevat:

> "Vapautunut ihmiskunta rakentaa itselleen ensi kädessä laatuisat elämänehdot. Ja kun se on turvannut vatsansa vaatimukset, rakentaa se itselleen myös temppelejä taikka ottaa käytettäväkseen menneen ajan laatuisat temppelit, joista tulee uurauden juhlasuojia, joissa riemuitaan kehityksen viisaudesta, ihmiskunnan itsekkyydestään saamasta voitosta, vietetään vapausmarttyyrien muistoa ja palvotaan työn suuruutta ja maailman kauneutta ja hedelmällisyyttä, kun ei sitä ole tallaamassa harvain hyödyn raakuus ja omahyväisyyden alhaisuus ja kun raatavat ja satonsa korjaavat ihmiset eivät enää tarvitse johtotähtinään silmiä sumentavia "pyhäinsavuja" vaan ovat vaihtaneet nämä ikuiseen aurinkoon ja valoisaan ymmärrykseensä."

Kaatran toinen laajahko tutkielma Minkä mitäkin tyranneista alkaa Tanskan, Norjan ja Ruotsin kuninkaasta *Kristian II Tyrannista.* Viitaten kronikoiden tietoihin Kaatra todisteli, ettei tämä kuningas ollut pahimpia tyrannien joukossa. Tukholman verilöyly ei ollut lainkaan Kristianin vaan piispa *Trollen* työtä. Kristian II on saanut tyrannin nimen pääasiallisesti sen vuoksi,

että hän nojasi rahvaaseen taistellessaan aatelisia vastaan. Tämä kuningas oli itse asiassa heikko hallitsija. Sillä varsinainen hallitsijatar oli kuninkaan hollantilaisen rakastajattaren Dyveken äiti, "alasäätyinen hollantilainen noita-akka", kuten kronikoitsijat kertovat. Kaatra ei tietysti kieltänyt, että myös kuningas itse oli syyllinen valtakunnassaan tehtyihin rikoksiin. Hän vain osoitti, että Ruotsia ovat hallinneet pahemmatkin tyrannit.

Yksi pahimmista oli Kaatran mukaan *Kustaa Vaasa*, joka teki uskonpuhdistuksesta kirkkojen puhdistuksen, ryöstätti sekä Ruotsin että Suomen kirkkojen kalleudet itselleen ja suosikeilleen. Hän ei välittänyt vähääkään talonpojista, joita virallinen historiankirjoitus väittää hänen suojelleen. Talonpojat jäivät entiseen kurjuuteensa voutien mielivaltaan. Kustaa Vaasa oli varsin vihamielinen kaikille kulttuuripyrinnöille. Kun hänelle ehdotettiin yliopiston perustamista, oli vastauksena: "Minulla ei ole aikaa eikä varoja sellaisenaan."

Talonpojat olivat tyytymättömiä Kustaa Vaasan hallintoon ja nousivat usein kapinaan. Mutta kuningas kukisti nämä kapinat todellisen tyrannin julmuudella, vieläpä kuninkaan entiset suojelijatkin, Anders Persson ja Måns Nilsson, teloitettiin kapinallisten mukana. Mainittuaan verraten lyhyesti Taalainmaan talonpoikien kapinoista, jotka kukistettiin vuosina 1528 ja 1533, Kaatra kertoo seikkaperäisesti Nils Dacken johtamasta Smoolannin talonpoikien kapinasta. Kustaa Vaasan armeijassa oli myös saksalaisia palkkajoukkoja, joiden avulla tämä "talonpoikaiskuninkaaksi" kuvattu tyranni kukisti talonpojat. Kavala kuningas teki vuonna 1545 Dacken kanssa välirauhan ja rikkoi sen seuraavana vuonna, jolloin hänen onnistui murskata talonpoikaisarmeija. Dacke joutui tappionsa jälkeen pakenemaan, mutta tyranni lähetti huovinsa ajamaan kapinanjohtajaa takaa:

> "Lopuksi ajettiin häntä takaa kuin villipetoa, ja kerran onnistui kuninkaan sotilaiden surmata hänet takaapäin ammutulla nuolella. Minkä jälkeen hänet teilattiin ja mestattiin, ja hänen päänsä ripustettiin, kuten sanottu, vaskikruunu päässä Kalmarin linnan portille. Hänhän oli ollut Smoolannin kruunaamaton kuningas."

Todistaakseen Kustaa Vaasasta esitetyn virallisen historian väärennetyksi Kaatra kuvaili laajasti kuninkaan veritekoja ja osoitti, että ero Kristian Tyrannin ja Kustaa Vaasan välillä ei ollut niinkään paljon julmuudessa kuin siinä, että Kristian kohdisti julmuutensa myös aatelisia vastaan, mutta Kustaa Vaasa vainosi pääasiallisesti kansaa. Lopuksi Kaatra teki kuitenkin Kustaa Vaasalle sikäli oikeutta, että sanoi hänen tuottaneen Ruotsille ja Suomelle vähemmän turmiota kuin esimerkiksi Kustaa II Adolf, *Kaarle XII*, *Kristiina*-kuningatar ("Pohjolan Minerva") ja *Fredrik I*. Nämä olivat Ruotsin ja Suomen kansojen etujen kannalta katsoen vieläkin suurempia tyranneja kuin Kustaa Vaasa.

Lopulta Kaatra palasi tutkielmassaan nykyaikaan ja totesi, että "menneiden aikojen tyrannit ovat itse asiassa vain valjuja varjokuvia verrattuna nykyajan työtätekevän ihmiskunnan rankaisijoihin". Samalla hän viittasi aikaan, jolloin kansat vapautuvat tyranniasta:

> "Niin, meidän kautemme tyrannia ja sitä seuraava turmelus on paisunut kerrassaan taivaaseen huutavaksi, mikä merkitsee, että se vetelee viimeisiään. Luokkayhteiskunnan on tyranneineen väistyttävä luokattoman yhteiskunnan tieltä, mikä järjestelmä pohjaa joukkojen uurauteen ja terveeseen vaistoon yksilöjen ja luokkien enemmän tai vähemmän hyvän tai pahan tahdon sijasta."

Näissä tutkielmissaan, kuten niissäkin, joita tässä ei ole mainittu, Kaatra osoitti terävää kriitillistä älyä. Historian tapahtumia ja merkkihenkilöiden elämäntyötä tutkiessaan hän ei luottanut enempää oman aikansa historioitsijoihin kuin menneidenkään aikojen kronikoitsijoihin vaan tarkasteli heidän teoksiaan arvostellen. Siten hän antoi tapahtumista toisenlaisen kuvan kuin porvarillinen historiankirjoitus ja usein varmasti oikeamman kuvan, vaikkakin hänen arvostelussaan on yksipuolisia kärjistyksiä. Siihen johti jo hänen kuvaustapansakin, hänen kirjoitustensa poleeminen luonne. Hän halusi väitellä yhteiskunnallisia paheita vastaan jopa luonnonkin kauneutta kuvatessaan. Sitä enemmän hän väitteli kuvatessaan luokkayhteiskunnan historiallisia tapahtumia.

Hänen vihansa kohdistui suuriin vääryydentekijöihin ja tyranneihin, hänen myötätuntonsa oli vääryyttä kärsineiden ja sorrettujen puolella. Lisäksi hän näki luokat ja kansanjoukot historian kehityksen edistyksellisinä voimina ja kulttuurin luojina. Se merkitsee, että hänen tutkielmiensa samoin kuin muittenkin kirjallisten töittensä perustana oli marxilainen maailmankatsomus. Siitä hän sai voimansa kirjailijana, lehtimiehenä ja kulttuurikriitikkona.

Kuolema ja – ylösnousemus

Jos kenestä, niin Kössi Kaatrasta voi sanoa, että hänen työnsä jäi keskeneräiseksi. Kuollessaan sydänhalvaukseen marraskuun 15. päivän aamulla vuonna 1928 hän oli vasta 46-vuotias.

Viimeiseen saakka Kaatra oli uhkunut luomisintoa. Hän etsi kustantajaa runokokoelmalleen Joukkosydän ja teokselleen *Satujen saari,* joka oli mukaelma hänen Gotlantia käsittelevästä tutkielmastaan. Siitä oli ilmeisesti poistettu sellaiset kohdat, jotka eivät kelpaa porvarilliselle kustannusliikkeelle, koska hän tarjosi kokoelmaa Werner Söderströmille. Tämä kustannusliike kuitenkin palautti käsikirjoituksen ja se lienee kadonnut kokonaan. Niinikään Kaatra suunnitteli novelliensa julkaisemista yhtenäisenä kokoelmana. Taloudellisten vaikeuksien vuoksi hän suunnitteli myös siirtymistä Amerikkaan, jossa hänelle oli tarjottu toimit-

tajan paikka suomenkielisessä työväenlehdessä. Sydänhalvaus päätti nämä suunnitelmat ja vaimolle jäi runoilijan kuoltua käsilaukkuun yksi kokonainen kruunu...

Näin poistui Suomen kirjallisuudesta mies, jolla oli takanaan merkitsevä elämäntyö runoilijana, novellistina, lehtimiehenä ja kulttuurikriitikkona. Suurimman elämäntyönsä Kaatra teki tietysti runoilijana, sillä häntä voidaan syystä pitää suomalaisen proletaarisen runouden tienraivaajana, joka jätti laajemman kirjallisen perinnön kuin muut työväen runon uranuurtajat. Miten suuresti proletaarinen, sosialistinen runous lieneekin jo muuttunut Kaatran jälkeen ja miten paljon se muuttuneekin vastaisuudessa sekä sisällöltään että muodoltaan, sen kehitys alkaa Kaatrasta, joka oli todellakin laulaja tulivuoren juurella. Hän julisti työväenluokan vapausaatteita ensin vuosien 1904–1905 vallankumousliikkeessä ja sitten vuosina 1917 ja 1918. Työväen ja torpparien vallankumouksen ylistyslaulajana hän rohkaisi työväenluokkaa 20-luvulla valkoisen terrorin oloissa uuteen vapaustaisteluun.

Tässä on myös tärkein syy siihen, että Kössi Kaatran nimi on unohdettu Suomen kirjallisuuden historiasta, joka on porvariston kirjoittamaa. Jos Suomessa olisi Kaatran kuoleman jälkeen päässyt kehittymään damokratia vaikkapa sen porvarillisessa muodossa olisi työväenliike todennäköisesti pitänyt huolen. runoilijan teosten julkaisemisesta. Mutta jo vuosi Kaatran kuoleman jälkeen noussut fasistinen lapuanliike sai aikaan poliittisen mullistuksen, joka vei vasemmistolta julkisen toiminnan mahdollisuudet ja ehkäsi Kaatran teosten julkaisemisen. Vasta toisen maailmansodan loppuvaiheessa myös Suomen työväenluokka sai maamme porvariston tappion seurauksena takaisin poliittiset oikeutensa, ja sen jälkeen kansandemokraattisesta liikkeestä on tullut maassamme sellainen voima, että sen pitäisi vähitellen pystyä julkaisemaan Kaatran niin kuin muidenkin proletaarisen kirjallisuuden uranuurtajien teoksia.

Tosin kyllä proletaarisen kirjallisuuden uranuurtajien työn unohtaminen on eräällä tavalla "luonnollinen ilmiö" kapitalistisessa yhteiskunnassa. Niinpä Venäjän ja Neuvostoliiton muiden

kansojen proletaariset runoilijat ovat saaneet kunniapaikkansa kirjallisuudessa vasta sosialistisen vallankumouksen jälkeen, kuten esimerkiksi Maksim Gorki, Demjan Bednyi ja Majakovski. Samoin Saksan työväenluokan ensimmäinen runoilija Georg Weerth on "herännyt kuolleista" vasta Saksan demokraattisessa tasavallassa. Mutta toisaalta voidaan todeta, että Ranskan työväenliike on pystynyt julkaisemaan Eugèn Pottier'n ja muiden ranskalaisen proletaarisen runouden ensimmäisten edustajien teoksia jo nykyisin. Myös Suomen työväenliikkeellä pitäisi olla vastaavanlaiset mahdollisuudet suomalaisen työväenkirjallisuuden esitaistelijain perinnön hoitamiseen. Siinä mielessä voitaisiin odottaa myös Kössi Kaatran ylösnousemusta.

Työväenluokan nykyisen nuoren polven perehtyminen työväenkirjallisuuden tienraivaajiin voisi vaikuttaa siihen suuntaan, että demokraattisesta liikkeestä nousevat kirjailijakyvyt saisivat uusia herätteitä ja pystyisivät torjumaan sen ideologisen painostuksen, jota porvarilliset kustannusliikkeet ja porvarillinen kirjallisuus harjoittavat jatkuvasti. Tutustuminen taisteluun, jota työväenluokan kirjailijat ovat aikaisemmin käyneet uuden, proletaarisen, sosialistisen kirjallisuuden puolesta kannustaisi oppositioasenteessa olevia kirjallisia lahjakkuuksia takomaan runostaan ja proosastaan aseen, jota voi käyttää taistelussa vanhaa porvarillista yhteiskuntaa vastaan sosialismin puolesta. Kansamme tarvitsee maailmaa muuttavan työväenluokan ja yleensä edistyksen voimien uutta ja tuoretta sanataidetta, jota Kössi Kaatra ylisti runossaan *Punainen sana*:

Punainen sana
raatavan on universumin ääni,
yksilön ääni, joukkojen ääni,
lahjomaton, syvä kohtalon ääni,
valhetta vitsova, vainoa lyövä
vainotun ase.
– – –
Punaista sanaa
varjele, vaali kuin silmäsi terää!

NIMILUETTELO

Adderdag, Valdemar, 126.
Ahmala, Kössi, 12, 41, 53–54.
Ahokanta, Hugo, 68.
Alkio, Santeri, 10.
Andersen Nexö, Martin, 68.
Aragon, Louis, 74–75.
Asp, Ernst, 68.
Asunta, Heikki, 66.

Balzac Honoré, 16.
Baudelaire, Charles Pierre, 44.
Becher, Johannes R. 74.
Bednyi, Demjan, 6, 133.
Berndes, Anna Juhanintytär, 124.
Berndes, Joakim, 124.
Björnram, Kustaa, 126–127.
Bogdanov, Aleksandr, 6.
Boman ja Karlsson, kustannusliike, 18.
Brecht, Bertolt, 74.
Branting, Hjalmar, 121.
Brjusov, Valeri, 44.

Canth, Minna, 11, 31.

Dacke, Nils, 88–89, 128.
Diktonius, Elmer, 73–75.

Engels, Friedrich, 6.
Erkko, J. H. 9.
Erzberger, Matthias, 121.

Fagerlund, Adolfina Fredrika, 14.
Fleming, Henrik, 124.
Fredrik I, 129.
Freud, Sigmund, 101.

Gladkov, Feodor, 68.
Gorki, Maksim, 6, 122–123, 133.

Haahti, Hilja, 49.
Haanpää, Pentti, 67.
Harmaja, Saima, 66.
Heine, Heinrich, 40, 44, 61.
Hikmet, Nazim, 74.
Hitler, Adolf, 96.
Horn, Mauritz, 49.
Härkönen, Iivo, 49.

Inkvisiittori, 68.

Jevtušenko, Jevgeni, 74.
Jokinen, Väinö, 76.
Järnefelt, Arvid, 10.
Jääskeläinen, Kaapro, 12, 68.

Kaarle XII, 129.
Kaatra, Kössi, 1–133.
Kaatra, Jenny Maria, 56–58.
Kailas, Uuno, 46, 65, 66.
Kallio, O. A. 26.
Kauppis-Heikki, 10.
Kerenski, A. F. 62.
Kianto, Ilmari, 9, 10, 12, 49, 64, 65, 92.
Kilpi, Volter, 49.
Kivi, Aleksis, 11.
Kivi, Kössi, 68.
Kisch, Egon Erwin, 84.
Koskenniemi, V. A. 9, 10, 49, 64, 65, 66.
Koskimies, Rafael, 7, 9.
Kosonen, Ludvig (Lulu), 68–69.
Kramsu, Kaarlo, 11, 40, 83.
Kristian II Tyranni, 127–129.
Kristiina, Ruotsin kuningatar, 129.
Kustaa III, 126.
Kustaa II Adolf, 123–124, 129.
Kustaa Vaasa, 124, 128–129.
Kuusinen, O. W. 67.

Lassila, Maiju, 52, 65.
Larin-Kyösti, 9. 10, 11, 16, 20, 24, 26.
Lehtimäki, Konrad, 12, 53, 67.
Lehtonen, Joel, 9, 10–11, 50, 65.
Leino, Eino, 7, 9, 11, 20, 22, 24, 26, 31, 33, 39, 43, 49–50, 52, 65.
Leino, Kasimir, 20.
Lenin, V. I. 51, 62, 76, 80–81, 92.
Letonmäki, Lauri, 67.
Liebknecht, Karl 76.
Liinamaa, Hilja (Pärssinen), 12, 53.
Lindström, Kössi, 6. 14, 16, 18, 22, 26, 31, 36, 37, 91.
Lindström, Antti Juho, 14.
Linnankoski, Johannes, 10.
Luxemburg, Rosa, 76.

Majakovski, Vladimir, 6, 50–51, 74–75, 133.
Mannerheim, C. G. 53.
Manninen, Otto, 9, 11.
Marx, Karl, 6, 51, 82.
Mauri, 68.
Mehring, Franz, 123–124.
Merežkovski, D. S. 119.
Mäkelin, Yrjö, 16, 18, 68, 75–76, 122.
Mäkelä, A. B. 12, 68.
Mäkelä Santeri, 67.

Neruda, Pablo, 74.
Netšajev, Jegor, 6.
Nilsson, Måns, 128.

Oinonen, Otto, 68.
Onerva, L. 9, 50.
Otto L. (Kansan Lehden nimimerkki), 18.

Paavolainen, Olavi, 67.
Pekkanen, Toivo, 67.
Persson, Anders, 128.
Piiters (Tohtori Piiters), 68.
Pottier, Eugèn, 6, 26, 62, 133.
Päävahti, Pekka, 68.

Radin, Leonid, 6.
Railo, Eino, 65.
Railo, Jussi 76.
Raitio, Jussi, 12, 53.
Rantamala, Irmari, 52, 92, 93, 94.
Riitahuhdan Esa, 68.
Rimbaud, Arthur, 44.
Rissanen, Kalle, 12, 53, 67, 68, 122–123.
Ritavuori, Heikki, 121.
Runeberg, John Ludvig, 11, 31.

Salmenoja, Pietari, 12.
Sarkia, Kaarlo, 66.
Schauman, Eugen, 30.
Sillanpää, F. E. 50, 65.
Similä, Aapo, 76.
Sirola, Yrjö, 16, 23, 26–28.
Soinio, Jenny Maria, 56–58.
Starck, 121.
Strindberg, August, 16.
Suolahti, Gunnar, 9.
Svinhufvud, Pehr Evind, 52, 53.
Södergran, Edith, 65.

Talvio, Maila, 9, 10, 12, 49, 64, 65 92.
Tanttu, Kasperi, 12, 41, 53.
Tietäväinen Algoth 52.
Timonen, Antti, 68.
Tolstoi, Aleksei, 68.
Trolle, Kustaa Eerikinpoika, 127.
Töllinmies, 118.
Törmä, M. 118.

Untola, Algoth, 52.
Uotinen, Mikko, 12, 53.
Ursin, Nils Robert af, 76.
Uskela, Kaarlo, 12, 41, 53–54.

Vala, Erkki, 67.
Vala, Katri, 65, 66, 67, 70.
Valpas, Edvard, 27.
Waltari, Mika, 66.
Vasama, 68.
Vasemmistolainen, 68.
Vatanen, I. J. 52.
Weerth, Georg, 6, 133.
Virtanen, Emil, 68.
Vorovski, V. V. 76.
Wright, Viktor Julius, von, 8.
Vuorio, Väinö, 68, 108.
Välisalmi, Heikki, 12, 53.
Väätäinen, Tatu, 68.

Äkki-Jyrkkä, 68.

KUVALUETTELO

Kössi Kaatra vuonna 1919 1
Tulivuori, jäljennös Kaatran käsikirjoituksesta 3
Sonetti Jenny Soiniolle, jäljennös käsikirjoituksesta ... 57
Taksvärkistä kotiin, jäljennös käsikirjoituksesta 72
Sieluvaellus, jäljennös Työn Joulusta v. 1927 .... 78—79
Fiina Lindström, Kössi Kaatran äiti lapsenhoitajana ... 97
Kössi Kaatra, Tapio Tapiovaaran lino vuodelta 1937 106
Runoja-kokoelman kansikuva v. 1905 116

SISÄLLYS

Suomen ensimmäisen työväenrunoilijan edeltäjät ja aikalaiset 5
Runoilijan nuoruuden vaiheet 14
Poika elämän kynnyksellä 18
Köyhän ääni kuuluville 22
Vasarat iskevät alasimeen 29
Nimen ja äänen muuttuminen 36
"Hiiden hirveä" hiihtämässä 42
Kirjallisuuden suuntataistelut kansalaissodan vaiheilla 48
Laulaja tulivuoren juurella 55
Kirjallinen elämä 20-luvulla 64
Kaatran runon kehitys 20-luvulla 70
Punaiset ja valkoiset 91
Äiti ja poika 98
Novellit 107
Lehtimies ja kulttuurikriitikko 107
Kuolema ja – ylösnousemus 131
Nimiluettelo 134
Kuvaluettelo 136